جبل رضي الله عنه په لاس کي وي او ټوله فقهاء به دده تر بيرغ لاندي وي، او بيرغ د زاهدانو به د ابو ذر غفاري رضي الله عنه په لاس کي وي او ټوله زاهدان به دده تر بيرغ لاندي وي، او بيرغ د فقراؤ به د ابو درداء رضي الله عنه په لاس کي وي او ټوله فقيران به د هغه تر بيرغ لاندي وي، او بيرغ د قاريانو به د ابي بن کعب رضي الله عنه په لاس کي وي او ټوله قاريان يا مقريان به تر هغه بيرغ لاندي وي، او بيرغ د مؤذنانو به د بلال په لاس کي وي، او ټوله مؤذنان به تر هغه بيرغ لاندي وي، او بيرغ د مقتولينو ظلماً به د حسين بن علي رضي الله عنه په لاس کي وي، چي ټوله مقتولين ظلماً به د هغه تر بيرغ لاندي وي.

درويش وايي: چي وهذا معنى قوله تعالى ﴿يوم ندع كل اناس بامامهم﴾ يعنې مراد له امام څخه دغه بيرغ په لاس کي د صحابه کرامو رضي الله عنهم دی اجمعين.

فائده: روحان د شهداؤ که څه هم په عليين کي دي لکن دغه روحان خپلو قبرو ته راځي په ورځ او شپه د جمعې ولهذا يستحب زيارة القبور يوم الجمعة او ليلتها.

درويش وايي: چي د شهيد في سبيل الله دا خاصه ده چي جسد يې خاوري نه خوري او جسد يې كما كان في الحيوة مرطوب پروت وي او اعضاء يې سره کتېږي كما في زمن الحيوة، له طلحة بن عبدالله رضي الله عنه څخه روايت دی چي غابة ته تلم چي د يو ځای نوم دی خارج المدينة نو شپه راباندي راغله، نو زه ورغلم وقبر ته د عبدالله بن عمرو بن حرام رضي الله عنه يعنې چي د يو شهيد في سبيل الله نوم دی، فسمعت قرائة من قبره چي مانه و اورېدلی قرائت ښه قرائت تر دغه چي له قبر څخه د عبدالله ما واورېدی، نو وروسته چي زه له غابة څخه راغلم و عليه الصلوة والسلام ته ورغلم او دا حال مي ورته بيان کړی، نو عليه الصلوة والسلام وويل چي دا قرائت د عبدالله و چي تا واورېدی، بيا عليه الصلوة والسلام ماته وويل چي ته نه يې خبر چي خدای جل جلاله چي روحان د شهداؤ قبض کړي نو يې وګرځوي په

قندیلانو کي د یاقوتو او زمردو، او بیا هغه قنادیل وځړوي په منځ کي د جنت، نو چي شپه راسي بیا رد کړي ارواح ددوی وجسدو ته د دوی چي په قبرو کي پراته وي، نو ارواح دلته وي چي سپېدی راوچوي بیرته روحان د دوی رد کړي وخپلو قنادیلو ته وبناءً علی هذا القول یکتسب الشهید الطاعات وثوابها بعد الموت ایضاً، بیهقي رحمة الله علیه له جابر بن عبد الله رضي الله عنه څخه روایت کړی دی چي څه وخت چي معاویه رضي الله عنه یو لښتی تېراوه په هغه شېله کي چي د بعض شهداؤ د احد د هغې شېلې پر څنډه واقع وه، نو یې قزیبان د هغو شهداؤ خبر کړه چي راسئ دا خپل شهداء د شېلې د څنډې څخه لېري کړئ تاچه اوبه یې قبرونه ور ونړوي، نو موږ شهداء له قبرو څخه راوکښل چي ومو لیدل بدنونه ددوی دغسي لانده وه لکه په ژوند کي، او اعضاء یې داسي سره کتېدل لکه په ژوند کي د پلار د جابر رضي الله عنه یعنې عبد الله رضي الله عنه چي له شهداؤ څخه د احد و او په سینه په غشي ویشتل سوی و چي په قبر کي ښکاره سو لاس یې پر سینه باندي نیولی و یعنې پر تپ د غشي، موږ چي لاس څنډي را ایسته کړی تر تپ یې وینه را ووتل او چي لاس مو بیرته پر سنه ورکښېښوی وینه ودرېدله، جابر رضي الله عنه وایي ما چي خپل پلار ته وکتل زما داسي خیال راغلی چي په خوارږه خوب بیده دی، او هغه شړۍ چي موږ دده د شهادت پر جامو سربېره اچولې وه هغه ثابته پر هواره وه، او د اذخر وابنه چي موږ پر پښو دده اچولي وه هغه هم کما کانت باقي وه، او سره ددې چي د شهادت د عبد الله رضي الله عنه او تر دغه کشف د قبر ددوی شپږ څلوېښت (۴۶) کاله کېدل، او د واقعې د کشف القبور راویان وایي چي د قبر لڅونکو د یوه بېلچه د حضرت حمزه رضي الله عنه له بدن مبارک څخه ومښتله دستي یې وینه را ویستل، ابو سعید الخدري رضي الله عنه وایي چي وروسته تر دې واقعاتو هیڅ څوک له حیوة جسدي څخه د شهداؤ انکار نسي کولای، راوي وایي چي خلګو چي به شهید له

قبره ددغو شهداؤ راوکښی د مشکو بوی به یې ولاړېدی.

درویش وایي: چي په مقدمه کي د بخاري شریف تصینف د احمد علي سهارنپوري داسي حکایت راغلی دی چي امام بخاري رحمة الله علیه چي څه وخت وخت وقبر ته وسپارل سو د قبر د خاورو یې د مشکو بوی تلی خلګ به له لېري او نژدې ورته راتله او خاوره به یې بویوله او تعجب به یې ورته کاوه، سعدي شیرازي وایي

ګلی ناچیز در حمام روزی	رسید زدست محبوبی بدستم
بدوګفتم که مشک یا عنبری	که از بوی د لاویزی تو مستم
بګفتا من ګلی ناچیز بودم	ولیکن مد تی با ګل نشستم
جمال همنشین درمن اثر کرد	وګر من همان خاکی که بودم

عِنْدَ رَبِّهِمْ

په نېز د خدای جل جلاله.

پوښته: چي عندیة مکاني مع الله خو غیر ممکن دی لعدم المکان لله، نو مراد دلته عندیة معنویة دی وهي الزلفی والقرب الی الله تعالی.

درویش وایي: چي ومما الهمت في السدس الآخیر من الیلة الاربعاء واخیر شهر ربیع الاول سنه ۱۴۲۷ هـ ق ان الحیوة الروحانیة کما هو المشهور والمذکور في هذه الآیات والمحکی عن رسول الله صلی الله علیه وسلم في الاحادیث الصحیحة تعم لجمیع الشهداء في سبیل الله الی یوم القیامة لعدم المخصص لا في هذه الآیات ولا في الآحادیث النبویة، واما الحیوة الجسدیة کما مرت في الحکایات عن شهداء احد فلعها مخصوصة بشهداء احد ولا یجد في الشهداء الاخر في سبیل الله وهذا سانح عزیز، وقد قال العلامة التفتازاني رحمة الله علیه في شرح العقائد النسفیة الالهام حق ولکن لایکون حجة علی الغیر فافهم.

يُرْزَقُونَ ﴿۱۶۹﴾

رزق ورکول کېږي يعنې له مېوو څخه د جنت کمامر ان ارواحهم في حواصل طير خضر آه.

پوه سه: چي دا جمله تاکيد ده کونهم احياء لان الرزق يکون للحي.

فَرِحِينَ بِمَآ آتٰىهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ

دوی خوشحاله وي په هغه څه چي دوی ته خدای جَلَّ جَلَالُهُ ورکړي وي له خپل فضل څخه.

پوښتنه: خدای جَلَّ جَلَالُهُ هغه څه چي ودوی ته يې ورکوي معلوم نه کړل، بلکې کلمه د "ما" ابهاميه يې راوړه؟

ځواب: دا ابهام لپاره د تنبيه پر دې دی چي د هغه نعمتو تفصيلي بيان په عبارت کي نه ځائېږي او نه يې عقل تفصيلاً ادارک کولای سي.

وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِّنْ خَلْفِهِمْ

او دوی خوشحاله دي په هغو مؤمنانو سره چي په دوی پوري نه دي ملحق سوي يعنې هنوز ژوندي دي، خوشحاله له دې سببه دي چي هغه ژوندي هم پر ايمان دي او هم پر طاعت دي او هم پر قصد د جهاد في سبيل الله دي.

پوه سه: چي سين له باب د استفعال په دې آيت کي د طلب لپاره نه دی بلکې په معنی د مجرد دی نحو استغنی الله.

فائده: يستبشرون" عطف دی پر "فرحين" باندي.

سوال: يستبشرون" خو فعل دی او "فرحين" خو اسم دی، نو څرنګه يې عطف صحيح کېدای سي؟

ځواب: په تاويل د فعل واسم ته يې عطف صحيح دی کانه قيل "فرحين ومتبشرين"

أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۱۷۰﴾

پوه سه: چي "ان لاخوف" آه بدل اشتمال دی من الذين لم يلحقوا آه لان الاستبشار ليس بذوات الذين لم يلحقوا بهم بل بحال من احوالهم وهو ان لا خوف آه.

پوه سه: چي "ان" مخفف له مثقل څخه دی، والضمير للشان محذوف. والباء مقدرة قبل ان والتقدير بانه ای الشان لا خوف آه والضمير في عليهم راجع الى الذين لم يلحقوا بهم آه، چي شان ددوی دادی چي دوی چي مړه يا في سبيل الله قتل کړه سي يفوزون بحياة چي نه به دوی لره خوف وي له راتلونکي شي څخه په مستقبل کي او نه به دوی لره غم وي پر تېر سوي شي په ماضي کي.

درویش وايي: چي علماء د تفسير وايي چي خوف بېره ده له راتلونکي شي څخه، مثلاً د يو سړي قريب مريض وي، نو دی بېرېږي چي مړ نه سي، او حزن غم دی پر تېر سوي شي باندي مثلاً د سړي قريب مړ سي او دی غم پر کوي.

پوښتنه: پر تقدير د قتل في سبيل الله خو ظاهره ده چي پر لم يلحقوا کسانو به خوف او حزن نه وي او پر تقدير د موت به ولي خوف او حزن دوی لره نه وي؟

ځواب: چونکه نيت د لم يلحقوا بهم راسخ و چي که في سبيل الله جنگ پيښ سي، دوی به هم ځانونه قربان کړي، نو په سبب د نيت دوی ته خوف او حزن نسته وفي الحديث نية المؤمن خير من عمله، ای قد يكون نية المؤمن خير من عمله لان العمل قد يلحقه الرياء، والنية لا يلحقه الرياء لانها امر مبطن، فالحديث قضية مهملة في قوة الخبرية ولهذا قلنا قد يكون آه فتدبر.

يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٧١﴾

پوښتنه: دا بشارت خو دمخه هم تېر سو، نو په تکرار کي يې څه فائده ده؟

ځواب: فائده يې تاکيد د اول بشارت ده، او يا دا فائده ده چي اول بشارت و په دفع سره د ضرر او دا بشارت دی په جلب سره د نفع.

ترجمه: او دوی زيری کوي من لم يلحقوا بهم ته په نعمت سره د

خدای ﷻ ثواباً لاعمالهم، او په فضل سره د خدای ﷻ زیادةً علی ثواب الاعمال قیل هو رویة الله تعالی، وقیل مراتب قربه من الله تعالی.

پوه سه: فضل چې یې نکره راوړی لپاره د تعظیم د فضل الهي، او بل په دې سره چې خدای ﷻ نه ضائع کوي ثواب د مؤمنانو.

له ابو هریرة رضی الله عنه څخه روایت دی چې علیه الصلوة والسلام وویل چې خدای پاک ضمانت کړی دی د هغه چا چې في سبیل الله ووځي یعني جنګ ته د کافرانو او له کوره نه وي ایستلی مګر جهاد في سبیل الله، یعنې قصد د ریاء او شهرت او د غنیمت یې نه وي، چې یا به یې جنت ته داخلوي یعنې که شهید سو، او یا به یې بیرته راولي خپل کور ته چې دی ځندي وتلی وي سره د هغه چې ده به پیدا کړي وي من اجر و غنیمة یعنې که شهید نه سو، او علیه الصلوة والسلام دا هم زیاته کړه چې زما دې قسم وي په هغه خدای ﷻ چې زما روح د هغه په قدرت کې دی چې نه ټپي کیږي یو څوک في سبیل الله والله اعلم بمن یکلم في سبیله یعنې نیت دده وخدای ﷻ ته معلوم دی، الا جاء یوم القیامة وجرحه تبعث دماً اللون لون الدم والریح ریح المسک رواه البغوي رحمه الله.

فائده: دا آیت په عموم د لفظ "المؤمنین" چې خدای پاک نه ضائع کوي ثواب د نفس مؤمن که شهید وي او که غیر شهید وي او شهداء په حال د ټولو مؤمنانو زیری ورکوي، ولې چې جمله د "وان الله لایضیع آه" واقع ده لاندې تر جملې د "ویستبشرون" او هغه جمله قول دی د شهداؤ.

مسئله: د څلورو مذاهبو د علماؤ اتفاق دی چې شهید ته به غسل نه ورکوي، ولې چې شهداؤ ته د احد غسل نه دی ورکړل سوی او علیه الصلوة والسلام امر کړی چې وسپنې او پوستینونه چې پر شهداؤ وي هغه دې ځندي لیرې کړي نور دې د کالو او وینو سره دفن کړي، رواه ابو داؤد وابن ماجه عن ابن عباس رضی الله عنه وهکذا حکم علماء المذاهب الاربعة.

مسئله: د شهداؤ د جنازې په لمانځه کي اختلاف دی، امام شافعي رحمة الله علیه وايي لمونځ دي نه ورکوي، او امام اعظم او امام مالک رحمهما الله وايي لمونځ دي ورکوي، وعن احمد رحمة الله علیه روايتان، زمونږ دليل دادی چي لمونځ د ميت به يا لپاره د مغفرت د ګنهو وي او يا به لپاره د تکريم د ميت وي د شهداؤ، که څه هم په سبب د شهادت ټوله ګنهونه بخښل سوي لکن حق د تکريم خو لري، او که په ترک د صلوة الجنازة تکريم وايي نو رسول الله ﷺ اولی په تکريم و وقد صلی عليه اجماعاً.

اَلَّذِیْنَ اسْتَجَابُوْا لِلّٰهِ وَالرَّسُوْلِ

او هغه کسان چي دوی قبلونه وکړه د خدای جل جلاله په وتلو کي له مدينې څخه لپاره د جنګ د ابوسفيان و اصحابه چي هغو اراده کړې وه د اشغال د اهل مدينې.

مِنْۢ بَعْدِ مَآ اَصَابَهُمُ الْقَرْحُ ۛ

وروسته تر دې چي دوی ته ټپونه رسېدلي وه په احد کي.

لِلَّذِیْنَ اَحْسَنُوْا مِنْهُمْ

د هغو کسانو لپاره چي ښه کارونه کوي له دوی څخه.

پوه سه: چي په لفظ کي د "احسنوا" ټوله عبادات من الفرائض والواجبات والسنن داخل سوه.

وَاتَّقَوْا

او له خدای جل جلاله څخه بېرېږي په دې کي ټوله ترک د منهياتو دينيه وو داخل سوه.

اَجْرٌ عَظِیْمٌ ۚ ﴿۱۷۲﴾

ثواب دی لوی.

اعراب: اجر عظيم" مبتداء ده "للذين احسنوا" يې خبر مقدم دی او ټوله جمله په محل کي د رفع ده خبر د "الذين استجابوا" ده.

شان نزول: پوه سه چي ابو سفيان او ملګري دده چي له احد څخه ستانه سوه او روحا ته ورسېدل چي نوم د يو ځای دی په منځ کي د مدينې او

مکې، دوی پښېمانه سوه چي موږ غلبه پر مسلمانانو پیدا کړه او سرکرده خلګ مو مړه نه کړه یعنون محمداًﷺ وابوبکر او عمر وغیرهم رضي الله عنهم، نو بیرته اراده وکړه چي پر مدینې یرغل وکړي او باقیمانده مسلمانان یې ټوله مړه کي او ښځي ځندي بوزي او مالونه یې تاراج کړي، نو جبرائیل علیه السلام خبر د رجوع د ابوسفیان واصحابه و علیه الصلوة والسلام ته راورساوه، نو علیه الصلوة والسلام وخلګو ته دعوت ورکړی چي موږ باید له مدینې څخه په طلب د ابو سفیان واصحابه ور ووځو، او علیه الصلوة والسلام دا اعلان هم وکړی چي له موږ سره به وځي مګر هغه کسان چي پروند زموږ سره حاضر وه یعنې في غزوة احد.

درویش وایي: چي له بیان څخه دا معلومه سوه چي لفظ "منهم" لپاره د تبعیض نه دی، ولي هغه کسان چي دا اجابت یې وکړی هغه ټوله محسنین او متقین وه لا یعضهم فقط بلکې ذکر د احسنوا واتقوا لپاره د مدح ددوی دی، نو کلمه د منهم لپاره د بیان د جنس ده، نو که څه هم مسلمانان د احد د جنګ ټوله ټپیان وه بشمول د آنحضرتﷺ چي سر یې ټپي و او له رباعي غاښو څخه یې یو مات سوی و، کمامر في تفصیل غزوة احد في هذا التفسیر باکمل وجه واتم بیان، خو بیا هم مسلمانانو مشقت پر ځان یووړی او دعوت د علیه الصلوة والسلام یې د خروج لپاره قبول کړی، نو چي علیه الصلوة والسلام سره د همراهانو و حمراء الاسد ته ورسېدل چي د یو ځای نوم دی چي له مدینې څخه اته میله لېري واقع دی، د ابو سفیان په زړه کي خدای جل جلاله رعب ورواچوی، نو بیرته یې قصد د رجوع ومدینې ته فسخ کړی او د مکې پر خوا روان سو.

پوه سه: چي سبب د رعب د ابو سفیان دا و چي دی او اصحاب دده د مدینې پرخوا روان وه لپاره د استیصال د مسلمانانو د مدینې منورې، د مبعد په نامه یو سړی د مدیني له خوا را روان و که څه هم کافر و، نو ابو

سفيان ورته وويل چي تر شا دي څه شی ولیدل یعنې د مدينې پر خوا، مبعد ورته وويل چي محمد مي وليدى چي خپل اصحاب او نور هغه کسان چي د احد په جنگ کي نه وه حاضر سوي هم ورسره وه چي ما تر اوسه پوري دونده لوی لښکر نه و ليدلی او ستاسي په طلب پسي را روان وه، ابو سفيان ورته وويل ويلک ما تقول، مبعد ورته وويل چي ته يو څه پېش قدمي وکړه چي نواصي الخيل به ووينې، ابو سفيان ورته وويل چي موږ په قصد د استيصال د مسلمانانو د مکې له خوا څخه مدينې ته رجوع کړې ده، مبعد ورته وويل چي زه تا منع کوم له دې قصد څخه ستا چي د لوی شکست سره به مخامخ سې، نو هغه و چي ابو سفيان وبېرېدی او ژر يې خپل لښکر د مکې پر خوا روان کړی چي د عليه الصلوة والسلام د طلب او د لښکر بېره يې په زړه کي وه.

درويش وايي: چي په کتابو کي د مغازي وو ودې ته غزوة حمراء الاسد وايي چي متصله په احد پوري وه.

درويش وايي: چي صاحب د روح المعاني او صاحب د روح البيان او تفسير مظهري ټوله وايي چي دا وروسته آيتونه يعنې "الذين قال لهم الناس الخ" په باره کي د غزوة البدر الصغرى نازل سوي دي او بد الصغرى د موقتي بازار نوم دی د بني کنانه وو چي دوی او نور عرب به يکښنبي جمعه کېدل اته ورځي د ذو القعدې او په هغه بازرا کي به خريد او فروخت کېدی.

فائده: پوه سه چي عکرمة، قتادة او مجاهد رحمهم الله تعالى وايي چي دا آيت د بدر الصغرى په واقعه کي نازل دی، او مظهري رحمه الله په اول کي ويلي دي خلافاً لاکثر المفسرين او وروسته يې ويلي دي، والظاهر عندي ان هذه الآية نزل في غزوة بدر الصغرى اه، نو زه وايم چي هغه اکثره مفسرين نو څوک دي چي دا آيت په بدر الصغرى کي نازل نه بولي، بيضاوي يې هم په بدر الصغرى کي نازل بولي.

په هر صورت تفصيل د غزوة البدر الصغری داسي دی چي ابو سفيان چي په ورځ د احد سره د فتح او ظفر د مکې وخواته روانېدی نو يې عليه الصلوة والسلام ته داسي اعلان وکړی "يا محمد موعد ما بيننا وبينک موسم البدر الصغرى القابل" يعني هورې به بيا جنګ سره کوو ان شئت، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل ذالک بيننا وبينک ان شاء الله تعالى، نو چي دا بل کال موسم د بدر الصغرى را نژدې سو ابو سفيان له مکې څخه دوه زره (۲۰۰۰) کسه را ويستله د مکې له قريشو او پنځوس آسان ورسره وه، نو په مجنة چي په ناحيه کي د مر الظهران واقع دی وايې ړول، خدای ﷻ دده په زړه کي رعب او بيره پيدا کړه، نو يې قصد د رجوع بيرته ومکې ته وکړی، نو په هم دغه ځای کي يې نعيم بن مسعود الاشجعي چي مکې ته راغلی و د عمرې لپاره او اوس بيرته مدينې ته روان و، او بعض مفسران وايي چي د ابو سفيان په مخه يوه قافله ورغله د بني عبد قيس د قبيلې چي هغه مدينې ته تله د خوراکي موادو د راوړلو لپاره، نو ابو سفيان وهغو ته وويل چي زه د اوښ يو بار اوڅکي تاسي ته درکوم که تاسي محمد منع کړی له راوتلو څخه د بدر الصغرى لکه چي ما وعده ورسره کړې وه کمامر عنقريب، نو پر تقدير ددې چي ابو سفيان د نعيم بن مسعود اشجعي سره ملاقي سوی وي، نو ابو سفيان وده ته وويل يا نعيم اني وعدت محمداً واصحابه ان تلتقي ببدر الصغرى، او ابو سفيان خپل عذر داسي ورته بيان کړی چي سږ کال د بارانو کاختي ده او موږ لره پکار دی داسي کال چي نرعى فيه الشجر ونشرب فيه اللبن او زما اراده ده چي سږ کال بدر الصغرى ته سفر نه وکړم او دا هم ډېره ګرانه راته تمامېږي چي محمد او اصحاب دده بدر صغرى ته راسي او زه نه سم ور، ولي چي په دې سره د مسلمانانو جرائت ډېر لوړېږي، نو چي دوی نه سي را او خلف الوعد ددوی له خوا وسي ډېره به ښه وي تر دې چي زه خلف الوعد کوم، نو ابو

سفیان نعیم ته وویل چي ته ورسه مدینې ته او مسلمانان وېروه چي ابو سفیان د ډېر درانه لښکر سره بدر الصغری ته را روان و او تاسي جنګ نه سئ ورسره کولای، او که تا دا وظیفه پر ځای کړه زه تا ته لس اوښان درکوم چي دا اوښان به زه اوس في الحال وسهیل بن عمر ته ودروم او سهیل یې هم ضمانت وکړی، نو نعیم چي مدینې ته راغلی او وه یې لیدل چي مسلمانان د بدر الصغری تیاري کوي لپاره د ابو سفیان د جنګ، نو نعیم ورته وویل چي څه کوې دوی ورته وویل چي موږ د ابو سفیان د جنګ تیاري کوو په بدر صغری کي، نو نعیم ورته وویل بئس الرای داسي فکر ستاسي غلط دی، ولي چي تاسي ته باید چي تجربه حاصله سوی وای یعنې له جنګ څخه د احد چي ابو سفیان ستاسي وطن ته راغلی و او اویا کسه شهیدان یې تاسي ته درپرېښول او ټپیان یې بېخي ډېر کړلاست، اوس تاسي بدر الصغری ته ورځی ابو سفیان په هغه سي یعنې لکه په احد کي په درانه لښکر بدر صغری ته را روان دی، نو که تاسي بدر الصغری ته ورسی یو به هم ژوندی را نه سي، نو د علیه الصلوة والسلام د بعضو اصحابو دا فکر پیدا سو چي باید موږ بدر صغری ته ولاړ نه سو، نو منافقان او یهودان خوشحاله سول او دوی وویل چي دا وار به محمد او اصحاب دده یو لاهم ژوندي رانه سي، او دا خبره و علیه الصلوة والسلام ته ورسېدله او پر دې وبېرېدی چي بدر صغری ته به زما سره هیڅ څوک هم ولاړ نه سي، نو په دې دوران کي ابوبکر ﷛ او عمر فاروق ﷛ و علیه الصلوة والسلام ته راغله او د نعیم خبري او د مسلمانانو خوف ودوی ته معلوم سوی و، نو دوی وویل یا رسول الله ﷺ خدای پاک "مظهر دینه ومعز نبیه" او موږ له ابو سفیان سره وعده د بدر صغری هم کړې ده، نو زموږ دا خوښه نه ده چي موږ خلف وکړو، نو علیه الصلوة والسلام د ابوبکر او عمر په خبرو سره ډېر خوشحاله سو فقال رسول الله ﷺ والذي نفسي بیده لاخرجن ولو

وحدي، نو علیه الصلوة والسلام او صحابه کرامو ﷺ دا عبارت ووایه چي قرآن هم په هغه نازل سو یعني ﴿حسبنا الله ونعم الوکیل﴾ نو علیه الصلوة والسلام او صحابه کرام د بدر صغری وخوا ته روان وه او مشرکان چي به په مخه ورغله نو علیه الصلوة والسلام او اصحابو به د ابو سفیان او د قریشو پوښتنه ځندي کوله، هغو مشرکانو به ورته وویل چي ابو سفیان او لوی عدد د قریشو بدر صغری ته رانژدې سوي دي لپاره ددې چي مسلمانان وبېروي د بدر صغری له ورتلو ځخه لکن مسلمانانو به ویل ﴿حسبنا الله ونعم الوکیل﴾ حتی چي علیه الصلوة والسلام سره د مسلمانانو وبدر صغری ته ورسېدل، او علیه الصلوة والسلام د ابو سفیان انتظار کاوه، او ابو سفیان دمخه لا مکې ته ولاړی او علیه الصلوة والسلام هیڅ ځوک هم د مشرکانو ونه لیدل، او د بدر صغری په بازار کي یې خرید وفروخت وکړی چي یو درهم یې دوه وګرځېدله، او اته ورځي وروسته مدینې ته راستانه سوه سالمین غانمین.

درویش وایي: چي مظهري رحمة الله علیه سره ددې چي دمخه یې وویل والظاهر عندي آه او قصه د بدر صغری یې تو له وځېړله لکن په پای کي وایي والصحیح هو القول الاول یعني ان الآیة المذکورة نزلت في غزوة احد ثم استدل علیه بما لایفهم من دلیله شئ صحة کون الآیة في غزوة احد والله اعلم بالصواب وبمراده في الکتاب یعني القرآن والارجح عندي ان الآیة المذکورة کما سیئاتي نزلت في واقعة البدر الصغری.

فائده: غزوة دبدر الصغری تر احد یو کال وروسته پېښه سوی ده، والآیة المنزلة هذا.

اَلَّذِيْنَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ

پوه سه: چي "الذین آه" یا منصوب دی علی المدح ای امدح الذین آه او یا خبر د مبتداء محذوف دی ای هم الذین آه، او یا مبتداء د خبره فانقلبوا آه.

پوه سه: چي مراد له "الناس" ځخه دي هغه قافله وي د عبد القیس د

قبیلې چې علیه الصلوة والسلام او دده اصحابو ته یې خبر د ابو سفیان راوړی ددوی د بیرولو لپاره، فاطلاق الناس ظاهر، او مجاهد او عکرمه رح وایي چې مراد له "الناس" څخه نعیم بن مسعود اشجعي دی چې مدینې ته یې خبر د ابو سفیان لپاره د بیرولو د اصحابو د علیه الصلوة والسلام راوړی، نو مراد له "الناس" څخه جنس دی لکه په دې محاوره کې "فلان یرکب الخیل وماله الا فرس واحد" فالمراد جنس الخیل، او یا له دې سببه یې اطلاق د "الناس" پر وکړی چې د نعیم مذکور سره منافقین د مدینې او یهودان د مدینې هم ملګري سوه په اشاعت کې د خبر د ابو سفیان.

پوه سه: چې امام رازي په تفسیر کبیر کې وایي مدح الله تعالی المؤمنین علی غزوتین یعرف احدهما بغزوة حمراء الاسد وهي المذکورة في الآیة المتقدمة والثانیة بغزوة البدر الصغری وهي المذکورة في هذه الآیة.

درویش وایي: چې قول د امام کبیر په خپل تفسیر کې هم رد د قول د مظهري کوي چې دی وایي والصحیح هو الاول کمامر سابقاً.

إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ

مراد له "الناس" څخه دلته ابو سفیان وغیره من مشرکي مکة.

ژباړه: چې وویل ودوی ته خلګو چې ابو سفیان وغیره من المشرکین جمع کړي دي ډېر خلګ او ډېر آلات د جنګ ستاسي لپاره یعنې ستاسي د جنګ لپاره نو له دوی څخه وبېرېږئ او بدر الصغری ته مه ځئ.

مراد له "الناس" څخه دلته ابو سفیان وغیره دي من مشرکي مکة.

فَزَادَهُمْ إِيمَانًا

نو دې قول زیات کړی ودوی ته ایمان یعنې دوی ودې قول ته التفات ونه کړی بلکې لا یې په زړو کې ایمان یعنې التوکل علی الله زیات سو، نو پر دې تقدیر ضمیر مستتر د "فزادهم" و وقول ته راجع دی، او یا ضمیر

مستتر وخدای ﷻ ته راجع دی یعنې خدای ﷻ ددوی ایمان قوي کړی، او یا ضمیر مستتر راجع وقائل ته د قال دی که له قائل څخه مراد نعیم یوازي وي یعنې د نعیم و خبره ته، چي ابو سفیان وتاسي ته لویه اجتماع کړې ده دوی یې ضعیفه نه کړه بلکې دوی غیرت اسلامي ښکاره کړی په دې سبب دوی خدای ته قرب پیدا کړی او ایمان یې زیات سو بزیادة مدارج القرب.

وَقَالُوا حَسْبُنَا اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ﴿١٧٣﴾

او دوی وویل موږ لره کافي او بس دی خدای ﷻ په دفع کې د دښمن یعنې ابو سفیان او ښه وکیل دی خدای ﷻ.

پوه سه: چي چونکه حسب مصدر دی او حمل یې پر لفظ "الله" نه دی صحیح نو ځکه مفسران وایي چي مصدر په معنی د فاعل دی ای کافینا الله من احسبه اذا کفاه، او د وکیل معنی داده چي سړی خپل کارونه و بل چا ته وسپاري.

فائده: په وکیل کي دا شرط دی چي یو به تر موکل وکیل ښه په کار پوه وي، او بل به پر موکل رحم لري، دواړه کاره په خدای ﷻ کي تر هر چا اتم او اکمل دي، ولي چي خدای ﷻ دی چي تر هر چا د بنده په نفع او ضرر خبر دی، او خدای ﷻ دی ارحم الراحمین، نو باید بنده خپل کارونه وخدای ﷻ ته وسپاري وبس.

فائده: نحات وایي چي افعال والذم چي "نعم" له هغو څخه یو دی لپاره د انشاء د مدح او ذم دی.

سوال: نو حسبنا الله، خو جمله خبریه ده نو څرنګه عطف د انشاء پر صحیح دی؟

ځواب: مولوي خیالي په حاشیه کي د شرح العقائد وایي چي عطف په کلام کي حاکي دی په محکي عنه کي عطف نه و یعني محکي عنه حسبنا الله نعیم الوکیل و نو حاکي چي ددوی قول حکایت کاوه، نو واو عاطفه یې ورسره زیات کړی، فالمعنی قالوا حسبنا الله، وقالوا نعم الوکیل، ای

قالوا هذا القول وهذا القول، نو اصل عطف په منځ کي د قالوا وقالو دی وهما جملتان خبريتان البتة متعلق يعنې مفعول د يوې جملې انشاء چي نعم الوكيل دی، وهذا لايضر في العطف او فاضل سيالكوټي وايي چي دا قول حسبنالله كنايه ده اعتقدنا على الله، او نعيم الوكيل كنايه د عن قولهم وكلنا امورنا الى الله، والمعنا الكنايي في كلتا الجملتين خبرية فيصح العطف باعتبار المعنى الكنايي، او هغه ځواب چي مظهري رحمه الله راوړی دی چي هغه جملې چي محل د اعراب نه لري بعض پر بعض عطف کېدای سي من غير مبالاتِ بالاختلاف خبرية وانشاءً انتهى.

درویش وايي: چي دا ځواب په آيت شريف کي نه دی صحيح لان الجملتان هـ لهما محل من الاعراب يعني هما مفعولا لقالوا فهما منصوبان محلاً ، وما استشهد به المظهري فلا محل للاعراب فيه مطالع تفسيره والله اعلم بالصواب.

فَانقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ

نو عليه الصلوة والسلام راوګرځېدی سره د اصحابو رضي الله عنهم له بدر صغرى څخه په نعمت د خدای جل جلاله له خوا چي ددوی سره و حين ذهبوا من المدينة من الايمان والعافية والاموال. **وَفَضْلٍ**

او زيادت د عقيدې پر خدای جل جلاله او زيادت ثواب د خدای جل جلاله له خوا او زيادت په اموالو کي په تجارت سره په بدر صغرى کي او زيات والى په عزت کي، ولي دوی خو لپاره د جنګ د ابو سفيان له مدينې څخه وتلي وه، ابو سفيان چي مرعوب سو او بدر صغرى ته نه راغلی نو د عليه الصلوة والسلام او د مسلمانانو عزت نور زيات سو.

لَّمْ يَمْسَسْهُمْ سُوٓءٌ ۙ

پوه سه: چي دا جمله حال ده له فاعل څخه د "فانقلبوا" يعني دوی ته نه

ورسیدی کوم تکلیف یا جراحت یا قتل یا نهب الاموال وغیر ذالک.

وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللّٰهِ

او دوی په تلو کي د بدر صغری متابعت د رضا د خدای ﷻ وکړی چي هغه مناط د فوز د دارینو دی.

پوښتنه: د بدر صغری تګ خو غزاء نه وه، ولي دښمن یعني ابو سفیان حاضر نه سو.؟

ځواب: هو! جنګ خو ونه سو لکن علیه الصلوة والسلام خو په نیت د جنګ وروتلی و، نو خدای ﷻ ودوی ته ثواب د غزاء ورکړی او ځندي راضي سو.

وَاللّٰهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿۱۷۴﴾

او خدای ﷻ مالک د لوی فضل دی چي پر لږ عمل په اخلاص او محبت سره لوی لوی ثوابونه مسلمانانو ته ورکوي.

إِنَّمَا ذَٰلِكُمُ الشَّيْطَانُ

یعنې نعیم یا ابو سفیان شیطان دی.

پوه سه: چي "ذالکم" مبتداء ده او شیطان يې خبر دی، او وروسته جمله بیان د شیطانت د هغه شیطان دی، او داسي هم ممکنه ده چي شیطان دي صفت د "ذالکم" وي او "یخوف" دي خبر وي، او دا احتمال هم بعض مفسرانو ذکر کړی دی چي "ذالکم" دي مبتداء وي او شیطان دې خبر وي، او جمله د "یخوف" دي صفت د شیطان وي.

سوال: شیطان خو معرفه دی او نحات وایي چي جمله په حکم کي د نکرې ده، نو څرنګه جمله صفت د معرفې کېدای سي؟

ځواب: په یوه شعر کي داسي راغلي دي

لقد امر علی اللیم یسبني　　فمضت ثمة وقلت لا یعتی

نو نحات وایي چي جمله د یسبني صفت ده اللیم ده، او د مذکوره سوال

په جواب کي دوی داسي وایي چي الف لام په اللیم کي لپاره د عهد ذهني دی ای لیم من اللیام فلا یفیدان التعریف، نو دلته هم الف ولام د الشیطان لپاره د عهد ذهني دی ای شیطاناً من الشیاطین سواء کان نعیم او غیره، کابو سفیان او منافقان، او یهودان فلا یفید ذالک اللام تعریفاً فیصح وقوع الجملة صفةً له فافهم.

یُخَوِّفُ اَوۡلِیَآءَہٗ

پوه سه: چي د "یخوف" ضمیر راجع دی وشیطان ته، او له اولیاؤ څخه د شیطان منافقان مراد دي چي دوی د علیه الصلوٰة والسلام سره بدر صغری ته نه ولاړه خوفاً من ابی سفیان وحزبه، والمعنی چي تخویف د شیطان محصور دی پر خپل حزب چي منافقان دي، او تاسي اې مؤمنانو تجاوز نه سئ کولای، ولي چي تاسي خو حزب الله او اولیاء الله یاست، او بعض مفسران وایي چي "اولیائه" منصوب په نزع د خافض وي او مفعول دې محذوف وي، والتقدیر یخوفکم باولیائه یعني ابو سفیان وحزبه ویدل علیه قرائة ابي بن کعب رضي الله عنه یخوفکم باولیائه.

فَلَا تَخَافُوۡهُمۡ

نو تاسي مه بېرېږئ له اولیاء الشیطان څخه چي ابو سفیان واتباعه دي لانه لاقوة لاحد الا بالله.

وَخَافُوۡنِ

او له ما څخه بېرېږئ چي زه کفار غالب نه وګرځوم پر تاسي کما جعلت یوم احد، او غلبه پر دښمن زما د خوا ده، نو زما له امر او نهي څخه مخالفت مه کوئ او د رسول له امر او نهي څخه هم مخالفت مه کوئ کما ظهر تلک المخالفة في احد بترک المرکز.

پوه سه: چي کسره د نون عوض دی له یاء محذوف څخه او اصل یې "یاخافوني" و، او ابو عمر قاري صرف په وصل کي یاء باقي پرېږدي نه په وقف کي.

إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٧٥﴾

که تاسي په رشتيا مسلمانان ياست، ولي چي مقتضى د ايمان هم داده چي مسلمان ته لازمه ده چي له خپل معبود حقيقي څخه وېرېږي، او که څوک له خداى څخه بيرېږي، مخلوق د خداى جل جلاله به له هغه څخه بيرېږي لکه د بدر صغرى په موضوع کي چي ابو سفيان سره د لوى توانائي او فوج خداى جل جلاله د بيخي لږو مسلمانانو څخه په زړه کي رعب او بېره ور پيدا کړه کمامر.

وَلَا يَحْزُنكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ ۚ

او تادي غمجن نه کړي هغه کسان چي په تلوار تلوار په کفر کي ځانونه واقع کوي، په اتفاق د مفسرينو له "الذين آه" څخه مراد منافقان دي چي نه په غزاء کي د احد شامل سوه کمامر او د بدر صغرى له شرکته يې هم ډډه وکړه، نو يوماً فيوماً ددوى کفر مبطن ښکاره کړى او سعي ددوى په اطفاء کي نور الله چي اسلام دى معاونةً للکفار.

إِنَّهُمْ لَن يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا ۗ

جملة معللة لما قبلها، ولي چي دوى تاوان نه سي رسولاى وخداى جل جلاله ته يعني و اولياؤ ته د خداى جل جلاله او دين ته د اسلام هيڅ شى بلکې تاوان وخپلو ځانو ته رسوي چي ځانونه د ابدي دوږخ مستحق گرځوي.

يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي الْآخِرَةِ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٦﴾

خداى جل جلاله اراده کړې ده يعنې په سبب د شومو اعمالو ددوى چي ور نه کړي ودوى ته يوه مطلقه برخه په ثواب کي د آخرت، او دوى سره ددې چي له ثواب څخه خو محروم دي لوى عذاب د دوږخ هم ورته سته.

إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَن يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٧﴾

په تحقيق هغه کسان چي بدلوى کفر په ايمان سره يعني ايمان چي په دوى کي فطري استعداد و هغه يې پر منزله د ثمن د کفر وگرځاوه.

پوه سه: چي اطلاق د شراء پر دغه استبدال مجازاً او استعارةً دی او په "اشتروا" کي استعاره تبعیه ده وقد مر تحقیق هذه الاستعارة والمجاز في سورة البقرة.

پوه سه: چي مراد له "الذین اشتروا الکفر آه" څخه اهل کتاب دي خصوصاً الیهود منهم، ولي چي دوی ایمان پر محمد علیه السلام درلودی حتی په جنگ د مشرکانو کي به دوی ویل اللهم بحرمة النبي اخیر الزمان موږ ته فتح راکړې پر دغو مشرکانو، لکن چي علیه الصلوة والسلام ودوی ته راتگ وکړی په معجزاتو ظاهراتو سره او په دلائلو واضحاتو سره نو دوی کفر مختاره کړی حباً للدینار والدرهم والریاسة علی غربائهم وذالک من قبل علمائهم لعنهم الله تعالی.

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوٓا

اوگمان دي نه کوي هغه کسان چي د کفر لار یې خپله کړې ده.

پوه سه: چي حمزه القاري رحمة الله علیه دا کلمه په تاء الخطاب وایي او خطاب دی ونبي علیه السلام ته لپاره د تعریض پر الذین کفروا، ولي خو دوی حاسبان دي دون النبي علیه السلام، او یا خطاب دی وهر چاته چي دا حسبان کوي، او باقي قراء یې په یاء د غیبت وایي وتوجیه ظاهر.

أَنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ

په تحقیق چي موږ مهلت ورکوو دوی ته یعنې فوراً عذاب نه پر نازلوو خیر دی ددوی د ځانو لپاره.

پوه سه: چي "انما نملي لهم" مفعول دی د "لایحسبن" او قائم مقام د المفعولین ده.

پوه سه: چي املاء مهلت ورکولو ته وایي، یعنې باطالة العمر وتخلیتهم وشانهم ای الکفر والمعاصي.

إِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا

موږ ملهت ورکوو ددې لپاره چې ددوی ګنهونه نور هم ډېر سي.

پوه سه: چي "انما نملي لهم" مستانفه ده ما تقدم من الحكم.

پوه سه: چي لام په "ليزدادوا" كي د ارادې دی په نېز د اهل السنة والجماعة ای اراد الله زيادة اثمهم، ولي چي په نېز د اهل السنة والجماعة فاعل او مريد د خير او شر خدای ﷻ دی، ولي چي املاء يعنې اطالت د عمر لاشک انه من افعاله تعالى اوسره ددې چي دا املاء خو خير ددوی نه ده لانهم يتوسلون به الى الاثم والطغيان، نو چون خدای تعالى پخپله اراده سره عمر ورزيات کړی او دوی سره د اطالت د عمر کفر او طغيان او عصيان وکړی کان الله خالقاً لتلک الآثام ايضاً كما انه مريد وخالق لاسبابها وليست اللام للتعليل لان افعالُ الله ليست معللة بالاغراض، والعلل عندنا. او معتزله چي اصلح د بنده پر خدای ﷻ واجبه بولي او اراده د شر او ګناه پر خدای ﷻ محاله بولي، نو دوی دا لام دعافيت بولي نحو لدوا للموت وابنوا للخراب.

درويش وايي: چي تفصيل ددې مذاهبو او دلائل او جوابات په شرح العقائد او شرح المقاصد كي چي دواړه تصنيفه د علامه تفتازاني رحمه الله دي مطالعه کړي وغيرهما من كتب علم الكلام نحو كتاب الملل والنحل لعبد الكريم الشهرستاني وحواشي الفاضل اللاهوري على حاشية الخيالي.

وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٧٨﴾

او دوی لره عذاب دی د اهانت او سپکاوي.

فائده: مقاتل رحمه الله وايي چي دا آيت په مشرکانو کي د مکې نازل دی. او عطاء رحمه الله وايي چي بني قريظه او نضير کي نازل دی، وری احمد والترمذي والدارمي عن ابي بكر رضي الله عنه انه سئل رسول الله ﷺ ای الناس خير قال من طال عمره وحسن عمله. قيل فای الناس شر قال من طال عمره وساء عمله.

پوه سه: چي عذاب د کفارو يې مقيد په "مهين" سره کړی احترازاً عن عذاب عصاة المؤمنين فانه للطهارة عن الذنوب لا للاهانة، د مثال په توګه خلګ لرګي سوځي د ډوډۍ د پخلي لپاره یا د دیګ د پخولو لپاره الی غير ذالک په دې کي دلرګو اهانت دی په نېز د خلګو، او بعض خلګ خپل سره زر یا سپين زر چي خیرن سوي وي زرګر ته يې وروړي او هغه يې پر کوره د اور کښېږدي نه د سپکاوي لپاره بلکې له خیرو څخه پاکېدو لپاره، وعلى هذا القياس تعذيب الكفار بالنار وتعذيب عصات المؤمنين.

مَا كَانَ اللّٰهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِيْنَ عَلٰى مَآ اَنْتُمْ عَلَيْهِ

نه دی خدای ﷻ چي پرېږدي مؤمنان چي مخلصان وي یا منافقان پر داسي ډول چي تاسي یاست یعني چي مخلص مؤمن او منافق سره ګډوډ وي کما في عصر النبي ﷺ فالخطاب لعامة المؤمنين والمنافقين.

حَتّٰى يَمِيْزَ الْخَبِيْثَ مِنَ الطَّيِّبِ

تر هغو پوري چي جلا کوي به خدای ﷻ خبيث یعني المنافق من الطيب له مخلص مؤمن څخه، او دا جلا کېدل به یا په وحي سره وي د عليه الصلوة والسلام کما قال الله تعالى ﴿يحذر المنافقين ان تنزل عليهم "اى في حقهم" سورة تنبهم بما في قلوبهم﴾ چي هغه سورت دي آګاه کړي په هغه څه چي په زړو کي د منافقينو سته من النفاق والخداع، او یا دي دا تمیز وکړي په تجربه د غزواتو لکه په واقعه کي د احد منافقانو ځانونه جلا کړه او خپل نفاق يې ظاهر کړی او دغه رنګه په واقعه کي د بدر الصغری دوی ځانونه خوندي وساتل.

وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَجْتَبِىْ مِنْ رُّسُلِهٖ مَنْ يَّشَآءُ

او نه دی خدای ﷻ چي تاسي دي خبر کړي پر پټو شیانو. نو چي تاسي په ذریعه د علم غیب مؤمن صادق او منافق سره وپېژنئ د مخه تر پېژند ګلوی د خدای ﷻ له خوا څخه.

لکن خدای ﷻ مختاره کوي بعض رسولان چي د خدای ﷻ اراده وسي من علم بعض المغيبات كما اطلع الله تعالى نبيه محمداً ﷺ په حالاتو د بعضو منافقانو په نور د فراسته.

فَاٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ ۚ وَاِنْ تُؤْمِنُوْا وَتَتَّقُوْا فَلَكُمْ اَجْرٌ عَظِيْمٌ ﴿۱۷۹﴾

نو ایمان راوړي پر خدای ﷻ په توحید او خالقیت او عظیم قدرت، او علم مخلوق ذره ذره الی غير ذالک من صفاته الجمالية والجلالية. او پر رسولانو د خدای ﷻ په صدق او اخلاص سره لا كالمنافقين.

فوائد شتى: تنفع في هذا المقام.

(۱) سلطان العارفين بايزيد بسطامي رحمة الله عليه وروسته تر وفات يوه مخلص په خوب وليدی، نو يې پوښتنه ځندي وکړه چي د منکر او نکير سره دي څه حال و چي در ته وه يې ويل من ربک ومن نبيک وما دينک؟ ده ورته وويل ما منکر او نکير ته وويل چي تاسي له خدای سبحانه وتعالى څخه پوښتنه وکړئ چي بايزيد ستا بنده و که نه؟ نو که خدای ﷻ وويل چي زما بنده و يکفی، والا که زه ډېر وارونه ووايم چي زه په حقه سره د خدای ﷻ بنده يم فائده نه کوي بلا قبوله تعالى، فذهبت الملائكة ورجعت نو ملکو وويل چي خدای ﷻ ستا عبوديت قبول کړی، نو ما ورته وويل فاقول ان ربي الله ونبي محمد ﷺ وديني الاسلام.

(۲) وری ان ذالک الشيخ يعنى ابا يزيد رحمة الله عليه دخل في اخير عمره المحراب او داسي يې وويل يا خدايه زه نه ذکر کوم خپل لمونځونه. او نه

روژې او نه پرته له هغه څخه نور عبادات، بلکې وایم چې ما خپل عمر ټول په ضلالت او گمراهي کې تېر کړی دی، او دا اوس مې زنار د ضلالت له غاړې وکښی او راغلم ستا دروازې ته بالاستسلام وهو الاسلام.
محققین وایي چې دغه دی انصاف د کاملانو، شیخ سعدي رحمه الله علیه په حال کې د خپل شیخ سهروردي رحمه الله علیه وایي.

شبی دائم از هول دوزخ نخفت بگوش صبحگاهی درآمد که گفت
چه بودی که دوزخ زمن پر شدی مگر دیگران را رهائی بدی

نو عاقل سړی هغه دی چې د ځان تزکیه نه کوي او ځان محل د کرامت د خدای جل جلاله نه بولي بل یتواضع لله بحیث یری اعماله السیئة اضعافاً مضاعفة لحسناته اللهم ارزقني حقیقة الایمان فانک علی کل شیئ قدیر.

فائده: دا آیت یعنې ﴿انما نملي لهم لیزدادوا اثماً﴾ پر دې دلات کوي چې دراز والی د عمر د کافر یا فاسق، او کامیابي دده په مراداتو کې د دنیا لیس بخیر له بل هي نعمة في الصورة ونقمة في الحقیقة مثال ددې دادی چې یو سړی وبل چاته ښه چربه مهماني جوړه کړي مگر زهر قاتل په گډ کړي، نو دغه چربه ډوډۍ خو ظاهراً نعمت دی او په حقیقت کې چونکه د مېلمه مفضي وهلاکت ته گرځي نقمة دی، نو سړي لره پکار ده چې په طول عمر یا په کثرة الاموال والاولاد غره نه سي. قال السعدي الشیرازي رحمه الله علیه

غره مشو بآنکه جهانت عزیز کرد
ای بس عزیز را که جهان کرد زود خوار
مار است این جهان وجهان جوی مارگیر
وز مارگیر مار بر آرد گهی دمار

في الحدیث قال الله تعالی لرسول الله صلی الله علیه وسلم لیلة المعراج ﴿ان من نعمتي علی امتک اني قصرت﴾ ما ورکوتاه کړي دي عمرونه ددوی ﴿کیلا تکثر ذنوبهم﴾

لپاره ددې چې ډېر نه سي گنهونه ددوی ﴿واخرت زمانهم کیلا یطول في القبور حبسهم﴾ او ما وروسته کړې زمانه د امت ستا تاچي په قبرو کي ددوی حبس ډېر نه سي ﴿واقللت اموالهم کیلا یشتد في القیامة حسابهم﴾ او ما لږ کړي دي مالونه ددوی تاچي په قیامت کي يې حساب سخت نه سي.

فائده: د نفس مثال د شتر مرغ دی چې ډېر خوراک کوي. او چي څوک بار ور پشا کړي نه الوزي، او که څوک ورته ووایي چي والوزه دی ورته وایي چي زه خو اوښ یم زما اوږدو پښو ته وگوره، او که د اوښ بار باندي کښېږدي وایي چي زه خو مرغه یم دامي وزرونه دي.

په صحیح حدیث کي راغلي دي چي سیدتنا عائشة رضي الله عنها و علیه الصلوة والسلام ته وویل ﴿الا تستطعم الله فیطعمک﴾ ته طلب د خدای جل جلاله څخه د ښه خوراکي شیانو نه کوې چي خدای جل جلاله تاته طعام درکړي ﴿قالت وبکیت لما رئیت به من الجوع وشد الحجر علی بطنه من السغب﴾ عائشه رضي الله عنها وایي چي ما وژړل چي ما په علیه الصلوة والسلام کي لوږه محسوسه کړه، او پر نس مبارک يې ډبره تړلې وه په سبب د لوږې ﴿فقال یا عائشة والذي نفسي بیده لو سئالت ربي ان یجري معي جبال الدنیا ذهباً لاجراها حیث شئت من الارض﴾ علیه الصلوة والسلام وویل چي اې عائشې زما دي قسم په هغه ذات وي چي زما روح د هغه په قدرت کي دی، که زه له خدایه څخه وغواړم چي روان دي وي زما سره غرونه د دنیا سره زر خدای جل جلاله به جاري کړي وای هر ځای چي زما زړه غوښتلای ﴿لکني اخترت جوع الدنیا علی شبعها وفقر الدنیا علی غناها وحزن الدنیا علی فرحها﴾ لکن ما مختاره کړې ده لوږه د دنیا پر موړتیا د دنیا. او مسکنت د دنیا پر غنی د دنیا او غم په دنیا کي تر خوشحالی په دنیا کي ﴿یا عائشة ان الدنیا لاتنبغي لمحمد ولا لآل محمد﴾ اې عائشې دنیا نه ښایي محمد لره او نه آل د محمد صلی الله علیه وسلم لره.

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُمْ ط

او گمان دي نه کوي هغه کسان چي بخل کوي په هغه مال سره يعني زکوة نه ورکوي چي خدای ﷻ دوی ته ورکړی دی له خپله فضله څخه چي دا بخل ددوی لپاره خير دی.

پوه سه: چي حمزه رحمة الله عليه دا لفظ په تاء الخطاب وايي نو هغه مفسر چي وای چي مخاطب عليه الصلوة والسلام دی هغه بعيد دی، ولي چي داسي گمان کول له شان څخه د عليه الصلوة والسلام لېري دی، نو ښه تفسير د خطاب دادی چي مخاطب کل من يحسب ذالک، او باقي قراء يې په يا د غيبت وايي کما في المصاحف المطبوعة، او عجبه ده هغه مفسر لره چي پر تقدير د غيبت يې هم وايي چي ضمير راجع و عليه الصلوة والسلام ته دی بلکې پر تقدير د غيبت ضمير راجع وکل من يحسب ذالک ته دی فمآل القراتين واحد.

پوه سه: چي الذين آه مفعول اول په حذف د مضاف ای بخل الذين آه، او هو ضمير فصل دی خيراً لهم مفعول ثاني د يحسب دی.

بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ ط

بلکې دا بخل او منع د زکوة شر دی ددوی لپاره.

سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ط

ژر دی چي طوق به وگرځول سي د غاړي هغه مال چي دوی يې بخل په زکوة کي د هغه کړي دی په ورځ د قيامت.

پوه سه: چي دا آيت په مانعينو کي د زکوة نازل سوی دی کذا قال ابن مسعود وابن عباس و ابو وائل والشعبي والسدي رضي الله عنهم، له ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وويل چي خدای ﷻ چا ته مال ورکړي يعني من الاموال التي فيها الزکوة. نو دی زکوة د هغه مال ورنه کړي هغه

مال به په ورځ د قيامت په صورت د پک مار وګرځي، چي د پک مار زهر ډېر قوي دي "له زبيبتان" پر شا به دوې ليکي لري او دده په غاړه کي به طوق سي په ورځ کي د قيامت او دا مار به دغه سړی ټينګ کړي په دوو کنجانو کي د خولې او خپل زهر به پکښي تويوي، او دا مار به دغه سړي ته وايي يعنې دغه سړی به د زهرو له سببه بېقراري کوي "انا مالک انا کترک" يعني بېقراري مه کوه زه خو ستا محبوب مال يم "ثم تلی" بيا عليه الصلوة والسلام تلاوت ددې آيت وکړی "ولايحسبن الذين آه" رواه البخاري.

او ابو ذر ﷺ د نبي عليه السلام څخه داسي روايت کړی دی " قال ما من رجل يکون له ابل او بقر او غنم لايؤدي حقها يعنې زکوتها الا اوتي بها يوم القيامة اعظم مايکون واسمنه تطائه باخفافها وتنطحه بقرونها کلما جائت اخراها ردت عليه اولاها حتی يقضی بين الناس" رواه البخاري ومسلم. او عطيه له ابن عباس ﷺ څخه روايت کړی دی چي دا آيت په احبارو کي د يهودانو نازل سوی دی چي دوی به صفت د عليه الصلوة والسلام پټاوه. نو پر دې تقدير له بخل څخه مراد بخل بالعلم دی، او له "سيطوفون ما بخلوابه" څخه مراد حمل د ګنهو ددوی دی.

وَلِلّٰهِ مِيْرَاثُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ

او خدای جل جلاله لره دی ميراث د اسمانو او مځکو يعنې خدای جل جلاله به باقي وي بعد فناء الخلق، او دوی به مري او مالونه به يې پاتېږي، نو اموال ددوی خدای جل جلاله وهغه چاته ورکوي چي خوښه يې وي من ورثتهم ومن غير الورثة او حسرت او غم به يې پر دوی پاته وي، نو دوی ولي بخل په زکواتو سره کوي او في سبيل الله يې نه نفقه کوي.

وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ﴿١٨٠﴾

او خدای جل جلاله په هغو کارو چي تاسي يې کوئ خبر دی، يعنې جزاء د عملو به درکړي.

پوه سه: چي محمد بن اسحاق او ابن جریر او ابن حاتم له ابن عباس رضي الله عنه څخه داسي روایت کړی دی چي علیه الصلوة والسلام یو خط نوشته کړی یعني په یو کاتب، ولي چي علیه الصلوة والسلام خو پخپله کاتب نه و، او د ابو بکر صدیق رضي الله عنه په لاس یې ورکړی و یهودانو ته د بني قینقاع چي و اسلام ته دعوت پکښي و، او د پنځو لمونځو دعوت هم پکښي شامل و او د زکوة ورکړه هم پکښي وه او بل دا پکښې نوشته وه "ان تقرضوا الله قرضاً حسناً" نو ابوبکر رضي الله عنه ددوی مدرسې ته ورغلی. نو ابوبکر رضي الله عنه ولیدل چي ډېر خلګ د یهودو سره جمع وه او د یو سړي خبري یې اورېدلې چي نوم یې فخاص بن عازورا و او د یهودانو له ملایانو څخه و، او یو بل ملا ددوی چي نوم یې ارشیع و هم هلته موجود و. نو ابوبکر رضي الله عنه فخاص بن عازورا ته وویل "اتق الله واسلم. فوالله انک ان محمداً رسول الله قد جائکم بالحق من عند الله تجدونه مکتوباً عندکم في التورة" نو ایمان راوړه او تصدیق دده د نبوت وکړه. او خدای جل جلاله ته قرض حسن ورکړه چي خدای پاک به دي داخل کړي وجنت ته او څو چنده ثوابونه به درکړي، نو فخاص و ابوبکر رضي الله عنه ته وویل چي ته وایې چي خدای جل جلاله قرض غواړي ستاسي له مالونو، او قرض خو نه غواړي مګر فقیر من الغني نو که ستا خبره ای ابوبکره رشتیا وي نو خدای جل جلاله فقیر دی او موږ غنیان یو، او بل یې دا ورته وویل چي خدای له سود څخه خلګ منع کړي دي او موږ ته سود راکوي، نو که چېري خدای غني وای. نو موږ ته یې ویل سود راکاوه مقصود اللعین هغه ثوابونه اضعاف مضاعفه وه، نو ابوبکر رضي الله عنه ته ډېر درد ورغلی نو فخاص یې یوه ډېره سخته چپلاخه پر دامخ ورواهه، او ورته وه یې ویل که نه وای عهد او امان زموږ او ستاسي تر منځ لضربت عنقک یا عدو الله، نو فحاس و علیه الصلوة والسلام ته ورغلی او د ابوبکر رضي الله عنه شکایت یې ورته وکړی فقال

رسول الله ﷺ یعنې ابوبکر ته یې وویل چې ولې دې دا فخاص په چپلاخه پر مخ واهه، نو ابوبکر رضی الله عنه و علیه الصلوة والسلام ته وویل چې دې فخاص لعین یوه ډېره سخته خبره وکړه او وه یې ویل چې خدای جل جلاله فقیر دی او موږ اغنیا یو، نو ماته پر دې خبره درد راغلی او په چپلاخه مې وواهه، فخاص د ابوبکر رضی الله عنه خبره رد کړه او وه یې ویل چې ما داسې نه دي ویلي، فانزل الله رداً علی فخاص وتصدیقاً لابی بکر هذه الآیة.

لَقَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّذِیْنَ قَالُوْۤا اِنَّ اللّٰهَ فَقِیْرٌ وَّ نَحْنُ اَغْنِیَآءُ ۘ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوْا

پوه سه: چې لام موطئه د قسم دی، والله په تحقیق واریدله خدای جل جلاله قول او خبره د هغه کسانو چې وه یې ویل په تحقیق خدای جل جلاله فقیر او موږ اغنیا یو.

پوه سه: چې سین د "سنکتب" لپاره د استقبال نه دی بلکې په معنا د مجرد دی ، او "سنکتب" که څه هم متکلم مع الغیر دی لکن مراد دلته کتابت د خدای نه دی بلکې امر په کتابت سر وکړی وکاتبانو ته د اعمالو د بندګانو ، کما في قوله تعالی "وانا له کاتبون" یعنې قول ددوی به کاتبان نوشته کړي.

وَقَتْلَهُمُ الْاَنْۢبِیَآءَ بِغَیْرِ حَقٍّ ۙ

او وژل ددوی انبیا وو لره په ناحقه سره.

پوښتنه: دا موجوده یهودو په عصر نبوي کې خو کوم نبي نه و وژلی بلکې قتل د انبیاؤ خو اسلافو ددوی کړی و، نو اسناد د قتل ودوی ته څرنګه وسو؟

ځواب: موجوده یهودانو قتل د اسلافو ددوی انبیاؤ لره پر ځای او حق باله.

پوښتنه: قتل د نبي خو وي ناحقه، ولې پر حق وژل خو یا له سببه څخه د ارتداد عن الدین وي او یا قتل قصاصاً وي او یا زنا بعد الاحصان وي وهذه الوجوه لاتتصور في الانبیاء علیهم السلام فما الفائدة في التقید بقوله بغیر حق؟

ځواب: چي قتل د انبياؤ لکه په واقع کي چي ناحق دی دلته مراد داوی چي دوی يې هم حقيقت ددې د انبياؤ نه سوای بيانولای. نو دا قتل صرف او صرف په سبب د خواهشاتو د دوی د نفسو و. لان الانبياء كانوا يامرونهم باوامر خلاف ماتشهی انفسهم وينهوهم عما يشتهون من الكفر والمعاصي فبهذا السبب كانوا يقتلونهم قتلاً ذريعاً.

پوښتنه: په شان نزول سابق کي خو يوازي فحاص بن عازورا دغه خبره کړې وه چي ان الله فقير ونحن اغنياء، او په آيت شريف کي "الذين قالوا الخ" په صيغه د جمع راغلې؟

ځواب: چونکه حاضران د مجلس د فخاص المذکور په جواب د فخاص لعين وه ابوبكر ﷺ ته راضي او خوشحاله، نو ځکه په آيت کي د جمع لفظ استعمال سو. وَّنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿١٨﴾

او موږ به ووايو دوی ته يعنې على لسان الملائكة چي تاسي څکئ يعنې وړئ عذاب د سونکي اور چي دوږخ دی جزاء لما قالوا وما فعلوا.

پوه سه: چي حريق چي وزن يې فعيل دی په معنا د محرق دی.

پوښتنه: حريق خو له بابه د مجرد دی او محرق خو اسم فاعل له بابه د افعال دی، نو څرنګه يې ترجمه په روا ده، او دا سوال په عذاب اليم کي هم وارد دی چي بعض مفسران يې ترجمه په "مولم" سره کوي؟

ځواب: فعيل په معنا د مفعل په بعض اشعارو کي د قديم شعراؤ راغلی كما في قوله.

امن ريحانة الداعي السميع   وآخره يورقني واصحابي هجوع

پوه سه: چي ريحانه ددې شاعر خور وه او يو چا ځندي تښتولې وه. نو دغه شاعر سر د ځو نورو کسانو په طلب کي د هغې روان وه مابنام چي يې يو ځای شپه سوه، نو همراهان د شاعر ټوله بيده سوه او شاعر ته د

رېحانې له سببه خوب نه ورتلی، نو يې دا شعر ووايه چې ترجمه يې داده
آيا د رېحانې له خوا څخه زما څوک خبري اوري، چې بېخوابه کړی يې يم
زه او زما اندېوالان تو له بيده دي.

پوه سه: چې ذوق خو اصلاً په ادارک کې مطعوم دی لکن مجازاً په ادارک کې د محسوساتو مستعملېږي.

ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيْكُمْ

او دا عذاب په سبب د هغو معاصي و او قتل د انبياء چې ستاسي لاسو يې په دنيا کې کسب کړی و.

پوښتنه: کفر په لاس نه دی؟

ځواب: هو! لکن له "ايديکم" څخه مراد انفسکم دی ووجه التعبير بالايدي ان اکثر الاعمال المحسوسة يصدر عن الايدي، نو تغليباً يې ټولو اعمالو که د خولې وي او که د زړه تعبير په ماقدمت ايديکم سره وکړی.

وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيْدِ ﴿۱۸۲﴾

او نه دی خدای ﷻ ظلم کاره پر بندګانو.

پوه سه: چې بعض مفسران وايي چې صيغه د مبالغې "ظلام" په دې ځای کې په معنی ده ذي ظلم ده له دې سببه چې که پر مبالغه پاته سي توهم به ددې وي چې خدای ﷻ ډېر ظلم نه کوي بلکې لږ کوي، تعالی عن ذالک علواً کبيراً.

فائده: ظلم پر بندګانو دا دی چې بېله ګناه او کفره يې دوږخ ته واچوي.

پوه سه: ان" نفي د ظلم مستلزم دی عدل لره چې هغه مقتضی دی ثواب ورکولو لره د مطيع او عقاب ورکولو لره ده عاصي.

سوال: نفي د ظلم خو لازم دی د ذات سره د خدای ﷻ ولې چې ظلم خو بد کار دی او د خدای ﷻ له بدو کارو څخه تنزيه واجبه ده. واذا کان نفي

الظلم اذا کان مستلزمًا للعدل چي هغه بیا مستلزم دی لاصابة المحسن وعذاب العاصي یلزم وجوب الاثابة والمعاقبة، او دا خو مذهب دی د معتزله وو خلافا لاهل السنة والجماعة من انه لا وجوب علی الله ﷻ بشئ؟

ځواب: روح البیان وایي چي تعذیب بلا ذنبه که څه هم په خدای ﷻ کي ظلم نه دی لانه تعالی مالک علی الاطلاق یتصرف في ملکه ما یشاء لکن عبر عن ذالک بالظلم لبیان کمال نزاهته تعالی عن ذالک بتصویره بصورة المستحیل صدوره عنه تعالی من الظلم، وصیغة المبالغة اعني ظلام لتاکید هذا المعنی بابراز ما ذکر من التعذیب بغیر ذنب في صورة المبالغة فی الظلم انتهی ما قال صاحب روح البیان.

درویش وایي: چي محقق آلوسي رحمة الله علیه په روح المعاني کي ددې خبري لوی مفصل بیان کړی چي تر اذهانو د اکثره کسانو ډېر لوړ دی فلهذا درویش له راوړلو څخه ډډه وکړه، او مظهري د حواشي او شروح څخه د بیضاوي یو طویل بیان را نقل کړی دی ان شئت فارجع الی تفسیره.

پوه سه: چي روح البیان، روح المعاني، مظهري وغیرها وایي په روایت د کلبي چي یوه ورځ کعب بن الاشرف او مالک بن الضیف او وهب بن یهودا او زید بن تابوت او فحاص بن عازورا او یحی بن الاخطب چي د یهودو ملایان یا مشران وه و نبي علیه السلام ته راغله او دوی ویل یا محمد ته وایي چي زه خدای ﷻ را استولی یم رسول وتاسي ته او پر ما یې کتاب یعنې القرآن نازل کړی دی، او موږ ته خدای ﷻ په تورات کي دا وصیت کړی دی ان لا مؤمن لرسول چي هغه وایي چي زه له طرفه څخه د خدای را استول سوی یم تر هغه وخت پوري موږ ته د قربان معجزه نه کي را ښکاره، نو که ته رسول یې موږ ته د قربان معجزه را ښکاره کړه.

پوه سه: چي قربان هر عمل صالح او صدقه وغیرهما ته وایي چي بنده وخدای ﷻ ته په نژدې کېږي، وزن یې فعلان دی له قربت څخه مشتق

دی، دا خو معنا لغوي وه وروسته قربان په اصطلاح کي نوم وګرځیدی د
هغه مذهبو چي دوی به تقرب وخدای ﷻ ته په کاوه، او په شریعت کي د
بني اسرائیلو غنیمتونه یا د خیراتو خوړل یا نفع پر اخستل دوی ته نه وه
روا بلکې دوی چي به غنیمتونه یا سره جمع کړه او یا به یې دا خیراتونه
وکړه، نو که عندالله قبول وای نو له اسمانه به سپین اور بېله دوده نازل سو
او هغه ټوله به یې وسوځل، او که به نه وه قبول نو به هغه خپل پر حال پاته
وه یعنې اور به نه سوځل، بعض علماء وایي چي په تورات کي خو داغه
وصیت رشتیا موجود و، لکن په تورات کي عیسی او محمد علیهما
السلام ځندي مستثنی کړي وه او لیکلي یې وه چي ددغو دوو نبیانو په
دعوه کي د رسالت ومعجزې ته د قربان ضرورت نسته بلکې په نورو
معجزاتو کفایت کېږي، فانزل الله تعالی هذه الآیة.

الَّذِينَ قَالُوٓا إِنَّ اللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنَآ

یعنې امرنا و اوصانا في التوراة.

أَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ

یعنې چي موږ به ایمان نه راوړو او تصدیق به نه کوو د هغه چا چي
دعوه د رسالت کوي حَتَّىٰ يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ

تر هغو پوري چي هغه مدعي د نبوت به موږ ته راوړي یعنې ظاهروي به
معجزه د قربان چي اور یې وخوري یعنې وه یې سوځي کمامر في تفسیر
القرآن عنقریب.

قُلْ قَدْ جَآءَكُمْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِي بِالْبَيِّنَٰتِ وَبِالَّذِي قُلْتُمْ

ته اې محمده ووایه یعنې فوق الذکر یهودانو ته چي په تحقیق تاسي ته
یا معشر الیهود راغلي وه رسولان تر ما دمخه په ښکاره معجزاتو سره
یعنې علاوه تر قربان او په هغه معجزه سره چي تاسي وایاست یعنې

القربان لکه زکریاء او یحی او نور نبیان علیهم السلام چي د یهودانو د اسلافو له خوا په قتل رسیدلي دي.

فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿۱۸۳﴾

نو ولي تاسي هغه نبیان وژل؟ که تاسي رشتیا وایاست.

پوه سه: چي "ان کنتم" شرط دی او جزاء يې محذوفه ده، یعنې که تاسي رشتیا وایاست چي زموږ امتناع ستا له ایمان راوړو ځخه په سبب د وصیت د تورات دی د قربان په معجزه سره، نو تاسي ولي ایمان پر زکریاء او یحی وامثالها باندي نه راوړئ حتی چي اخیر الامر مو قتل کړه که څه يې معجزه د قربان هم دربنکاره کړې وه، نو چي پر هغو انبیاوو مو ایمان نه راوړی، نو دا ښکاره سوه چي ستاسي امتناع د ایمان پر ما باندي په سبب د قربان نه ده بلکې عناداً او تعصباً ده.

پوښتنه: مخاطب د قرآن مبارک خو معاصرین یهودان د عصر نبوي دي، او دې یهودانو خو هیڅ نبي نه و قتل کړی بلکې قتل د انبیاؤ خو ددوی اسلافو کړی و، نو ددغه قتل نسبت و معاصرینو ته څرنګه وسو؟

ځواب: معاصرین یهود د خپلو اسلافو په قتل د انبیاء راضي وه او دا قتل د اسلافو يې پر حق باله. فیصح النسبة الیهم لان الرضاء بالکفر کفر، مثلاً لکه رضا د تغلب د امریکایانو پر عراق او افغانستان باندي، بعض خلګ يې پر حق بولي او په راضي دي، والی الله المشتکی من امثال هؤلاء حیث رجحوا ریاست الکافرین علی المؤمنین من ریاسة المؤمنین علی المؤمنین وما ذالک الا لبذل الکافرین الاموال والنقود علیهم.

پوه سه: چي د علیه الصلوة والسلام د تسلی لپاره خدای ﷻ دا آیت نازل کړی.

فَإِنْ كَذَّبُوكَ

که دوی یعنې یهودان فیمانحن فیه او نور مشرکان ستا اې محمده تکذیب کوي یعنې چي رسول نه يې بلکې درواغ وایي.

پوه سه: چي ددې شرط جزاء محذوفه ده يعني فلاتحزن.

فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِكَ

نو په تحقيق تكذيب كړه سوى د رسولانو تر تا دمخه دا دليل دى د هغې محذوفې جزاء او د هغې جزاء قائمقام هم دى.

پوښتنه: تكذيب د نورو رسولانو ولي دليل د عدم الحزن د عليه الصلوة والسلام دى؟

ځواب: يو خو په دې چي تكذيب الرسل عادت الهي قديم دى، نو سړى بايد خوابده نه كړي، او بل دا چي خلګ وايي د عالم سره غم نه غم دى، او عرب وايي البلية اذا عمت هانت.

جَآءُوْ بِالْبَيِّنٰتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتٰبِ الْمُنِيْرِ ﴿١٨٤﴾

چي هغو رسولانو به راتګ كړى و په معجزاتو ظاهراتو سره او په زبور سره.

پوه سه: چي "زبر" جمع د زبور ده مراد دلته ځندي صحيفې دي كصحف ابراهيم وغيره او په روښانه كتاب سره لكه تورات د موسى او انجيل د عيسى عليهما السلام.

فائده: د دنيا محبت او حرص او د حلال او حرام فرق نه كول سبب د عذاب الهي ګرځي.

حكايت: راوي وايي چي يو وخت عيسى عليه السلام چي حوارين هم ورسره وه پر يوه قريه او وطن ورغله، چي خلګ د هغې قريې ټوله مړه پراته وه په لارو، كڅو او سرايو كي، نو عيسى عليه السلام وحوارينو ته وويل چي دا خلګ په يوه وار په عذاب الهي مړه سوي دي، ولي كه يو يو مړ كيداى نو دفن كولاى به يې، نو حوارينو عيسى عليه السلام ته وويل يا روح الله زموږ داسي تمنى ده چي موږ ددې خلګو په حال خبر سو، نو عيسى عليه السلام له خداى جل جلاله څخه د حال ماجرى وغوښتله، وحي ورته راغلې چي ماښام سي

ته نعره وکړه پر دغو مړو یو څوک به جواب درکړي او ماجرې به درته بیان کړي، نو چې ماښام سو عیسی علیه السلام نعره وکړه یا اهل القریة. نو یوه سړي جواب ورکړی لبیک یا روح الله، نو عیسی علیه السلام ورته وویل چې ستاسي څه حال او قصه وه؟ هغه ورته وویل چې موږ د شپې بیده سوو په عافیت سره او سهار مو کړی په هلاکت سره، نو عیسی علیه السلام ورته وویل چې دا نو ولي داسي پېښه سوه؟ هغه ورته وویل چې محبت مو د دنیا درلودی او اطاعت مو د اهل عصیان کاوه، عیسی علیه السلام ورته وویل چې څه اندازه و محبت ستاسي د دینا سره ؟ هغه ورته وویل لکه حال د صبي رضیع د شیدو سره یعنې چې دنیا به پیدا سوه موږ به خوشحاله وو او چې دنیا به نه وه موږ به غمجن وو، نو عیسی علیه السلام ورته وویل چې ولي تا یوازي جواب راکړی نورو نه کړی را، هغه ورته وویل چې د نورو په خلو کي واګي دي د اور په لاسو د ملائکه وو چې غلاظ او شداد دي. بیا عیسی علیه السلام ورته وویل چې تا نو څرنګه جواب راکړی هغه ورته وویل چې زه په دې قریه کي وم او پر عمل د اهل قریه نه وم ولهذا لم یلجموني بلجام النار، او زه پر غاړه د دوږخ ولاړ یم نه پوهېږم چې نجات به پیدا کړم او که په دوږخ ته ولوېږم. کذا في روح البیان.

كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ ۗ

هر نفس که مؤمن وي او که کافر وي خوند کتونکی دی د مرګ.

درویش وایي: چې ذائقة الموت یې له دې کبله ووایه چې انسان خو عبارت دی له بدن مخصوص څخه چې ژوند یې په روح حیواني دی چې په غالبه حیواناتو کي متعلق په وینه پوري دی، او له روح انساني څخه چې جوهر دی قائم بنفسه دی او د بدن سره تعلق د تدبیر او تصرف لري کما هو المشهور، او بعض علماء وایي چې روح انساني جسم لطیف دی

چي حال په جسم انساني کي دی، په هر صورت په نيز د مرگ روح حيواني معدوم کيږي، او روح انساني که د مؤمن وي او که د کافر پاتيږي. نو دا موت صرف يو خوند دی د عدم او موت او پوره عدم نه دی. ولي چي روح انساني خو باقي دی، نو که نفس مؤمن و نو په نيز د جلا کيدو له بدن څخه د اسمانو دروازې ورته خلاصيږي او دا روح وعليين ته چي مقر د ارواحو د مؤمنانو دی رسيږي، او که روح د کافر و قال الله تعالى ﴿لاتفتح لهم ابواب السماء﴾ نو چي ملکي يې د اسمانو پر خوا پورته کړي دروازې د اسمان ورته بندي سي او روح د کافر وسجين ته رد کړي چي مقر د ارواحو د کفارو دی تحت الارض السفلى.

پوه سه: چي اصلي معذب يا منعم خو روح انساني دی لکن په منځ کي د ميت في القبر او دده د روح علاقه سته کما ان الشمس في السماء ونوره على الارض، نو په سبب ددې علاقې ميت ته هم خوشحالي يا عذاب رسيږي.

ولهذا ورد في الحديث الصحيح القبر روضة من رياض الجنة او حفرة من حفر النيران، وهذا هو تنعيم الميت في القبر او تعذيبه فيه. ولهذا ورد في کتب عقائد اهل السنة والجماعة عذاب القبر حق وانکره المعتزلة. ولهذا شرع زيارة القبور والدعاء للاموات عند زيارة قبورهم والاستمداد من ارواح الصالحين عند زيارة قبورهم خلافاً للسلفية والوهابية.

درويش وايي: چي دا و تحقيق د "کل نفس ذائقة الموت" مع الاختصار بقدر الوسع والطاقة.

فائده: بعض روحان د عصاة المؤمنين معلق پاته وي فيما بين السماء والارض يعني نه عليين ته رسيږي په سبب د عصيان او نه سجين ته رديږي په سبب د ايمان، لکن اخير الامر په سبب د دعاگانو د ژوندو قريبانو او يا د صدقاتو د هغو او يا په سبب د صدقه جاريه د مړي د هغه روح هم وعليين ته لار پيدا کړي ولله الحمد.

وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ط

او تاسي ته چي کامل در کړه کيږي جزاء د عملو د خير او يا د شر په ورځ د قيامت.

پوه سه: چي په لفظ کي د توفيه اشاره وديٍ ته ده چي بعض ثوابونه ياعذابونه قبل يوم القيامة هم ورکول کيږي کمامر من الحديث الذي رواه ابو سعيد الخدري رضي الله عنه كما رواه الترمذي القبر روضة الخ.

فائده: په دې آيت کي هم تسلې ده و عليه الصلوة والسلام ته په دې معنا چي ستا دښمنان به مري او ستا د عداوت او دښمنۍ بدله به پوره ويني په ورځ د قيامت.

فائده: بغوي رحمة الله عليه وايي چي حديث شريف کي راغلي دي چي د آدم عليه السلام د تصوير لپاره چي د مځکي له سره هر قسم خاوره جمعه سوه، نو مځکي وخداى پاک ته شکايت وکړى په سبب د ما اخذمنها، نو خداى جل جلاله وعده ورسره وکړه چي بيرته به رد کړي ما اخذ منک اليک. نو د هر چا يو جزء د خاورو چي له يوه ځايه اخستـه سوى وي هورې په هغه سرى دفن کيږي.

درويش وايي: چي دا په اعتبار د اغلب ده فلا يرد ما يتوهم فافهم.

فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ط

که څوک لري کړه سو له اور څخه يعني يا په سبب عادي د عمل او يا په شفاعت نبوي صلى الله عليه وسلم او يا په رحمت الهي جنت ته داخل کړه سو. نو هغه سړى کاميابه سو او کامل مطلوب حقيقي ته ورسېدى اللهم جعلنا منهم.

وَمَا الْحَيَوٰةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿١٨٥﴾

او نه دى ژوند د دنيا يعني د معيشت د دنيا اسباب من الاموال والامتعة والقصور والملبوسات الفاخرة والمطعومات الشهية وغير ذالک مما

یتمتع بها في الدنیا مگر متاع د غرور یعنې غولېدو او خطاوتو.

پوه سه: چي خدای ﷻ مشابه کړه لذات د دنیا کما ذکرت قریباً په هغه مبیعه سره چي عیب باطن پکښې وي او بائع یې عیب د هغې له مشتري څخه پټ ساتي تاچي مشتري په وغولوي او ځندي را یې نسي، لکن متاع الغرور د هغه چا لپاره ده چي دنیا یې پر آخرت مختاره کړې وي. یعنې دنیا یې صرف او صرف د لذاتو شهویه وو ذریعه گرځولې وي، نه یې زکوة وي او نه یې خیر او خیرات، او که چا دنیا په طور د مزرعة الآخرة گرځولې وه یعنې زکوة یې ورکاوه او صدقات یې کولې، نو دنیا د هغه لپاره متاع د رسولو ده ونعمتو ته د آخرت، نو له دې سببه خدای ﷻ دنیا خیر بللې ده ﴿وانه لحب الخیر لشدید﴾ قال السعدي الشیرازي رحمة الله علیه.

ترا دنیا همی گوید شب وروز　　که هان از صحبتم پرهیز وپرهیز
مده خود را فریب ازانگ وبویم　　که هست این خنده من گریه امیز

او رحمان بابا رحمة الله علیه په قسم ثاني کي وایي

ښه ده ښه ده دا دنیا　　چي توښه ده د عقبی
که فقیرو ته یې ورکړې　　فقیر درومي په خندا

فائده: متاع ما یمتع به ته وایي، او "غرور" یا مصدر دی د غر یغر غروراً فهو مغرور، وغره جاء بمعنی خدعه واطعمه بالباطل، او یا غرور جمع د غار ده یعنې خطاء ایستونکې، نو خدای ﷻ په دې آیت کي لذات دنیویه مشابه کړه د متاع الغرور سره. ولې چي د لذاتو سره د دنیا مکاره هم ملگري دي او سره د هغه بقا هم نه لري لکه سړی چي خوب وویني او په دې خوب کي په ډېر عیش او عشرت کي وي چي را ویښ سي هیڅ شی نه وي. وقال قتاده رحمة الله علیه الغرور الباطل، او حسن بصري رحمة الله علیه وایي چي نعیم د دنیا لکه شنه وابښه یا ناوکیانې د نجونو چي هیڅ حاصل نه لري، له ابو هریره رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وویل چي خدای پاک وایي ﴿اعددت

لعبادي الصالحين مالا عين رئت ولا اذن سمعت ولا خطر على قلب بشر اقرئوا ان شئتم. فلا تعلم نفس ما اخفي لهم من قرة اعين جزاءً بما كانوا يعملون، وان في الجنة لشجرة يسير الراكب في ظلها مائة عام لا يقطعها واقرئوا ان شئتم وظل ممدود ولموضع سوط في الجنة خير من الدنيا وما فيها واقرئوا ان شئتم فمن زحزح من النار وادخل الجنة فقد فاز وما الحيوة الدنيا الا متاع الغرور، دا روايت بغوي رحمة الله عليه په خپل سند سره راوړی دی.

لَتُبْلَوُنَّ فِىٓ أَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ

هر آينه ستاسي څخه به امتحان واخستل سي په مالو كي ستاسي او په ځانو كي ستاسي يعنې بالاوامر التكليفة، من الزكوة والصدقات والصوم والصلوة والحج والجهاد في سبيل الله وبالمصائب يعنې په ناجوړيو د بدنو او په امراضو د مالو او په تاوان د تجاراتو وموت الاقارب والاحباب وظلم الاعداء والظالمين.

وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوٓا أَذًى كَثِيرًا

او هر آينه تاسي به اورئ له هغو كسانو څخه چي وهغو ته كتاب وركړه سوی تر تاسي دمخه يعنې الهيود والنصارى چي كتاب يې تورات او انجيل دی. او داغه رنګه به تاسي اورئ له هغو كسانو څخه چي مشركين دي، ډېر ازار.

درويش وايي: چي يوه واقعه د ازار د يهودانو خو هغه وه چي عليه الصلوة والسلام ابوبكر صديق رضي الله عنه سره له يوه خطه فخاص بن عازورا چي رئيس د بني قنقاع و د كومك لپاره استولی و چي په تفسير كي د هغه آيت "ان الله فقير ونحن اغنياء الآية" نژدې تېره سوه، او دوهم ازار د مشركانو د مكې خو ښېخي ډېر و چي عليه الصلوة والسلام به يې د كاين، شاعر او ساحر په نامه ياداوه، او نور قسم قسم ازارونه به يې مسلمانانو او عليه الصلوة والسلام ته رسول چي په احاديثو شريفه وو

کي مذکور او مشهور دي، او دریم ازار د کعب بن اشرف یهودي و چي کعب بن اشرف به عیبونه د نبي علیه السلام بیانول او مسلمانانو ته به یې پوچ او ښکنځل کول، او مشرکان د مکې به یې و علیه الصلوة والسلام او مسلمانانو ته پر جنګ اماده کول په خپلو اشعارو کې، او د مسلمانانو د مایېنو بیان به یې په مجالسو کي کاوه چي د فلانې داسي غوړه ښائسته مایېنه ده وهکذا، او هم دغه کعب بن اشرف وروسته تر واقعي د بدر چي د اسلام غلبه یې ولیدله او په بدر کي یې اویا کسه رئیسان د مکې مردار سوي ولیدل، نو کعب بن اشرف سره د ځلوېښتو کسانو مکې ته ولاړی او قریش یې د علیه الصلوة والسلام سره پر جنګ باعثه کوله، نو قریشو د مکې وده ته وویل چي زموږ دین ښه بولې او که د محمد؟ کعب ورته وویل چي ستاسي دین پر ښه دی، نو کفارو د مکې کعب ته وویل چي موږ ستا په قول باور نه کوو چي تر څو ته زموږ بتانو ته سجده ونه کړې، نو کعب که څه هم بت پرستي خو د یهودانو په دین کي ناروا وه لکن پر عناد او ضد د مسلمانانو یې د مشرکینو وبتانو ته سجده وکړه، حاصل دا چي علیه الصلوة والسلام دونه د کعب بن الاشرف په عداوت و چي یوه ورځ یې وویل من لي بکعب بن الاشرف فانه قد اذی الله ورسوله مراد یې دا و چي څوک به له مسلمانانو څخه کعب بن الاشرف قتل کړي، نو محمد بن سلمة الانصاري رضي الله عنه ورته وویل "انا لک یا رسول الله هو خالي انا اقتله" یعني زه یې ذمه وار یم، دی یعني کعب زما ماما دی زه یې قتلوم، نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل "افعل ان قدرت علی ذالک" نو محمد بن سلمه رضي الله عنه ولاړی او درې ورځي او شپې یې هیڅ خوراک او اوبه ونه څښلې چي ډېر به مجبوره نه سو، نو علیه الصلوة والسلام چي په دې موضوع د محمد رضي الله عنه خبر سو، نو یې هغه ته وویل "لم ترکت الطعام

والشراب" نو محمد بن سلمه رضي الله عنه وویل "قلت قولاً لا ادري افی به ام لا" چي ما یوه خبره وکړه یعنې چي زه یې قتل کوم. زه نه پوهېږم چي زه به وفا په هغه خبره وکړم او که نه. نو له دې وجهي مي ډوډۍ او اوبو ته چي ډېر مجبوره نه سم اشتهاء نه کیږي، نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل "انما علیک الجهد پر تا صرف کوشش لازم دی نه دا چي ته بې خامخا قتل کوې، او علیه الصلوة والسلام ورته زیاته کړه چي ته د سعد بن معاذ رضي الله عنه سره هم په دې باب کي مشوره وکړه. نو سعد بن معاذ رضي الله عنه ورته وویل چي ته کعب بن الاشرف ته ورسه او شکایت د مسکنت ورته وکړه او ورته ووایه چي موږ ته څه خوراکي مواد په پور راکړه، نو محمد بن مسلمه رضي الله عنه او عباد بن بشر او ابو نائل او سلکان بن سلامة چي د کعب بن الاشرف د رضاع ورور و، او حارث بن عبس او حارث بن اوس بن معاذ او ابو عبس بن جبیر رضي الله عنهم نو دا ټوله و علیه الصلوة والسلام ته ورغله او ورته وه یې ویل یا رسول الله موږ خو یې وژنو لکن موږ خو به تاسوکي یو څه وکعب ته وایو. علیه الصلوة والسلام ورته وویل قولوا مابدالکم وانتم في حل من ذالک چي وایاست زما په باره کي هرڅه چي تاسي ته ظاهر سي یعنې دا خبرې به موږ ته فائده وکړي په وژلو کي د کعب تاسي ته زما له خوا روا دي هغه خبري، نو دوی اول ابو نائله ور واستاوه، نو له کعب سره یې یو ګړی خبري وکړې، نو کعب غزلي ورته شروع کړې، او ابو نائله هم یو ګړی غزلي ورسره وویلې، وروسته ابو نائله ورته وویل "ویحک یا ابن الاشرف اني قد جئتک لحاجة" زه د یو کار لپاره راغلی یم او ته غزلي راته وایي لکن دغه زما کار به پټ ساتې، ابن الاشرف ورته وویل ښه دی پټ یې ساتم، ابو نائله ورته وویل چي راتګ ددغه سړي یعنې علیه الصلوة والسلام یې مراد و، زموږ وطن ته چي راغلی بلا سول زموږ څخه ټوله عرب

ناراض سول او ټول په يوه غشي ولي وانقطعت السبل دده په سبب پر موږ لاري بندي سوي حتى جاعت العيال وجهدت الانفس كعب بن الاشرف ورته وويل چي ما تاته دمخه لا دا خبره کړې وه چي ددې سړي له راتګ څخه به دا خبري پيښيږي، نو ابو نائله ورته وويل چي زما سره نور نفر هم راسره دي موږ راغلي يو چي ته پر موږ غنم خرڅ کړې په وعده د يو څو مياشتو، او موږ به تاته ګرو درکړو او ستا به ډېر احسان وي زموږ سره، نو كعب بن الاشرف ورته وويل چي زامن به په ګرو راکوې، ابو نائله او ملګرو ورته وويل چي دا خو زموږ د زامنو ټوله عمر پيغور دی، خلګ به ورته وايي چي ته په يوه وسق يا په دوه وسق غنمو پلار په ګرو ورکړی وې، كعب بن الاشرف ورته وويل چي ماينې په ګرو راکړئ، نو هغو ورته وويل چي څرنګه ماينې په ګرو درکړو او ته خو ښائسته د عربو يې او موږ پر تا باور نه لرو چي زموږ ماينې وطي کړې، ولي چي کومه ښځه به وي چي که ته دعوت د جماعو ورکړې او هغه به ستا څخه خپل ځان وسپموي، ولي خو ته ډېر ښائسته يې د هري ښځي ستا وجماعو ته شوق کيږي، لکن موږ په ګرو درکوو سلاح زموږ او ته پوهيږې چي موږ همېشه وسلاح ته ضرورت لرو، نو كعب بن الاشرف نعم في السلاح وفاء يعني چي د چا سلاح ګرو وي خوامخا هغه سړی د پور په ورکولو کي کوشش کوي.

د ابو نائله غرض په دې کي دا و چي که موږ مسلح وده ته راسو دی به انکار زموږ له ملاقات څخه نه کوي د بېري په سبب بلکې دوی به دا ګمان وکړي چي دا سلاح ددوی سره د ګروي لپاره ده، نو موږ به دده پر قتل باندي قادر سو، ابو نائله ورته وويل چي موږ سبا شپه سلاح درته راوړو د ورځي د سلاح په ګروی شرمېږو كعب بن الاشرف دا خبره ومنله، نو ابو نائله وخپلو ملګرو ته ورغلی دوی ته يې ټوله ماجری بيان کړه، نو اتفاق

يې پر دې وکړی چې سبا ماښام به موږ سره د سلاح ورځو وروسته ابو نائله او ملګري دده و علیه الصلوة والسلام ته ورغلل، او حالات يې ټوله ورته بیان کړی، او علیه الصلوة والسلام سبا شپه له کوره ددوی سره ولاړی تر بقیع الغرقد پوري چې اوس يې جنت باقیه بولي. باره يې دوی رخصت کړه او و يې ویل اللهم اعنهم خدایه ته کومک ورسره وکړې. او علیه الصلوة والسلام بیرته خپل کور ته راغلی او شپه هم د سپوږمۍ په سبب ډیره روښانه وه، او شپه د څوارلسمي د سپوږمۍ وه د ربیع الاول د میاشتي، نو ابو نائله او ملګري دده د کعب بن الاشرف پر خوا ور روان سوه، نو ابو نائله وملګرو ته وویل چې کعب بن الاشرف خو همېشه د شپې سر په عطرو غوړوي، نو زه به ورته ووایم چې زه به دا ستا سر بوی کړم چې تاسي زه ولیدم چې ما دده څوڼې ښې ټینګي کړې بس تاسي به يې په توري ووهئ، نو ماښام چې ابو نائله ورغلی کعب بن الاشرف ته يې ور نعره کړه چې موږ داده سلاح راوه، او کعب یوه نوې ماینه کړې وه او د هغې سره په ځای کي پروت و. نو چابک يې چادر پر ځان واچاوه د راوتلو لپاره ماینې تر پتو ټینګ کړی چې څه کوې تو خو محارب بدي داره سړی يې او اهل حرب او بدي داره خلګ خو د شپې چاته نه وروځي. ماینې يې ورته وویل چې دا داسي درنه نعره وه چې ويني تر څڅېدلې.

درویش وايي: چې وګورئ فراست ته ددې ښځي، نو ماینې يې ورته وویل چې له بامه خبري ورسره وکړه کعب بن الاشرف ورته وویل چې زما ددوی سره دغه وخت وعده وه او دوی سلاح د ګروي لپاره راوړې ده او د خطر خلګ هم نه دي یو زما د خور زوی دی محمد بن مسلمه او بل زما رضعي ورور ابو نائله دی، او دا دوه کسان پر ما داسي مشفق دي که زه بیده یم له خوبه څخه مي نه باسي، او ابن اشرف وماینې ته دا هم وویل چې کریم سړي ته که څوک دعوت ورکړي د شپې چې په نېزه دي وهم

لاهم باید ور ووزي، خیر خو ابن الاشرف له کوره را ووتی او پټو یې پر ځان پیچلی و چي د ښو عطرو بوی یې ولاړیدی، نو ابو نائله او محمد بن مسلمه ورته وویل چي یا ابن الاشرف خوښه دي ده چي تر شعب العجوز به سره ولاړ سو هورې به خبري سره وکړو.

درویش وایي: چي شعب العجوز د یو ځای نوم دی چي د ابن الاشرف له کور څخه یې یو څه فاصله درلوده، نو به هورې ښه خبري سره وکړو ابن الاشرف ورته وویل چي ستاسي خوښه ده، نو سره روان سوه. نو یو ګړی چي یې تګ وکړی او ابن الاشرف یې له کوره څخه لېري کړی. نو ابو نائله ورته وویل چي ستا د ځنو څه ښه خوشبویي ولاړیږي؟ ابن الاشرف ورته وویل چي فلانۍ زما ماینه خورا ښه عطر جوړوي د ټولو عربو په عطر جوړولو کي اول نمبر ده. نو ابو نائله رضي الله عنه ورته وویل چي ماته اجازه ده چي زه ستا ځوڼې بوی کړم ابن الاشرف ورته وویل بوی یې کړه. نو ابو نائله رضي الله عنه خپل ګوتي په وېښتانو د ابن الاشرف کرار چخ کړې او بیا یې خپلې ګوتي بوی کړې ابو نائله ورته وویل مارئیت کالليلة طیباً قط او کعب به سر په مشکو سره چي په اوبو کي خشته او عنبر یې هم په ګډه کړه، نو د سر وېښتان به یې په پرېوله چي ودې ته په عربي کي تلبید وایي او د ابن الاشرف وېښتان پېچلي وه او ډېر ښه خوند یې کاوه. وروسته بیا یو ګړی روان وه، بیا ابو نائله ورته وویل چي زه به یوه پلا بیا ستا وېښتان بوی کړم ابن الاشرف ورته وویل بوی یې کړه.

درویش وایي: چي اول وار چي ابو نائله رضي الله عنه دده ځوڼې بویولې کرار یې ګوتي په وېښتانو کي ننه یستلې چي شک وا نه خلي او ونه ځغلي. دا دوهم وار یې نو ښه ګوتي په وېښتانو ورننه یستلې او ښه یې سر ټینګ کړی، نو ابو نائله وملګرو ته وویل اضربوا عدو الله. نو چي په نورو یې وواهه د مرګ تاثیر یې پر ونه کړی او ابن الاشرف چغي کړې له دې چغو

شخه دده پر شاوخوا کلاوو پر بامو اور بل کړه سو، نو محمد بن مسلمه رضي الله عنه وايي چي زما پياد سوه زما يوه نرۍ چاړه لکه خنجر چي تر کالو لاندي مي په ملا کي وهلې وه هغه مي را وکښل او د ابن الاشرف د شا له خوا په خالي ګاه مي ورچخ کړه حتی چي تر سپوخسه يې ووتل. نو د ابن الاشرف سر يې ځندي پرې کړی، او په وچ تاخت مو ځغاستل چي يهودان له کلاوو شخه راباندي را ووزي او حارث بن اوس چي سر يې ډېر ټپي و او ويني ځندي روانې وې پر ملګرو يې ږغ وکړی چي پر عليه الصلوة والسلام زما له خوا سلام واياست ملګري بيرته پر را وګرځېدل او په شا يې کړی، نو دوی چي بقيع الغرقد ته ورسېدل په اخير کي د شپې نو الله اکبر يې ووايه او عليه الصلوة والسلام د تهجد پر لمانځه ولاړ و، نو چي عليه الصلوة والسلام ددوی الله اکبر واورېدی په دې پوه سو چي لوی دښمن د خدای جل جلاله او د رسول په قتل رسېدلی دی يعنې کعب بن الاشرف، نو مجاهدين را ځغاستل عليه الصلوة والسلام د مسجد په دروازه کي ورته ولاړ و "قال افلحت الوجوه؟ قالوا ووجهک يا رسول الله" دا دوه لفظه عرب د زېري په وخت کي وايي، لکه په پښتو کي چي موږ وايو سترګي دي روښانه، او د کعب بن الاشرف سر يې دده په پښو کي کېښېښوی فحمد الله علی قتله، بيا هغه ټپي حارث ابو نائله او ملګرو و عليه الصلوة والسلام ته راوستی عليه الصلوة والسلام يې پر ټپ ورتو کړهويني يې ودرېدې او درد يې ارام سو، نو باره خلګ وخپلو کورو ته ولاړه چي سحار سو نو عليه الصلوة والسلام امر کړی من ظفرتم به من رجال اليهود قاتلوه، نو محيصه رضي الله عنه وغورځېدی د يهودانو يو تجار چي شغنيه يې نوم و قتل يي کړی، راوي وايي چي د محيصه ورور چي خويصه يې نوم و چي تر محيصه مشر هم و او تر اوسه نه و مسلمان سوی، نو محيصه چي هغه يهودي تاجر مړ کړی، نو

خویصه پر محیصه باندي راواچول وهي یې او داسي یې ورته ویل چي ډېري وازګي ددغه تاجر چي موږ به شیان ځندي رانیول ستا په نس کي به پرتې وي، محیصه ورته وویل چي هغه چاچي زه یې په وژلو ددې تاجر امر کړم که یې زه ستا یعني خویصه په وژلو امر کړی وای ته مي هم قتل کولې، خویصه ورته وویل ستا مراد دادی که محمد زه ستا په وژلو امر کړی وای ما ستا سر هم در پرېکاوه؟ محیصه ورته وویل هو! فقال خویصه ان دینا بلغ بک هذا لعجب فاسلم خویصه، راوي وایي چي په قتل د کعب الاشرف رئیسان د یهودو ډېر وبېرېدل چي موږ به هم لکه کعب بن الاشرف داسي قتل کړي، نو رئیسان د کفارو راغله چي نامعلومو خلګو زموږ سردار کعب بن الاشرف د شپې له مخه را مړ کړی، نو علیه الصلوة والسلام د کعب بن الاشرف اعمال ورته بیان کړه چي ده به کفار د قریشو زموږ پر جنګ باعثه کول او زه به یې هم زیرولم یعنې کعب بن الاشرف مستحق د قتل و، نو ځکه ما حکم د قتل دده ورکړی، نو بیا علیه الصلوة والسلام ودوی ته دعوت د صلح ورکړی او صلح نامه علي رضي الله عنه نوشته کړه او همدغه خط د علي رضي الله عنه سره و.

مسئله: امام شافعي رحمة الله علیه په دې قصه سره دلیل وایي چي هر څوک چي له کفارو څخه و علیه الصلوة والسلام ته ښکنځل وکړي او یا یې نواقص بیانوي او یا ازار وررسوي که معاهد وي او که غیر معاهد وي قتل یې روا دی، او ابو حنیفه رحمة الله علیه وایي چي قتل د معاهد په ښکنځلو د علیه الصلوة والسلام نه دی روا، ولي چي سب د علیه الصلوة والسلام خو کفر دی والکفر لاینافي العهد، او امام اعظم ابو حنیفه رحمة الله علیه وایي چي کعب بن الاشرف خو عهد مات کړی او مکې ته ولاړی او قریش یې پر جنګ د علیه الصلوة والسلام باعثه کول کمامر بالتفصیل، او کعب بن الاشرف دمخه د علیه الصلوة والسلام سره

معاهده کړي وه چي زه به کومک نه کوم د چاسره ستا پر قتال وقد اعانه.

فائده: ځوک دي دا نه وایي چي محمد بن مسلمه رضي الله عنه او ابو نائله رضي الله عنه خو د کعب بن الاشرف سره غدر وکړی ولا یجوز ذالک في الشرع. غدر خو دادی چي محمد بن مسلمه او ابو نائله وده ته امن ورکړی وای او بیا یې وژلی وای او نوموړو کسانو او ملګرو ددوی خو کعب بن الاشرف ته د امن لاس نه و ورغځولی، بلکې دوی خو د بیع الطعام او رهن په باره کي ورغلي وه.

فائده: په حضور کي د امیر المؤمنین علي رضي الله عنه دا خبره د غدر یو چا وکړه، علي رضي الله عنه بالفور سر په توره ځندي غوځ کړی.

وَإِن تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿١٨٦﴾

او که تاسي صبر وکړئ پر بلایاو چي د خدای جل جلاله له خوا ځخه پر تاسي مسلط سي، او له خدای جل جلاله ځخه وبېرېږئ یعنې امتثال د امر د خدای او امتناع له منهیاتو ځخه د خدای جل جلاله وکړئ، نو دغه ظفر او تقوی له عزم کارو ځخه دی.

پوه سه: چي عزم مصدر دی په معنا د مفعول دی ای من معزومات الامور یعني باید سړی عزم پر وکړي یعنې ټینګ قصد ورته وکړي. او عزم و کړي په نېز د مصیبت او پر خدای جل جلاله اعتراض ونه کړي.

فائده: صبر ددې سره منافي نه دی چي له کافرانو ځخه چي دوی ازار ومسلمانانو ته رسوي انتقام نه اخلي کما یدل علیه قصة قتل کعب بن الاشرف کمامر عنقریب.

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ

او په یاد کړه هغه وخت چي خدای جل جلاله واخستل ټینګه وعده له هغو کسانو ځخه چي دوی کتاب ورکړی.

له کتاب څخه مراد تورات دی بدلالة سیاق الکلام چې مراد ځنډي علماء د یهودانو دي، ولي چې بیان د مافي التوراة په دوی پوري اړه لري، وعده په دې سره چې تاسي به مافي التورات بیانوئ وخلګو ته، او پټوئ به یې نه یعنې د یو غرض فاسد لپاره لکه حفظ الریاسة علی العوام في علماء الیهود.

فَنَبَذُوهُ وَرَآءَ ظُهُورِهِمْ

نو دوی وغورځاوه کتاب الله د شا وخواته.

پوه سه: چي مراد له غورځولو څخه ددوی کتاب الله وراء الظهور غورځول حسي نه دي لانهم لم یفعلوا ذالک بلکې مراد ځنډي معنا کنایي ده، ای ترکوا العمل به او دوی پټ کړه نعوت د محمد ﷺ چي په تورات کي موجود وه کما في هذه الآیة من التوارة ینابئ میقربخ کاموغ الی وتسماعون الی اخیر الآیة.

وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۖ

او دوی یعنې علماؤ ددوی رانیوی یعنې حاصل یې کړی لږ ثمن.

پوه سه: چي د "شرا" د لفظ استعمال په بدو او رشوت اخستلو کي مجاز دی کمامر في سورة البقرة.

پوښتنه: ملایانو د یهودانو خو له عوامو څخه ډېر شی من النقود والصدقات والرشي تر لاسه کولې، نو ولي ثمن قلیل وبلل سو؟

ځواب: په مقابل کي د هغه شي چي دوی له لاسه ورکړی من نعیم الجنة دا چي دوی اخستل اقل قلیل وه او یا په دې سبب چي ما حصل لهم في الدنیا که څه ډېر شی وي خو بیا هم فاني شی دی ولا اعتبار للفاني بمقابلة الباقي.

فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿١٨٧﴾

او بد دی هغه شی چي دوی رانیوی یعنې مختاره یې کړی د خپلو ځانو لپاره.

قتاده رحمة الله علیه وایي چي دا میثاق له تولـه اهل علمه څخه اخستل سوی

دی، نو څوک چي علم پر يو شي لري بايد نورو ته يې ور وښيي، او پټول د علم هلاکت دی د عالم لپاره، له ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دی که دغه آيت نه وای ﴿واذ اخذالله ميثاق الذين اوتوا الكتاب﴾ ما به تاسي ته هيڅ حديث نه بيانولای، دا خبره ابو هريره رضي الله عنه په جواب کي د هغو کسانو وکړه چي قد اکثر ابو هريرة رضي الله عنه من التحديث عن النبي صلى الله عليه وسلم .

پوه سه: چي احمد او حاکم له ابو هريره رضي الله عنه څخه په صحيح سند سره روايت کړی دی چي که له چا څخه سوال وکړه سو د يو علم چي دی په خبر و په هغه سره او ده هغه علم پټ کړی، نو دده په خوله کي به د اور واګي واچوي د قيامت په ورځ، او امام بغوي رحمه الله وايي چي حسن بن عماره رحمه الله وايي چي زه ورغلم زهري رحمه الله ته په هغه وخت کي چي زهري حديث ويل پري ايښي وه، نو زه دده ملاقي سوم په دروازه کي د کور دده، نو ما ورته وويل که دي خوښه وي ماته يو حديث ووايه، ده راته وويل چي ته نه يې خبر چي ما خو حديث پرې ايښي دي، نو ما ورته وويل چي يا به ته حديث راته وايي يا به يې زه درته وايم، نو زهري راته وويل حدثني يعنې ته حديث راته ووايه، نو ما ورته وويل حدثني الحكم ابن عيينه عن يحى الحيزار قال سمعت على بن ابي طالب رضي الله عنه ما اخذ الله الميثاق عن اهل الجهل ان يتعلموا حتى اخذ من اهل العلم ان يعلموا"

ژباړه: علي بن ابن طالب رضي الله عنه وويل چي خدای جل جلاله له اهل جهل څخه وعده د علم د زدکړي نه ده اخستې تر هغو چي له اهل علم څخه يې ميثاق او وعده د تعليم نه ده اخستې، والمعنى چي جاهلان هلته مکلف په تعلم دي چي علماء تعليمونه شروع کړي، عماره رحمه الله وايي چي وروسته زما تر حديث زهري رحمه الله ماته څلوېښت حديثه بيان کړه.

پوه سه: چي مراد له علم څخه علم دين دی چي کتمان يې ګناه ده كالتفاسير القرآنية والاحاديث النبوية صلى الله عليه وسلم والعقائد السنية والفقه، وما

يتوقف فهم العلوم المذكورة عليه كاصول الفقه والنحو والصرف وعلم المعاني والبيان والبديع وعند بعضهم العروض وعلم اللغة. وبالجملة لا الحكمة الطبيعة والحكمة الرياضية والمنطق ايضاً عند بعضهم لان كتمانها احب من تعليمها بل واجب.

قال صاحب الكشاف العلامة الزمخشري في تفسيره ما عبارته هذا وكفى به دليلاً على ان الواجب على العلماء ان يبينوا الحق للناس ولا يكتمونه لغرض فاسد من تسهيل على الظلمة وتطيب نفوسهم واستجلاب لمسارهم او لجرم منفعة من حطام الدنيا لنفسه مما لادليل عليه ولاِمارةٍ او بخل بالعلم لئلا ينسب الى غيره ذالک العلم انتهى بحذف، وغرضه ان هذا الميثاق ماخوذ على علماء المسلمين ايضاً قال الامام الرازي في تفسير الكبير فكل من لم يبين الحق وكتم شيئاً من هذه الامور دخل تحت وعيد الآية، قال السعدي الشيرازي رحمة الله عليه

زیان میکند مرد تفسیر دان | که علم وادب میفروشد به زبان
بدین ای فرومایه دنی محز | چو خر با نجیل عیسی محز

حکايت: ذو القرنين اکبر چې د ټولې مځکې سلطنت په غاړه درلودی. په يو قوم باندې ورغلی چې دنيا يې يک لخته پرېښې وه او د مځکې په اوښو يې گزاره کول، او د مړو قبرونه يې په دروازه باندې جوړ وه او شب وروز د خدای جل جلاله په طاعت به اخته وه، نو ذو القرنين ورئيس ته د هغه قوم سړی ور واستاوه چې ته راسه! د هغه وطن رئيس او مشر وقاصد ته وويل چې زما د ذو القرنين وملاقات ته هيڅ ضرورت نسته، نو ذو القرنين پخپله و هغه ځای ته ورغلی او د هغه ځای خلګو ته يې وويل چې څه سبب دی چې ستاسې په وطن کې سره او سپين زر ډېر لږ دي؟ هغه رئيس ورته وويل چې په موږ کې طالب د دنيا نسته، ولې چې دنيا د هيڅ چا سره وفاء نه ده کړې او نه څوک په موږ سوی دی، بيا ذو القرنين ورته

وویل چي مړي مو ولي د کورو ومخ ته دفن کړي دي؟ هغه ورته وویل چي ددې لپاره چي زموږ مرگ هېر نه سي، وروسته هغه رئیس د قوم یوه د سر کوپړۍ ورته راواخستل او ورته وه یې ویل چي دا د سر کوپړۍ د یوه ملک عادل وه چي پر رعیتو باندي ډېر مشفق و، او هغه هم اخیر الامر وفات سو واسکنه الله الجنة ورفع درجاته، بیا هغه رئیس د ذو القرنین پر سر لاس کښېښنو او وه یې ویل چي نه ده معلومه چي ستا سر به له کوم قسم څخه وي، نو ذو القرنین ډېر وژړل او هغه رئیس ته یې وویل چي که ستا زما سره ملگرتیا خوښه وي، نو زه به خپله بادشاهي در سره نیمی کړم او خپل وزیر اعظم به دي وگرځوم هغه رئیس ورته وویل هیهات. یعني دا کار ډېر لېري دی ذو القرنین ورته وویل چي ولي لېري دي، رئیس ورته وویل چي خلگ ټوله ستا دښمنان دي په سبب د مال او ملک او ټوله خلگ زما دوستان دي په سبب د قناعت چي ما کړی دی، سعدي شېرازي وایي.

نیر ز د عسل جانمن زخم نیش قناعت نکو تر به دو شاب خویش
گدایی که بر خاطرش بند نیست به از بادشاهی که خور سند نیست
اگر بادشاه هست و گر پنبه دوز چو خفتند گردد شب هر دو روز

فائده: حجاج بن یوسف چي د لوی ظالم نوم دی چي پر عراق د والي په توگه د عبدالملک له خوا مقرر سو، نو یې حسن بصري رحمة الله علیه ورو‌غوښتی او ورته وه یې ویل چي دا څه خبري دي چي ته یې زما په باره کي کوې؟ حسن بصري رحمة الله علیه ورته وویل چي داسي خو نه دی چي تاته رسېدلي خبري دي ټولې ما کړي وي، او داسي هم نه ده چي ټولې خبري چي ما کړي دي ستا په باره کي هغه به ټوله تاته رسېدلې وي حجاج ورته وویل چي دا خبره تا کړې ده چي نفاق په عراق کي مغلوب و او د حجاج په راتلو سره عام سو او توره یې وکښل؟ حسن بصري رحمة الله علیه ورته وویل هو دا خبره ما کړې ده، حجاج ورته وویل چي څه باعث و پر تاباندي چي دا خبره دي

کوله، او زما له داسي ناوړه خبرو څخه خورا بد کیږي، حسن بصري رحمة الله علیه ورته وویل لان الله تعالی اخذ میثاق الذین اوتوا الکتاب لیبیننه للناس ولا تکتمونه، قتاده رحمة الله علیه وايي، مثال د هغه علم چي عالم یې چاته نه ورښیي لکه یوه خزانه چي څوک مصرف نه ځندي کوي، او مثال د هغه عالم چي په سینه کي یې حکمت وي لکن چاته یې نه ښکاره کوي لکه بت چي ولاړ وي نه خورک کوي او نه څښل، او قتاده رحمة الله علیه دا هم وویل طوبی لعالم ناطق ولمستمع داعي هذا ای العالم علم علماء ای زده یې کړئ علم او په ښوونه یې پیل وکړئ او مستمع خبري د عالم واوریدې او نوټ یې کړې او عمل یې په وکړی.

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ يَفْرَحُوْنَ بِمَآ اَتَوْا وَّيُحِبُّوْنَ اَنْ يُّحْمَدُوْا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوْا

او ته گمان مه کوه یعنې ای هر مخاطبه پر هغو کسانو چي دوی خوشحاله وي په هغه کار سره چي دوی یې کوي، یا اضلال د خلګو یا پټول د حق لکه علماو، د یهودانو چي کول او یا مطلق معاصي او دوی دا خوښه لري چي زموږ دي صفت وکړل سي په هغه شي سره چي دوی نه دی کړی، یعنې چي اظهار الحق مورد کړی دی او نه یې وي کړی او وفاء په میثاق مو کړې ده او نه یې وي کړې، او یا د رشتیا خبرونه مو ویلي دي او نه یې وي ویلي وغیر ذالک من الحسنات.

پوه سه: چي مراد په دې آیت کي منافقان دي د عصر نبوي چي دوی به طاعت ریاءً کاوه او دا به یې خوښه وه چي زموږ دي حمد او ثناء وویل سي په دې سره چي دا کسان زاهدان دي او صادق مسلمانان دي.

فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِّنَ الْعَذَابِ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿١٨٨﴾ -

پوه سه: چي "لاتحسبنهم" تاکید دی د "لاتحسبن" الاول. نو فاعل او مخاطب النبي علیه السلام دی او مفعول اول د فعل اول هغه موصول دی یعني "الذین یفرحون" او مفعول ثاني یې "مفازة" دی.

ژباړه: ته ګمان مه کوه چې دوی به متلبس په خلاصون سره سي له عذاب څخه او دوی لره دردناکه عذاب دی.

درویش وایي: چې د بخاري او مسلم په روایت له علقمه بن ابی وقاص رضي الله عنه څخه چې مروان بن الحکم چې آمر د وخت و وخپل دروازه وان ته یې وویل یا رافع اذهب الی ابن عباس رضي الله عنه او ورته ووایه چې که هر سړی زموږ معذب وي چې خوشحاله وي په ما، نو را یې وله، او دا یې محبت وي چې زما دي حمد وکړه سي په مالم یفعل سره نو خو موږ ټوله به معذب سو. ولي چې زموږ ټولو داغه کارونه خوښ دي، نو قاصد ته ابن عباس رضي الله عنه وویل چې تاسي مسلمانان په دې آیت څه کار لرئ، ددې آیت شان نزول خو داسي دی چې علیه الصلوة والسلام یهودان را وغوښتل، نو د یو شي پوښتنه یې ځندي وکړه، نو دوی هغه اصل شی پټ کړی په بل شي سره یې جواب ورکړی یعنې درواغ یې ورته وویل، او بیا دوی ولاړه او دوی د علیه الصلوة والسلام په خیال دا ورکړه چې موږ رشتیا درته وویل او له علیه الصلوة والسلام څخه یې غوښتل چې زموږ دي حمد ووایي او په دې خوشحاله وه چې موږ کتمان الحق له علیه الصلوة والسلام څخه وکړی، ثم قرء ابن عباس رضي الله عنه "واذ اخذالله میثاق الذین اوتوا الکتاب الی قوله ویفرحون بما اتو الی اخیره" او بخاري او مسلم له ابي سعید الخدري رضي الله عنه څخه روایت کړی دی چې بعض له منافقانو څخه داسي وه چې علیه الصلوة والسلام به یوې غزاء ته وتی دغو منافقانو به ځانونه پټ کړه او دوی به په دې سره خوشحاله وه چې نه ورسره ولاړو، نو چې علیه الصلوة والسلام به له غزاء څخه راغلی منافقین به ورته راغله او خپل عذرونه به یې بیانول، او دوی به قسمونه ورته اخستل او دا به یې هم خوښه وه چې علیه الصلوة والسلام دي زموږ د کاذبانه قسمونو تصدیق وکړي او زموږ صفت دي هم وکړي او شاباسی دي راکړي، فنزلت هذه الآیة في هؤلاء المنافقین.

درویش وایي: چي ددې روایت او شان نزول چي دا آیت د منافقینو په باره کي نازل سوی دی، او ددمخه شان نزول چي دا آیت په باره کي د یهودانو نازل دی منافات نسته، ولي چي امکان لري چي په دوارو کي دي نازل وي، او قتاده او مقاتل رح وایي چي یهودان د خیبر و نبي الله ﷺ ته راغله، نو دوی وویل چي موږ تا پېژنو یعنې چي نبي منعوت في التورات یې، او ستا د نبوت تصدیق کوو او موږ به ستا پر رایه یو او موږ هر وخت ستا کومکیان یو، ولیس ذالک في قلوبهم بلکې خوفاً من السیف یې دا خبري وکړې، نو مسلمانانو ورته وویل احسنتم هکذا فافعلوا نو مسلمانانو ددوی حمد ووایه او دعاء یې هم ورته وکړه، فنزلت هذه الآیة السابقة والله اعلم بالصواب.

درویش وایي: چي یو احتمال بعید د تکرار د نزول ددې آیت سته کما قالوا في سورة الفاتحة فحینئذ یصح جمیع الاقوال الواردة في شان نزول الآیة المذکورة ویرفع التعارض بین الاقوال المذکورة ولایحتاج الی توجیه الجمع بینها.

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ وَاللّٰهُ عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۝۱۸۹

او خدای جل جلاله لره پادشاهي یعنې التصرف د اسمانو او مځکو سته، نو خدای جل جلاله چي له اسمانو څخه اوبه را اوروي او د مځکي بنه نباتات را شنه کوي، والمعنی ان الله تعالی یفعل في السموات والارض مایشاء ویفعل ما یرید، او خدای جل جلاله پر هر شي چي اراده یې سي قدرت لري، فیقدر علی ثواب المؤمنین بالجنة ونعیمها والعقاب للکفار بالنار والیمها.

پوه سه: چي طبراني او ابن ابي حاتم رح له ابن عباس رضي الله عنه څخه روایت کړی دی چي قریش د مکې ویهودانو ته ورغله چي د موسی علیه السلام څرنګه معجزې وې یهودانو ورته وویل چي لکړه به یې مار کېدله او ید بیضا او

Scanned by CamScanner

نوري ورته معجزې، بيا نصارى وو ته ورغله وهغو ته يې وويل چې د عيسى عليه السلام څرنګه معجزې وې؟ هغو ورته وويل چې مور زاده ړوند په دعاء دده بينا كېدى، او د پيس مريض به په دعاء دده جوړېدى او مړي يې هم ژوندي كولاى سواى وامثال ذالک، نو قريش و عليه الصلوة والسلام ته راغله يعنې حال كونه عليه الصلوة والسلام بمكة او ورته وه يې ويل ادع لنا ربک ان يجعل الصفا ذهباً فدعا ربه فنزلت هذه الآية. يعنې ته خواست وكړه ورب ته ستا چې د صفا غر موږ ته سره زر سي يعنې ته هم داسي يوه نادره معجزه موږ ته ښكاره كړه او عليه الصلوة والسلام خواست هم وكړى، نو دا آيت نازل سو.

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَٰتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَٰبِ ﴿١٩٠﴾

په تحقيق په پيدائښت كي د اسمانو او مځكي او په اختلاف كي د شپې او ورځي ډېر دلائل ستة د قدرت الهي هغه كسانو لره چې خاوندان د عقل وي يعنې العقول السليمة من آفات تقليد الاباء وعقائد الشرک.

پوه سه: چې مفسران ددې داسي ترجمه كوي چې په تحقيق په خلق كي د اسمانو ومافيها من الشمس والقمر والنجوم، او په خلق كي د مځكي ومافيها من الجبال والبحار والاشجار والوحوش والطيور او په اختلاف كي د شپې او ورځي يعنې چې يو په بل پسي بلا فصل رائحي، او بعض وايي په اختلاف د رنګ د شپې او د ورځي په رڼا او تاريكه سره، او بعض مفسران وايي چې مراد په اختلاف سره د شپې او ورځي اختلاف دى د اوږدوالي د هري يوې په سبب د نقصان د هغه بلي باختلاف قرب الشمس وبعدها بالنسبة الينا بحسب الازمنة لكه د پسرلي ورځ او شپه، يا د دوبي شپه او ورځ يا د مني شپه او ورځ يا د ژمي شپه او ورځ كما هو المعلوم لكل احد.

پوښتنه: شپه يې ولي تر ورځي مقدمه راوړه؟

ځواب: له دې سببه چې حساب د قمري مياشتو په نيز د عربو له شپې

ځخه شروع کيږي، وهکذا حساب د ورځو د هفتې له شپو ځخه شروع کيږي په نيز د عربو، او بله معقوله وجه يې دا هم ده چې شپه معراج المؤمنين ده او معراج ده د اولياؤ، ولهذا وقع معراج النبي ﷺ ليلاً او په زړه پوري بله وجه يې دا هم ده چې شپه نمونه د جنت ده او ورځ نمونه د دوږخ ده، ولې چې د ورځې هر سړی پخپلو کسبو کې سره سر گردانه وي لکه په دوږخ کې چې دوږخيان سر گردانه وي، او په شپه کې هر سړی چې رنځور نه وي په ارام خوب سره بيده وي.

پوه سه: چې "الباب" جمع د لب ده، لب مغز ته وايي مثلاً مغز د بادام او مغز د جوز وغير ذالک، نو د انسان مغز عقل سليم دی او بدن يې قشر دی يعنې پوست، او کالي يې قشر القشر دی.

درويش وايي: چې په هغه حديث کې چې روايت يې ابن حبان کړی دی له عائشې رضي الله عنها ځخه چې عليه الصلوة والسلام وويل چې ويل يعنې افسوس دي وي هغه چالره چې دا آيت ووايي او فکر پکښې ونه کړي يعنې په مضمون کې د آيت مذکوره، او مسلم له ابن عباس رضي الله عنه ځخه داسې روايت کړی دی چې زه د عليه الصلوة والسلام په حجره کې بيده وم چې يو وار عليه الصلوة والسلام را ويښ سو او مسواک يې وواهه اودس يې تازه کړی، او داسې يې وويل "ان في خلق السموات والارض" تر اخيره پوري د سورت، او بيا ولاړ سو دوه رکعته نفل يې وکړه په ډېره اوږده ولاړه او رکوع او سجدې سره بيرته راغلی پر ځای پرېوتی، او بيده سو چې ما يې خرکی واورېدی، يو گړی وروسته بيا راويښ سو تر درو وارو پوري شپږ رکعته يې وکړه په هره پلا به يې مسواک واهه او اودس به يې هم تازه کاوه او هغه آيت مذکوره به يې هم وايه.

درويش وايي چې دا صنيع د عليه الصلوة والسلام پر فضيلت ددې آيت دلالت کوي.

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللهَ قِيَامًا وَّقُعُودًا وَّعَلَى جُنُوبِهِمْ

پوه سه: چي "الذين آه" صفت اول د "الو الالباب" يعني الو الباب هغه کسان دي چي ذکر د خدای ﷻ حال کونهم قياماً او قعوداً او چي پر اړخ وي.

پوه سه: چي بغوي رحمة الله عليه وايي چي علي، ابن عباس او قتاده رضي الله عنهم وايي چي له ذکر څخه مراد په دې آيت کي لمونځ دی يصلی قائماً فان لم يستطع فقاعداً فان لم يستطع فعلی اجنب.

درويش وايي: چي دا حکم دی د فرضي لمونځو او نفلي لمونځونه سره د طاقته د ولاړي په ناسته هم روا دي، لکن ثواب يې علی النصف دی، او په حديث کي د عمران بن حصين رضي الله عنه راغلي دي چي ما بواسر درلوده، يعني خوني بواسير، نو ما سوال وکړی له عليه الصلوة والسلام څخه په باره کي د مريض د لمانځه، نو ده مبارک راته وويل "صل قائماً فان لم تستطع فقاعداً فان لم تسطتع فعلی جنب" رواه البخاري واصحاب السنن الاربعة وزاد النسائي فان لم يستطع فمستلقياً، والدليل عليه قوله تعالی "لايكلف الله نفساً الا وسعها" او له علي رضي الله عنه څخه روايت دی عن النبي ﷺ قال يصلی المريض قائماً که يې طاقت و، او که يې د ولاړي طاقت نه و نو لمونځ دي په ناستي کوي، او که يې د سجدې کولو طاقت نه درلودی، نو په اشاره دې کوي، او په سجده کي دي سر تر رکوع کښته کوي، او که يې داسي طاقت هم نه درلو دی، نو پر راسته بغل دي پرېوزي مستقبل القبلة، او که پر بغل نه سوای پرې وتلای، نو ستني ستخ دي پرېوزي پښې دي د قبلې وخواته کړي او اشاره دي کوي بالراس.

پوه سه: چي امام اعظم ابو حنيفه رحمة الله عليه وايي چي دا آيت او هغه آيت چي په سورت النساء کي دی په باره کي د صلوة المريض نه دی بل المراد بها عند عامة المفسرين المداومة دی پر ذکر د خدای ﷻ، ولي چي د انسان عمومي احوال دغه درې دي کما قال رسول الله ﷺ من احب

ان يرتع في رياض الجنة فليكثر ذكر الله رواه ابن ابي شيبة.

وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ

او فکر وهي په پیدائښت کي د اسمانو او مځکو.

درويش وايي: وانما قال في خلق السموات لان معرفته تعالى انما هو بالمصنوعات، او اسمانانو او مځکه اعظم د مخلوقاتو دي في الحس الظاهر، او فکر په ذات کي د خدای جَلَّ جَلَالُهُ نه دی روا، ولي چي خدای پاک منزه دی له دې شخه چي موصوف په صورت سره سي، ولهذا ورد في الحديث النبوي تفكروا في الا الله ولا تتفكروا في ذاته تعالى.

فائده: د فکر تعریف مظهري رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ موافق د مذهبه سره د منطقينو کړی دی حيث قال الفكر ترتيب امور معلومة لتحصيل مجهول اى سواء كانت تصورية او تصديقية.

درويش وايي: چي تفکر په خلق کي د اسمانو او مځکي لپاره د عمومي خلګو دی، او اهل الله تر دې په کم شي سره خدای پېژني كما قال الشيرازي رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ.

برگ درختان سبز در نظر هوشیار هر ورقی دفتریست معرفت کردگار

په حدیث مبارک کي په روایت د ابوهریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ راغلي دي "بينما رجل مستلق على فراشه اذ رفع راسه فنظر الى السماء والنجوم فقال اشهد ان رباً وخالقاً اللهم اغفرلي فنظر الله اليه فغفرله يعني په نظر د رحمت ورته گوري، او گناه يې وروبخښي، په حديث صحيح کي راغلي دي چي تفكر ساعة خير من عبادة ستين سنة.

درويش وايي: چي علماؤ په تفصيل کي د "تفکر" دوې وجهي ويلي دي، اول چي تفکر سړی وخدای جَلَّ جَلَالُهُ ته وصل کوي او عبادت سړی وثواب ته د خدای جَلَّ جَلَالُهُ رسوي ولا شک ان الاول افضل، او دوهمه وجه يې داده چي تفکر عمل او کار د زړه دی او عبادت عمل د جوارحو دی.

والقلب رئیس البدن وعمل الرئیس اولی واعلی کما لایخفی.

رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا ۚ سُبْحٰنَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿۱۹۱﴾

پوه سه: چي "ربنا" منادی ده په حذف د حرف نداء او دا جمله په محل کي د نصب ده، حال ده له فاعل څخه د "یتفکرون" بتاویل قائلین ربنا آه.

فائده: هذا اشاره ده وخلق ته چي مراد ځنـدي مخلوق دی من السموات والارض ، او یا اشاره ده وه "سموات والارض" ته او افراد او تذکیر یې په تاویل د مایتفکر فیه دی.

پوه سه: چي باطل ضد د حق دی، او د حق یوه معنا داده چي موجود بذاته وي او نه په ذات او نه په صفات کي او نه په افعالو کي وچاته محتاجه وي، وهذا المعنی محصور في الخالق ﷻ، نو باطل پر دې تقدیر ټوله ماسوی الله دي من المخلوقات لاحتیاجها في ذواتها وصفاتها واعمالها ای الخالق ﷻ کما قال لبید الشاعر الجاهلي.

الا کل شیئ ما خلی الله باطل   وکل نعیم الدنیا لامحالة زائل

لکن په دې معنا په آیت کي په اتفاق د مفسرینو نه دی مراد، او بله معنا د باطل داده چي بې فائدې او بې مصلحته او لغوه وه "شیئ" نو حق پر دې تقدیر هغه شی دی چي مشتمل پر حکم او مصالح د عباد وی، او دغه هم په آیت کي مراد ده یعنې ربنا ما خلقت هذا باطلاً لغواً بلا فائدة ومصلحة بل خلقته لمصالح وفوائد وحکم دینیة ودنیویة.

پوه سه: چي نصب د باطلاً بنا پر دې دی چي مفعول مطلق دی د خلقت بحذف الموصوف ای خلقاً باطلاً "سُبحٰنک" پاکي ده تالره، مما لایلیق بشانک چي یو له هغو څخه دلته خلق ما لاحکمة فیه.

درویش وایي: چي د "سبحانک" یا "سبحانه" په زړه پوري تحقیق په شرح کي د سلم للقاضي محمد مبارک او په حواشیو کي د هغه مطالعه کړه.

فائده: وجه د تفریع د "فقنا عذاب النار" پر ماقبل داده چي بندګان

عموماً خدای ﷻ ته وايي چي موږ حق ستا د بندګۍ پر ځای کړی حتی قلنا "ربنا ما خلقت هذا باطلاً سبحانک" نو ته هم حق د معبوديت خپل اداء کړه چي موږ وساته په ورځ د آخرت کي له اوره، يعني له دوږخ څخه لانک غفور کريم تعطی علی القليل من العباد الاجر الجزيل وهو الخلاص عن دخول النار والقرار في الجنة مع الابرار.

مسئله: په روح البيان کي وايي چي دا آيت دلالت لري پر جواز د ذکر د خدای ﷻ په ولاړي، نو ځکه مشائخ وايي لاباس ان يقوموا لپاره د ترويح د زړونو ددوی لکن شله يا اتڼ دي نه کوي، او حال د وجد او بې هوشتيا چي په حقيقت کي دده سره نه وي نه ښکاره کوي، حاصل ددې مسئلې دادی چي ذکر الهي چي ادب پکښي مرعي وي وضع مخصوص نه لري يجوز قائماً وقاعداً ومضطجعاً لکن ورد في الاحاديث النبوية ما يدل علی استيجاب الاخفاء لانه ابعد من السمعة والرياء.

درويش وايي: چي د انما الاعمال بالنيات آه رواه البخاري حديث بايد په وخت کي د ذکر د خلګو په خيال کي وي تاچي عمل د ذکر الهي لغوه نه سي او شکر حظي يعني حظ النفس پکښي رانسي، والله الموفق للحق والصواب وهو اعلم بمراد العباد، قال الشاعر

بروی وريا خرقه سهلست دوخت وګر باخدا درفروشی نکوست

رَبَّنَآ إِنَّكَ مَن تُدْخِلِ ٱلنَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُۥ ۖ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ﴿١٩٢﴾

ای زموږ خدايه که ته داخل کړې څوک دوږخ ته په دې معنا چي خالد في النار وي وهم الکفار، نو تا هغه خوار او رسوا کړي، او نسته ظالمانو لره کومکيان.

فائده: د تکرار د نداء يعني "ربنا" لپاره د مزيد اظهار العجز والابتهال دی.

پوه سه: چي که څه هم ځای خو د ضمير و يعني "ومالهم من انصار" لکن

وضع يې کړی اسم ظاهر په ځای کې د مضمر لپاره د دلالت پر دې چې سبب د ادخال دددوی په اور کې ظلم ددوی دی يعنې الظلم الاعظم وهو الکفر. وجه د نفي د انصارو داده چې نصرت خو خلاصول د چا دی په زور سره. ولا يتصور القهر في مقابلة القهار، والا يلزم عجزه تعالی عن ذالک علواً کبيراً.

پوښتنه: بعض عصات المؤمنين په شفاعت سره له اوره خلاصيږي کما في حديث الشفاعة للرسول ﷺ؟

ځواب: اول خو په شفاعت سره خلاصون د عاصي له اوره څخه په قهر او په زوره نه دی بلکې په عجز او زاريو دی، دوهم دا چې موږ وويل چې مراد له دخول څخه دخول ابدي دی وهو للکفار ومالهم من شافع لان شرط الشفاعة الايمان ليس الا کما ورد في الآية الاخری چې کفار په ورځ د قيامت وايي "وما لنا من شافعين حين شفاعة المؤمنين"

پوښتنه: مظهري رحمة الله عليه په دې کې دا سوال کړی دی چې بعض عصاة المؤمنين خو دوږخ ته داخليږي، او خدای جل جلاله دلته وايي من تدخل النار فقد اخزيته" او په بل آيت کې راځي "يوم لايخزی الله النبي والذين آمنوا معه" فکيف التوفيق؟

بيا مظهري له ځانه داسې ځواب ورکړی فقد اخزيته مادام في النار، او بل ځواب يې دا ورکړی دی چې مراد له "الذين آمنوا" څخه المؤمنون الکاملون دي، او عصات المؤمنين خو د کامل ايمان خاوندان نه دي.

درويش وايي: چې دې ځوابو ته ضرورت نسته على ماقلنا، او نه د آيتو تر منځ تعارض شته حتى يحتاج الى التوفيق، ويدل على ماقلنا ما روی عن انس رضي الله عنه معناه من تخلده في النار فقد اخزيته وهم الکافرون، وقال سعيد بن منصور رحمة الله عليه هذه خاصة لمن لايخرج منها يعني الکافرين.

رَبَّنَآ إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا

پوه سه: چې ابن مسعود، ابن عباس او ګڼ شمير نور صحابه رضي الله عنهم وايي

چي مراد له دې منادی څخه محمد مصطفی ﷺ دی.

يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ

چي نعرې وهلې لپاره د ايمان راوړلو.

پوه سه: چي "ان آمنوا" تفسیر دی د ینادي للايمان.

فَآمَنَّا ۚ رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا

نو موږ ایمان راوړی، اې خدایه نو موږ ته را وبخښې ګنهونه زموږ.

پوه سه: چي کلمه د فا لپاره د سببیت ده یعنې ایمان زموږ سبب دی د بخښي د ګنهو اذ لا مغفرة بدون الایمان.

وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا

او ورژوي زموږ صغائر ګنهونه.

پوه سه: چي په بخښنه کي یې صغائر د تفعیل باب راوړی لان الصغائر کثیرة، نو له فاغفرلنا څخه مراد مغفرة دی د کبیره ګنهو.

وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ۝١٩٣

او موږ وفات کړه سره د نیکانو بنده ګانو .

پوه سه: چي مراد د توفنا مع الابرار معیة معنوي او رتبي دی یعنې د وفات په وخت د ابرارو په ډلو کي یعنې توفیق د نیکو کارو را کړې تر وخت د مرګ، معیة زماني نه دی مراد یعنې موږ او ابرار په یوه زمانه کي وفات سو اول خو داسي وفات ممکن نه دی او بل په معیت زماني کي خو فائده نسته ولي د ابرارو سره په یوه زمانه کي خو کافران مړه کېږي .

سوال: دا خو خواست د مرګ او تمنا د مرګ ده او سره د دې چي علیه الصلوة والسلام نهي کړې دې د تمنی څخه د مرګ او خواست د مرګ ؟

ځواب: نهي د تمنی د موت او دعاء د موت په حدیث کي چي راغلې ده که له جهت څخه د یو ضرر وي چي پر سړي نازل سي لکه اوږده ناجوړي او

يا شدت فقر او مسكنت يا كثرة الاعداء و امثالها او مطلقا تمنى د مرگ ممنوع نه ده، بل جواب دا دى چي مقصود د دوى خو تعجيل الموت نه دى بلكه مقصود د دوى دا دى چي بر او احسان زموږ دى خداى ﷻ باقي پرېږدي تر وخت حلول الاجل والموت.

پوه سه: چي ابرار جمع د "بر" ده يا د "بار" چي معنى د بر صادق او كثير الخير او فراخي كونكي په احسان كي سره د عباد الله " مثال د دې هغه آيت دى"

"ولا تموتن الا وانتم مسلمون" په دې آيت كي خوهم نهي له موت ښخه نه ده فانه غير مقدور للبشر بل هو من جانب خالق القوي والقدر. بل المقصود من النهي المذكور النهي عن الموت على غير حالة الاسلام يعني همېشه توب كوئ پر اسلام تر وخت د اجل رسيده "ولا تر دوا فتنقلبوا خائبين"

مسئله: تمنى د موت او دعاء د موت لپاره د لقاء الله ممنوع نه ده. لانه قد ورد فى الحديث الصحيح ان من احب لقاء الله احب الله لقائه.

حكايت: يو اهنگر و په يو ځاى كي ده به اوسپنه د كورې په اور لكه اور داسي وگرځول يعني چي يو شى بې ځندي جوړاوه نور آهنگران خو دغسي توده اوسپنه په امبر را واخلي او بيا يې ټكوي دې آهنگر په لاس هغه توده وسپنه را خستل او ټكول بي نو چي به چا پوښتنه ځندي وكړه چي اوسپنه ولي ستا لاس نه سوځي ده به وويل چي زموږ په قريه كي د يو مسكين سړي مانيه وه ډېره ښائسته وه، نو ما ودې ښځي ته يوه سپين سړې د كلي ور واستول چي ته زما سره زنا وكړه زه به تاته دونه روپۍ دركړم، دې وه سپين سري ته ويلي وه چي زه مېړه لرم هغه نفقه برابروي نو نه زه ستا وزنا ته ضرورت لرم او نه ستا ومال ته، خو خير ددې ښځي مېړه مړ سو او كوچني يتيمان ورپاته سوه بيا ما هغه سپين سړې ور واستول چي زما سره زنا وكړه زه به مال در كړم هغې ورته ويلي وه چي

اوس ماته د وطن والو د فقر کولو دروازې خلاصي دي زه خپل یتیمان په
فقر او سوال ساتلای سم اخیر الامر هره ورځ سوال قریه وال مجبوره کړه د
هر چا کور ته چي به ورغله هغو به ورته وویل خدای دې درکړي یعنې شی
به یې نه کړی ور، نو عیال پر سر سره واخستل نو هغه سپین سرې یې ور
وغوښتل چي هغه آهنگر ته ووایه چي زما عیال ډېر وږی دی موږ ته څه
نفقه راواستوه او سبا غرمه په پټه راسه زه به زنا در سره وکړم، سپین
سري چي ماته دا وویل زه ډېر خوشحاله سوم او د ډېر عمر انتظار مي پای
ته ورسېدی، چابک مي یو څه غوښي او اوړه د سپین سري په لاس ورکړه
او سبا غرمه په ډېره پټه د هغې کورته ورغلم، نو چي په خونه کي سره یو
ځای سو او د زنا وخت راغلی، نو ما دې ته وویل چي ژر کوه چي کار وکړو
نه باید چي خلگ له کوره د لمانځه لپاره را ووځي، ما چي پر تو گاښ ته
لاس ور وړی، دا ښځه ډېره سخته وربېدېدل، ما ورته وویل ولي رېږدې؟
دې راته وویل اخاف الله العلیم الخبیر، زه له خدایه بېرېږم چي زما په حال
هم عالم او خبر دی، ددې ښځي خبره چونکه د واقعي بېري د خدای ﷻ له
خوا صادره وه، نو پر ما یې هم تاثیر وکړی، نو مي ښځي ته وویل چي ته
پر ما لکه خور داسي یې او د یتیمانو نفقه دي هم پر ما ده تر هغه وخته
چي دوی لوېږي، نو زه را ولاړېدم ښځي داسي راته وویل "انجاک الله من
النار کما انجیتني من نار الزناء" نو آهینگر په اخیر کي وویل چي له هغې
ورځي څخه ما ځان تجربه کړی پر اور د دنیا نو دا اور ما نه سوځي،
وارجوا من الله ان لا تحرقني نار الاخرة انتهی الحکایت.

درویش وایي: چي حکایت موعظت حسنه دی لپاره د هغې ارادې د
گناه کبیرې چي سړی یې وکړي او دا په زړه کي یقین ولري چي زه دا گناه
په حضور کي د خدای ﷻ کوم لانه تعالی علیم خبیر اللهم ارزقنا خشیتک
في السر والعلانیة.

له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت دی چي عليه الصلوة والسلام وويل "من لزم الاستغفار جعل الله له من كل هم فرجا" که چا همېشه توب وکړی پر استغفار خدای جل جلاله به وگرځوي ده لره له هر هم څخه يعنې چي دی يې په غم کي اچولی وي ځای د خلاصون او له هري تنگی څخه ځای د وتلو "ورزقه من حيث لايحتسب" او ده ته به رزق ورکړي له داسي ځای څخه چي دده به گمان نه کېږي، واما الدعاء فقد ورد هو مخ العبادة" يعنې دعاء مغز د عبادت ده، ولي مقصود د ټولو عباداتو اظهار د عجز او تذلل دی، والدعاء اصل المقصود فيه التذلل والعجز په دنيا کي هم. ولي چي په حديث صحيح کي راغلي دي "الدعاء ينفع مما نزل ومما لاينزل" يعنې دعاء نفع کوي په هغه مصيبت کي چي پر سړي نازل سي يعنې خدای جل جلاله به صبر ورکړي او د هغه مصيبت دفعه به ځندي کړي چي تر اوسه لا نه دی نازل، او په آخرت کي هم دعاء نفعه لري، ولي چي خدای جل جلاله هدايا ورته استوي پر لاس د ملکو، او ملکي د خدای جل جلاله له خوا څخه وداعي ته په دنيا کي وايي هذا في مقابلة دعائک في الدنيا حافظ شيرازي رحمة الله عليه وايي

هر که خواهد گو بيا و هر چه خواهد گو بگو
کبر وناز حاجب ودربان درين درگاه نيست

سعدي وايي

از استان حضرت حق سر چرا کشم
دولت درين سر او کشايش درين در است

رَبَّنَا وَاٰتِنَا مَا وَعَدْتَّنَا عَلٰى رُسُلِكَ

اې زموږ خدايه! موږ ته راکړه هغه شی چي تاې وعده کړې وه.

پوه سه: چي په "على رسلک" کي څو احتمالات مفسرينو ذکر کړی دی، يو احتمال دادی على تصديق رسلک يعنې چي څوک چي تصديق د

رسولانو وکي نو، زه فلانی شی ورکوم، او بل احتمال دادی ماوعدنا علی السنة رسلک" نو پر دې دوو احتمالاتو مضاف مقدر دی، یعنې لفظ "تصدیق" او یا "السنة" او بل احتمال دادی چې "علی" دي متعلق په محذوف پوري وي، والتقدیر ما وعدتنا منزلاً علی رسلک

پوه سه: چي له "ماوعدتنا" څخه مراد ثواب بالجنة و رؤیة الله تعالی فیها والرضاء ومراتب القرب والنصر علی الاعداء في الدنیا.

پوښتنه: خدای پاک خو خلف نه کوي، نو د سوال یې څه فائده ده چې ته موږ ته هغه شی راکړې چي تا یې وعده کړې ده؟

ځواب: بعض مفسرین وایي چي مراد له ضمیر څخه د متکلم مع الغیر مؤمنین صالحین دي، نو دا سوال مبني پر خلف الوعد د خدای ﷻ نه دی تعالی عن ذالک، بلکې دا سوال بناء پر دې دی چې خدا نخواسته سائل له هغو کسانو څخه نه وي چي پر سوء العاقبة به مري نعوذ بالله من ذالک. او بعض مفسران وایي چي د خدای ﷻ صالح بندگان او اولیاء الله ځانونه هر وخت قاصر بولي په طاعت کې د خدای ﷻ او د خپل ایمان پر ضعف معترف وي، نو له دې سببه یې سوال د "آتنا ما وعدتنا" وکړی، او عین ممکنه ده چې سوال دي مبني پر اظهار د عجز وي، ولې که څه هم خدای ﷻ خلاف د موعود نه کوي لکن بیا هم خدای پاک غالب دی علی امره یفعل مایشاء ویحکم مایرید، وقد قال لایسئل عما یفعل وهم یسئلون، او یو ضعیف تاویل دا هم دی چي بعض مفسرانو اشاره ورته کړې ده چي عبارت "وآتنا ما وعدتنا" لفظ د انشاء دی او په معنا کې اخبار دی، وبین المفسر المذکور التقدیر هکذا "فغفرلنا ذنوبنا وکفرعنا سیئاتنا ولاتخزنا یوم القیامة ولتؤتنا ماوعدتنا علی رسولک" او ته موږ ته راکوې ماوعدتنا علی رسلک من الفضل والرحمة.

درویش وایي: چي وجه د ضعف یې داده چي څرنگه په یوه آیت پیلې

عبارتونه چي ډېر يې انشاء دي او يو پكښي اخبار دی تو له دي په معنا د اخبار وي، وليس هذا الا كالتوجيهات العقلية في الكتب المصنفة للعباد ولا يسع في كتاب الله التوجيهات العقلية فافهم واحفظ تعظيم الآيات القرآنية.

وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿١٩٤﴾

ته مه رسوا كوې موږ په ورځ د قيامت بان تدخلنا نار، او بعض مفسران د يوم القيامة ترجمه په يوم القيام من القبور سره كوي دفعة واحدة په دې معنا چي موږ وساتې في الحيوة الدنيا ممايجب الخزى وتغفرلنا ذنوبنا دتستر ماصدر عن الذنوب بكنف رحمتک، او په تحقيق ته اې خدايه مخالفت له وعدې څخه خپل نه كوې چي ثواب وركول دي ومؤمن ته او دعاء قبولول دي د داعي اليک.

پوه سه: چي "ميعاد" اسم مصدر دی په په د وعد.

دروېش وايي: چي مؤمن لره پكار ده چي همېشه خپل عمر په طاعتو كي د خدای صرف كړې ليدخل في زمرة من وعدهم من المكرمات. وفي الحديث الصحيح بروايت جابر بن عبدالله رضي الله عنه دی وايي موږ په نبز د عليه الصلوة والسلام ناست و چي عليه الصلوة والسلام وويل ان في الجنة غرفاً، په جنت كي بالا خانې سته "يرى ظاهر من باطنها وباطنها من ظاهر" چي معلومېږي ظاهر د هغو غرفو له دننه څخه او معلومېږي دننه به له دباندې څخه، وفيها من اللذات مالاعين رئيت ولا اذن سمعت ولا خطر على قلب بشر" چي په هغو بالا خانو كي داسي نعمتونه سته. چي نه د چا سترګو ليدلي نه د چا غوږو اورېدلي او نه د چا پر زړه ورګرځېدلي دي، جابر رضي الله عنه وايي ما ورته وويل چي دا عزت به د كومو خلكو وي يا رسول الله ﷺ ده راته وويل لمن افشى السلام واطعم الطعام وادام الصيام وصلى بالليل والناس ينام" دا د هغه چا لپاره دی چي سلام وخلكو ته ډېر وايي

يعنې كبر نه لري، او هر چاته سلام اچوي او ډوډۍ وركوي يعنې فقراء او مساكينو ته يعني حسب الطاقة، او همېشه روژې نسي يعنې نفلي روژې نسي او لمونځ كوي د شپې چې خلگ بيده وي يعنې صلوة التهجد.

پوه سه: چې مراد له همېشه روژو څخه حقيقةً همېشه توب نه دی، ولې د هغه څخه عليه الصلوة والسلام نهي كړي دي بلكې مراد كثرت د نفلي روژو دی، له ابوبكر وراق رحمة الله عليه څخه روايت دی چې ما څلور شيان طلب كړه او په څلورو شيانو كي مي پيدا كړه.

(۱) موږ طلب د خدای جل جلاله د رضی كاوه هغه مو په طاعت كي د خدای جل جلاله پيدا كړی.

(۲) د رزق د فراخۍ طلب مو كاوه د څاښت په لمانځ كي مو پيدا كړی.

درويش وايي: چې مجربه طريقه د څاښت د لمانځه داده چې په اول ركعت كي دي وروسته تر الحمدلله سورة والشمس وضحها تر اخيره ووايي، او په دوهم ركعت كي دي "والليل اذا يغشى" تر اخيره پوري ووايي، او په دريم ركعت كي دي وروسته تر قعدة الاولى تر اخيره پوري لكه چې دغه طريقه د څلور ركعتيز لمانځ ده يعنې قعده اولی يې لكه قعده اخرى داسي ده سورة والضحى دي ووايي، او په څلورم ركعت كي دي سورة الم نشرح ووايي وذالک طريقة العاصي ايضاً.

(۳) وسلامة الدين في حفظ اللسان من الغيبة والبهتان، والنميمة، والكذب والفحش وغير ذالک.

درويش وايي: چې د ژبې جرم كه څه هم كوچنی دی لكن محسنات يې بېخي ډېر دي كالشهادتين والآذان والاقامة وتلاوة القرآن والصدق وغير ذالک من المحاسن او سيئات يې هم تر حد تېر دي كما ذكرنا من الغيبة آه.

(۴) او موږ پيدا كړی نور د قبر في صلوة الليل ای التهجد.

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ

نو قبلونه وكړه خدای جل جلاله ددوی ددغو خواستو، بيضاوي وايي چې

استیجاب او اجاب په یوه معنا دي.

أَنِّي لَآ أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنكُم

الباء قبل الهمزة مقدرة ای باني چي په تحقیق زه نه ضائع کوم عمل د یو عمل کونکي ستاسي ای مؤمنانو والاحباط عدم الثواب.

مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ

که نر وي او که ښځه.

یوه سه: چي ام سلمة رضي الله عنها زوجة النبي ﷺ و علیه الصلوة والسلام ته وویل چي خدای پاک د رجالو په قرآن کي ذکر کړی او د ښځو ذکر یې نه دی کړی فنزلت من ذکر وانثی.

بَعْضُكُم مِّن بَعْضٍ

والمعنی بعضکم متصل من بعض، کلبي رحمة الله علیه وایي چي په دین کي او په نصرت کي او په قرابت کي، او بعض مفسران وایي چي په نسبت کي او په انسانیت کي لان کلکم من آدم وحواء، والذکر من انثی من طلب ذکر فیثاب النساء علی الطاعة کما یثاب الرجال.

یوه سه: چي دا جمله معترضه وه لپاره د شرکت د ښځو سره د نرو په ثواب کي د اعمالو د خیر ای عمل کان، او مابعد آیت تفصیل دی د عمل د عاملانو لپاره د تعظیم ددوی.

فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِن دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا

نو هغه کسان چي هجرت یې کړی دی او ایستل سوي دي له خپلو کورو یعني کفارو دوی مجبوره کړي دي چي له خپلو کورو څخه ووځي. او دوی ته ازار رسېدلی دی زما په لاره کي یعني زما په دین او طاعت کي او بسبب ایمانهم او دوی جنګونه کړي دي یعني في سبیل الله او دوی دلاسه د کفارو وژل سوي دي کما في احد وغیره من الغزوات.

لَأُكَفِّرَنَّ عَنۡهُمۡ سَيِّـَٔاتِهِمۡ وَلَأُدۡخِلَنَّهُمۡ جَنَّٰتٖ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ ثَوَابٗا مِّنۡ عِندِ ٱللَّهِۚ وَٱللَّهُ عِندَهُۥ حُسۡنُ ٱلثَّوَابِ ١٩٥

زه به ورژوم او پټ به کړم په سبب د بخښنې ددوی ګنهونه او زه به خامخا دوی داخل کړم وجنتو او باغو ته چې بهېږي به لاندې تر درختو د هغو جنتو څلور ولې، اوبه، عسل، شیدې او شراب.

یوه سه: چې "ثواباً" حال دی له "جنات" څخه ای حال کون الجنات ثواباً.

یوه سه: چې جمله د "لاکفرن عنهم" سره د ما عطف علیها جواب د قسم محذوف دی، ولې چې لام د لاکفرن په نیز د نحاتو لام موطئه لقسم محذوف دی والقسم مع الجواب خبر دی د موصول، یعنې فالذین هاجروا الخ.

یوه سه: بغوي رحمة الله علیه وایي چې مشرکین د مکې په فراخي کې د رزق وه، او لپاره د تجاراتو به یې سفرونه کول في البلاد فقال بعض المؤمنین ان اعداء الله في عیش رشد وسعة ونحن في ضیق او سرمایه هم نه لرو چې تجارت په وکړو، نو دا آیت خدای جل جلاله نازل کړی.

لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ فِي ٱلۡبِلَٰدِ ١٩٦

تا دې خطانه باسي سفر د هغه کسانو چې کافران دي په ښارو یعنې لپاره د تجاراتو وغیره.

یوه سه: مخاطب خو ظاهراً علیه الصلوة والسلام دی والمقصود امته او یا مخاطب هر هغه څوک دی چې د خطاب اهل وي.

یوه سه: چې که څه هم ظاهراً نهي دي د غرور په تقلب د کفار في البلاد لکن اصل مقصود نهي دی له تغرر څخه په سعت العیش والتنعم د کافرانو لان التقلب في البلاد للتجارات سبب لصحة العیش فاقیم السبب مقام المسبب.

روی عن ابي هریرة رضي الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا تغبطن ته غبطه مه کوه فاجراً په یوه فاجر بدکار سره چې کافر وي فانک لاتدري ماهو لاق بعد موته، ولې چې

ته خبر نه يې چي د څه شي سره به ملاقي کېږي دغه فاجر پسله مرګه "له عندالله قاتلاً لايموت" يعنې النار رواه البغوي في شرح السنة. ولې چې دغه فاجر لره په نېز د خدای جل جلاله يو وژنونکی شی سته چې هغه نه مري يعنې اور.

مَتَاعٌ قَلِيلٌ

ولې چې دغه سعة العيش چې سبب يې تقلب في البلاد دی يو د منفعت شی دی لره، يعنې از روی مقدار نظر ونعيم و جنت ته، او دغه رنګه ازروی قلة الزمان بالنبة الى خلود المؤمنين في نعيم الجنان، نو "متاع قليل" خبر د مبتداء محذوفي دی ای ذالک متاع قليل، روی مسلم عن المسور بن شداد رضي الله عنه قال قال رسو الله صلى الله عليه وسلم ماالدنيا في الآخرة" نه ده دنيا نسبت وآخرت ته يعنې کماً وکيفاً الا کمثل ماجعل احدکم اصبعه في اليم فلينظرهم يرجع. مګر لکه مثال ددې چې يو سړی ګوته په درياب کي ڇخ کړي، نو دی دا ګوري چې دې ګوتې له دريابه څونده اوبه را واخستې.

ثُمَّ مَأْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ۚ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٩٧﴾

ولې چې وروسته تر سعة العيش الدنيوي ځای د بازګشت ددغه الذين کفروا جهنم دوږخ او بد فراش دی يعنې جهنم.

لٰكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنّٰتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهٰرُ خٰلِدِينَ فِيهَا

لکن هغو کسانو لره چې له خدايه بېرېږي، يعنې مؤمنين مطيعين وی دوی لره جنتونه دي چې بهېږي به لاندي تر درختو ددوی څلور ولې چې دمخه نژدې ذکر سوې، او همېشه به وي دوی په دغو جنتو کي يعنې بلا موت ولا المرض ولا التکليف بالعباذات.

پوه سه: چې لکن دفع د يوه توهم د سړي چې د ماقبل له خبرو څخه پيدا سي، او هغه توهم دادی چې متاع د کافرانو او تنعم ددوی په دنيا کي چې قليل دی، نو متاع د متقي کسانو چې معرض له لذاتو څخه د دنيا وه هغه به نو اقل

قليل وي، فقال الله تعالى لدفع ذالک التوهم لكن الذين اتقوا نو حاصل د دفع يې دادى چي متقينو د دنيا داسي څه تر لاسه كړه يعنى الايمان والطاعة چي هغه واسطه وګرځېدل وغير متناهي نعمتو ته د آخرت، نو دوى له دنياوي ژوند څخه ډېر شى استفاده كړى.

فائده: په نېز د علماؤ د علم معاني لكن لپاره د رد د اعتقاد د مخاطب دى، ولي چي كافرانو به ويل چي موږ په دنيا كي ډېره تمتع حاصله كړې ده او متقين په خسران عظيم كي دي وجه الرد ظاهر.

نُزُلًا مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ

هم دغه جنتونه او نعمتونه د جنتو مهماني ده له جانبه څخه د خداى جل جلاله.

پوه سه: چي "نزل" هغه ضيافت دى چي لپاره د ضيف نازل يې په كور كي مهيا كړي بقدر الوسع والطاقة، نو په نزل كي بيان دى د رفعت د شان د متقينو حيث جعلهم اضياف الله، او سړي دا قانون دى چي خير د ما عنده وما يقدر عليه ومېلمه ته اراسته كوي، فالله القادر المطلق يعد لاضيافة المتقين ما لاعين رئت ولا اذن سمعت ولا خطر على قلب البشر.

پوه سه: چي لفظ د "نزل" منصوب دى على الحالية من جنات والعامل فيه الظرف او بعض مفسران وايي چي لفظ د "نزلاً" مفعول ثاني د "جعل" محذوف دى، والتقدير جعل الله ذالک نزلاً.

وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ لِّلْأَبْرَارِ ۝١٩٨

او هغه شى چي په نېز د خداى جل جلاله دى من الثواب والجنة ودرجات القرب اليه تعالى والرضاء والرحمة بهتر دى تر نعيمو د دنيا بل من كل شئ لپاره د نېكانو بندګانو.

فائده: ځاى خو د ضمير و يعنې خيرلهم لكن اسم ظاهر يې په ځاى كي د هغه ودراوه للمدح والتعظيم بلفظ الابرار، بخاري او مسلم د عمر بن الخطاب رضي الله عنه څخه روايت كړى دى چي زه يو وخت ورغلم وحضور نبوي ته، نو عليه الصلوة

والسلام په بالا خانه کي پر يو بوريا باندي پروت وچي د بوريا او دده د بدن مبارک تر منځ هيڅ شی يعنې کوربچه يا نالي نه وه، او تر سر لاندي يې د ځرمني بالښت وچي په ماليف د خرما و، او د پښو مبارکو سره يې يو څه بارک پراته وه، او د سر مبارک وخواته يې يو ځو پوسته ځړېدل. او ما وليدل چي د بوريا تارو دده په بدن مبارک کي نخښې کړي وې، نو عمر رضی الله عنه وايي چي ما وژړل، نو رسول الله ﷺ راته وويل "مايبکيک يا عمر؟" څه شي ته وژړولې اې عمره، فقلت ان کسری وقيصر فيماهمافيه. ما ورته وويل چي کسری يعنې ملک فارس او قيصر ملک الروم په هغه نعمتو کي چي دوی پکښې دي "وانت رسول الله ﷺ" يې يعنې ستا داسي د ضيق ژوند دی. نو عليه الصلوة والسلام وويل چي دوی لره دنيا ده يعنې د دنيا جاه وجلال او نعمتونه دي، او مونږ لره اخرت دی يعنې جاه وجلال او نعمتونه د جنت وي.

پوه سه: چي بغوي رحمة الله عليه له عبدالله بن عمر رضی الله عنه څخه روايت کړی دی چي عليه الصلوة والسلام وويل چي دنيا بندي خانه او کاختي د مؤمن ده. نو چي دی له دنيا څخه ووزي نو د بندي خانې او قحطه خلاص سو.

پوه سه: چي نسائي له انس رضی الله عنه څخه روايت کړی دی چي څه وخت چي خبره د مرگ د نجاشي صاحب وملک الحبشه مديني منورې ته را ورسېدی يعنې جبرائيل عليه السلام خبر راوړی، نو عليه الصلوة والسلام وخلگو ته وويل صلوا عليه لمونځ ورکړئ ونجاشي ته ومقصود ده عليه الصلوة والسلام صلوة الجنازة، نو خلگو ورته وويل نصلي علی عبد حبشي فانزل الله تعالی هذه الآية.

وَاِنَّ مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ لَمَنْ يُّؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ خٰشِعِيْنَ لِلّٰهِ لَا يَشْتَرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيْلًا اُولٰٓئِكَ لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ﴿١٩٩﴾

او په تحقيق بعض له اهل کتابو څخه چي مراد پر مذکوره شان نزول نجاشي

دی چي پر دين د نصارى و او بيا مسلمان سو، يعني په تبليغ د هغو مسلمانانو چي حبشې ته يې هجرت کړی و، هغه کسان دي چي ايمان يې راوړی دی پر خدای ﷻ يعني صحيح ايمان چي خدای ﷻ په توحيد مني او صفات د جلال او جمال ورته وايي، او عيسى عليه السلام ابن الله نه بولي بلکې عبدالله ورسوله يې بولي، او ايمان لري پر هغه کتاب چي تاسي ته نازل سوی دی يعني القرآن العزيز او پر هغو کتابو ايمان لري چي دوی ته نازل سوي دي من التوراة والانجيل والزبور، او دوی متواضعين او خاشعين دي وخدای ﷻ ته.

پوه سه: چي خاشعين حال دی له فاعل څخه د "يؤمن"

سوال: فاعل د "يؤمن" خو مفرد دی او "خاشعين" جمع ده؟

ځواب: جمعيت په اعتبار د معنی د من موصوله دی، او دوی نه رانسي په آياتو سره د خدای ﷻ چي ددوی په کتابو کي وه ثمناً قليل، لکه احبار او ملايانو د يهودانو د عصر نبوي چي نعوت د عليه الصلوة والسلام چي په تورات کي وه بدل يې کړه او له عوامو څخه يې ثمن قليل تر لاسه کاوه کمامر مراراً، نو دغو کسانو لره مزدوري ددوی يعني ثوابونه.

پوه سه: چي اهل کتاب چي ايمان پر عليه الصلوة والسلام راوړي دوی لره اجر مخصوص سته زائد پر هغه اجر چي له شرک څخه توبه وکاږي او ايمان پر عليه الصلوة والسلام راوړي کما اشير اليه في قوله تعالى ﴿الذي نزل في مؤمني اهل الكتاب اولئک يؤتون اجرهم مرتين﴾ وکمايدل عليه الحديث المتفق عليه المروي عن ابی موسى الاشعري رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ ثلاثة لهم اجران رجل من اهل الكتاب آمن بنبيه وآمن بمحمد الى اخير الحديث" او په تحقيق سره خدای ﷻ چابک يعني په ډېره لږه زمانه حساب کونکی د ټولو انسانانو سره، ولي چي خدای ﷻ عالم دی د ټولو بندگانو په اعمالو سره او پر جزاء د عملو د خلګو هم علم لري، يعني من الجنة ومراتبها والنار ودركاتها، او خدای ﷻ نه مشغوله کوي يو حساب له بل حسابه، او خدای پاک وفکر

وهلو او تامل ته هم حاجت نه لري، په صحيح حديث كي راغلي دي چي خداى ﷻ په اندازه كي د نصف نهار د دنيا د ټولو خلګو حساب ورخلاصوي، او هر سړى و اجر او ثواب ته ژر رسوي او كافران هم وعذاب معين ته ددوى لپاره ژر رسوي ان الله على كل شيئ قدير.

درويش وايي: چي د انس رضي الله عنه او د جابر رضي الله عنه رايه خو دا وه چي دا آيات په شان كي د نجاشي نازل سوى دي او په مستدرك كي له عبد الله بن الزبير رضي الله عنه څخه منقول دى چي دا آيات په شان كي نجاشي نازل سوى دى، او بغوي رحمه الله وايي چي نجاشي چي په خپل ملك حبشه كي وفات سو، نو جبرائيل عليه السلام يې د موت خبر په هغه ورځ و عليه الصلوة والسلام ته را ورساوه، نو عليه الصلوة والسلام وصحابه وو رضي الله عنهم ته وويل در ووزي يعنې صحراء ته، نو ستاسي يو ورور يعنې په اخوت اسلامي سره لمونځ د جنازې ورکړو، ولي چي دى ستاسي په مځكه كي نه سو مړ يعنې په مځكه كي د غربت ستاسي څخه وفات سو، نو عليه الصلوة والسلام وجنت البقيع ته ورغلى او خداى سبحانه وتعالى و عليه الصلوة والسلام ته دومره كشف ورکړى چي جنازه د اصحمة النجاشي يې په حبشه كي په سترګو وليدله، نو لمونځ د جنازې يې په څلور تكبيره ورکړى او بيا يې دعاء د مغفرت ورته وکړه، او منافقانو به ويل وګورئ وده ته يعنې عليه الصلوة والسلام ته چي لمونځ د جنازې يې ورکړى يو حبشي نصراني ته چي ده ليدلى هم نه و او نه هم پر دين دده و، فانزل الله تعالى هذه الآية.

پوه سه: چي خصوص د شان نزول ددې آيتو د عموم سره د الفاظو د آيتو منافي نه دى، زما مطلب دادى چي احكام د عباراتو ددې آيتو پر نورو ورته كسانو هم جاري كېداى سي، او عطار رحمه الله وايي چي دا آيتونه په شان كي د اهل نجران نازل سوي دي چي ټوله نصارى وه او څلوېښت كسه وه چي دوو دېرش يې د حبشې وه او اته نفره يې د روم وه، نو ټولو په يوه ورځ پر عليه الصلوة والسلام باندي ايمان راوړى، او ابن جرير له ابن جريح څخه روايت کړى دى چي دا آيتونه

په باره کي د ایمان د عبدالله بن سلام واصحابه رضي الله عنهم نازل سوي دي، او مجاهد رحمة الله عليه وايي لکه عبارات ددغو آيتو چي عام دي دغسي په عمومي اهل کتابو کي نازل دي چي مشرفه په اسلام وګرځي والله اعلم بالصواب.

پوه سه: چي موږ وويل چي عليه الصلوة والسلام جنازه د نجاشي آه، په دې سره هغه سوال دفع سو چي په فقه شريفه کي وايي چي غائب ته لمونځ نه دی روا، وجه الدفع ان جنازة النجاشي ليست بغائبة عن رسول الله ﷺ فتدبر.

درويش وايي: چي په حديث شريف کي چي له انس رضي الله عنه څخه مروي دی داسي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام ويلي دي که څا درې واره وويل چي خدايه ما جنت ته داخل کړې جنت وايي اللهم ادخله الجنة. او که يې درې واره پناه له اوره وغوښتل اور وايي اللهم اجره من النار فنسئل الله ان يجرنا من النار، ويدخلنا الجنة مع الابرار ويوفقنا الله الاعمال الصالحة المنجية، ويجعلنا من الفرقة الناجية آمين برحمتک يا ارحم الراحمين. او له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت دی چي جبرائيل عليه السلام يوه ورځ و عليه الصلوة والسلام ته راغلی وقال ان ربک يقرئک السلام، ستا خدای وتاته سلام وايي ويقول مالي اراک مغموماً محزوناً څه سبب دی چي تا وينم غمناکه او خفه قال عليه الصلوة والسلام طال تفکري في امتي يوم القيامة، له ډيري زماني څخه زه فکر وهم پر حال د امت خپل په ورځ د قيامت کي، جبرايل عليه السلام ورته وويل چي په حال کي د اهل کفر يعنې چي امت دعوت دی او که په حال کي د اهل اسلام يعنې چي امت اجابت دی، عليه الصلوة والسلام ورته وويل في امر اهل لا اله الا الله محمد رسو الله، نو جبرائيل عليه السلام تر لاس ونيوی او مقبرې ته د بني سلمه يې وروستی، وروسته جبرائيل عليه السلام خپل رسته وزر پر يو قبر وواهه او وه يې ويل قم باذن الله، نو له قبره يو سړی را ووتی تک سپين مخ يې و وهو يقول لا اله الا الله محمد رسول الله، فقال جبرائيل يعنې مړه ته يې وويل چي بير ته خپل ځای يعني قبر ته ولاړ سه، بيا جبرائيل عليه السلام بل قبر په چپه

وزر وواهه او وه يې ويل قم باذن الله، نو له قبر څخه يو سړی را ووتی تک تور مخ يې و او دا ناري يې وهلې واحسرتاهٔ وا نداماتاهٔ، جبرائيل عليه السلام ورته وويل عد الی مکانک، نو جبرائيل ورته وويل يا رسول الله ﷺ پر دغه ډول ژوندي کېږي خلگ په ورځ د قيامت، نو ځکه عليه الصلوة والسلام وايي "تموتون كما تعيشون وتبعثون كما تموتون" سعدي شيرازي وايي.

کنون باید ای خفته بیدار بود چو مرگ اندر آرد زخوابت چه سود
تو پاک آمدی پر حذر باش وپاک که ننگست ناپاک رفتن بخاک

حکايت: ابراهيم بن ادهم رحمة الله عليه اراده وکړه چي حمام ته ورسي، نو د حمامي چونکه فقير په خيال ورغلی، نو يې ورته وويل چي بېله اجرته حمام ته نسې ورتلای، نو ابراهيم بن ادهم رحمة الله عليه وژړل چي حمامي ماته اجازه نه راکوي چي بيت الشياطين ته مفت ورسم، فکيف بالدخول الى بيت النبيين والصديقين والشهداء مجاناً يعني مفت بېله عمل صالح.

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا

اې هغو کسانو چي ايمان يې راوړی دی صبر کوئ پر خپل اسلامي دين باندي، او پر سختو کارونو باندي د تکليفات الهيه ولکه لمونځ او روژه وغيرهما، او پر مخالفت د خواهشاتو نفسانيه وو، او پر محبت او طاعت د خدای جل جلاله او عبادات د خدای جل جلاله مه پرېږدئ په شدت او رخا کي او صبر کوئ پر جهاد د اعداء الله واعدائکم او پر فقر او امراضو او پر بلاياوو.

پوه سه: چي "صبر" چي متعدي په "علی شيئ" يعني الصبر علی شيئ، نو ټوله عبادات تر لاندي کېږي او چي متعدي په "عن" سي يعني الصبر عن الشئ ټوله منهيات تر لاندي کېږي، او چي متعدي په لفظ د "في" يعني الصبر في الشئ، نو ټوله مصائب غمونه فقر او مسکنت وغيرها تر لاندي کېږي، فالصبر کلمة جامعة للدين کله فتامل في الامثلة التي ذکرناها فبعضها داخلة في الصبر على الشيئ وبعضها داخلة في الصبر عن الشيئ وبعضها داخلة في الصبر في الشيئ.

وَصَابِرُوا

پوه سه: چي "صابروا" باب دی د مفاعلة او دلته په معنا د مغالبه دی، والمعنى غالبوا اعداء الله في الصبر على شدائد الحرب فانهم يا ءلمون كما تاءلمون وترجون من الله ما لا يرجون.

پوه سه: چي "صابروا" تخصيص دی بعد التعميم في اصبروا كما لا يخفى على من تامل فيما ذكرنا آنفاً.

فائده: مصابره په جهاد اصغر کي چي جنګ د اعداء ظاهري و سره وي لکه چي ضروري دی، دغه رنګه ضروري دی په جهاد اکبر کي جنګ له نفس سره، ولي چي نفس په طلب کي د دنيا د پر مصائب او شدائد پر ځان وړي او په شهواتو نفسانيه ووکي يې هم، نو بايد مسلمان په طلب کي د قرب الى الله د عقل سليم تر رياست لاندي تحمل د مشاقو د طاعات چي اعمال صالحه باقيه وي او ثواب په جنت او مرضاتو د الله تعالى سخت کوشش وکړي او پر نفس باندي ځان غالب وګرځوي.

وَرَابِطُوا ۚ

او تاسي بايد خپل ځانونه او خپل آسان په سرحدو کي چي ستاسي او د کفارو تر منځ دي ځانونه اماده باش وګرځوئ، دا خو د جهاد اصغر لپاره، او داغه رنګه ځانونه او بدنونه په ذکر کي د خدای ﷻ او په طاعاتو کي او صلوة بعد الصلوة په مساجدو کي لپاره د جهاد اکبر پر هيئت د اماده باش وساتئ تاچي ثغور د جهاد اکبر وساتل سي.

پوه سه: چي "ربط" جمع کول دي د اسانو د سرحد په ساتنه کي، او مرابطة لپاره د مبالغې دی يعنې کافران چي خپل سرحد په خپله او اسانو سره ساتي تاسي بايد پر هغو ځانونه غالب کړئ.

پوه سه: چي بغوي رحمه الله له سهل بن سعد رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چي عليه الصلوة والسلام وويل "رباط يوم في سبيل الله خير من الدنيا ومافيها الى اخير الحديث" او له سلمان رضي الله عنه څخه روايت دی چي عليه الصلوة والسلام وويل "من

ربط يوما وليلة في سبيل الله كان له اجر صيام شهر مقيماً ومن مات مرابطا اجرى له مثل ذالک الاجر واجرى له من الرزق و اومن الفتان يعني الفتنة رواه البغوي رحمة الله عليه "

ترمذي او ابو داؤد له فضالة بن عبيد رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چي عليه الصلوة والسلام وويل "كل ميت يختم على عمله" يعنې هر سړی چي مړ سي عمل يې ختم کيږي "الا الذي مات مرابطا في سبيل الله فانه يعطى له عمله الى يوم القيامة ويامن من فتنة القبر يعني عذاب" وعن عثمان رضي الله عنه عن رسول الله ﷺ قال رباط يوم في سبيل الله خير من الف يوم فيما سواء من المنازل.

فائده: بغوي رحمة الله عليه وايي چي ابو سلمه بن عبد الرحمن وويل چي د نبي عليه السلام په زمانه کي داسي غزاء نه ده پېښه سوې چي په هغې کي دي مرابطه وه، ولکن په آيت کي له "رابطوا" څخه مراد انتظار الصلوة بعد الصلوة دی، ددې تاويل هغه حديث د ابوهريره رضي الله عنه دی چي مسلم او ترمذي يې روايت کړی دی قال رسول الله ﷺ وويل "الا اخبركم بما يمحوا الله به الخطايا ويرفع به الدرجات اسباغ الوضوء على المكاره وكثرة الخطا اى المساجد وانتظار الصلوة بعد الصلوة فذالكم الرباط فذالكم الرباط.

درویش وايي: چي هغه خبره چي بغوي رحمة الله عليه له ابو سلمه بن عبد الرحمن څخه نقل کړې چي د نبي عليه السلام په زمانه کي الخ، که مقصود ځندي سلب کلي وي يعنې هيڅ غزا په عصر نبوي کي نه ده پېښه سوې چي مرابطې ته دي ضرورت پيدا سوی وي، نو دا خبره صحيح نه ده، ولي په غزاء کي د احد کمامر تېره سوه چي عليه الصلوة والسلام پنځوس کسه په مشری د عبد الله بن جبير رضي الله عنه په دره کي د احد کښېنول او ورته وه يې ويل ادفعوا عنا بالنيل آه، خو دا عين مرابطه وه يعنې دفع د دښمن کوله، او که رفع د ايجاب کلي وي يعنې چي په هره غزاء کي د نبي عليه السلام ومرابطې ته ضرورت نه دی پيدا سوی فهو صحيح.

وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٢٠٠﴾

او له خدايه بېرېږي په هر فعل او ترک کي مثلاً په فعل کي د زنا او په ترک

کي د لمانځه مثلاً له خدايه بېرېږئ ددې لپاره چي تاسي به فلاح پيدا کړئ.

پوه سه: چي د فلاح معنا داده چي سړی پر محبوب شي بري وروسته تر خلاصېدو له مکروه څخه پيدا کړي، مثلاً سړی په دخول کي د جنت کامیابه سي وروسته تر دې چي د مکروه چي دوږخ دی خلاص هم سي، وعلی هذا فقس.

پوه سه: چي لفظ د "لعل" چي لپاره د ترجي دی پر دې بناء راوړه سو تاچي خلګو ته تنبیه ورکړي چي سره له تقوی اخیر کار معلوم نه دی صرف ترجي ده د فلاح تاچي مسلمان پر صرف امیدو باندي یعنې له عمل صالح او طاعت تکیه ونه کړي مثلاً په دې امید چي علیه الصلوة والسلام زموږ شفاعت کوي او خدای جل جلاله ارحم الراحمین دی، سعدي شیرازي رحمة الله علیه وایي.

بجایکه دهشت خورد انبیاء تو عذری گناه را چه داری بیا

فائده: ابراهیم بن ادهم رحمة الله علیه روان و بیت الله شریفې ته پیاده، نو یو اعرابي پر اوښ سپور و په مخه ورغلی نو اعرابي ورته وویل این ترید یا شیخ؟ ابراهیم ورته وویل بیت الله ته ان شاء الله تعالی، نو اعرابي ورته وویل چي څرنګه به بیت الله ته ورسېږي او ته پیاده یې، ابراهیم رحمة الله علیه ورته وویل چي زه ډېر د سپرتیا مراکب لرم، نو اعرابي ورته وویل چي ستا مراکب نو کومه دي، ابراهیم رحمة الله علیه ورته وویل چي پر ما چي یو مصیبت او تکلیف راسي رکبت مرکب الصبر، او چي ماته خدای جل جلاله یو نعمت راکړي رکبت مرکب الشکر، او چي پر ما یو قضاء الهي راسي رکبت مرکب الرضی، او چي ما وبولي نفس ویو بد کار ته علمت ان ما بقی من عمري اقل مما مضی، نو اعرابي ورته وویل چي ته رشتیا سپور یې او زه پیاده یم، سر في بلاد الله علی تلک المراکب ومثل هذه المجاهدة هي المرابطة.

پوه سه: چي له بعضو صالحینو څخه نقل دی چي دوی به په هره شپه او ورځ کي یو قرآن کریم ختم کاوه، نو چا ورته وویل چي دونده تکلیف ولي پر ځان باندي کوې او خپل ځان دي په دونده مشقت کي ولي اچولی دی؟ هغه صالح

ورته وويل چي څو دی عمر د دنيا؟ هغه ورته وويل اووه زره کاله، صالح ورته وويل چي څو دی عمر د قيامت د ورځي؟ هغه ورته وويل پنځوس زره کاله. هغه صالح ورته وويل چي که د سړي عمر اووه زره کاله سي فرضاً لکه عمر د دنيا نو پرده دا حق دی چي عمر د دنيا ټوله په عبادت کي د خدای ﷻ تېر کړي لپاره د هغه يوم طويل، ولي دا تکليف نسبةً و تکليف ته د يوم طويل اسانه دی.

حکایت: سعادة العدوية يوه صالحه ښځه وه، نو چي پر دې به ورځ راغله دې به ويل چي دا ورځ زما د مرګ ورځ ده، نو به دا په عبادت د خدای ﷻ اخته وه تر ماښامه پوري، او چي ماښام به سو دې به ويل چي ننه شپه زما د مرګ شپه ده، نو اکثره شپه به يې په عبادت تېروله الى ان ماتت على تلک المرابطة فرحمهما الله، قال السعدي الشيرازي رحمة الله عليه.

نگاه دار فرصت که عالم دمیست — دمی پیش دانا به از عالمی است
سر از جیب غفلت بر آور کنون — که فردا نماند بخجلت نگون

وفي الحديث الصحيح يو اعرابي راغلی و رسول کريم ﷺ ته او ورته وه يې ويل چي روژه نيسم د مياشتې د روژې او پنځه لمونځونه کوم او تر دې بالا عبادت نه کوم، ولي چي مسکين يم پر ما زکوة او حج نه دي فرض، نو که د قيامت ورځ راغله زه به په کوم ځای کي يم؟ عليه الصلوة والسلام ورته وخندل او ورته وه يې ويل چي ته وساتې ستا دوې سترګي له دوو شيانو څخه، يو نظر ومحرماتو ښځو ته يعني په شهوت او بل وچاته په حقارت نه ګورې، او زړه دي وساتې له دوو شيانو څخه د غل او حسد څخه، او ژبه دي وساتې له دوو شيانو څخه، يو له دروغو بل له غيبت څخه تکون في الجنة.

پوه سه: چي دارمي رحمة الله عليه له عثمان بن عفان رضي الله عنه څخه روايت کړی دی "من قرء آل عمران في ليلة کتب له قيام ليلة" وعن مکحول رحمة الله عليه قال من قرء آل عمران يوم الجمعة صلت عليه الملائکة الى الليل رواه الدارمي،

الحمد لله رب العلمين والصلوة والسلام على سيد المرسلين محمد و على آله واصحابه واتباعه اجمعين.

سُوْرَةُ النِّسَاءِ مَدَنِيَّةٌ وَهِيَ مِائَةٌ وَسِتٌّ وَّسَبْعُوْنَ اٰيَةً وَاَرْبَعَةٌ وَّعِشْرُوْنَ رُكُوْعًا بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

روى البيهقي في الدلائل عن ابن عباس رضي الله عنه قال نزلت سورة النساء بالمدينة كذا اخرج ابن المنذر عن قتادة رضي الله عنه.

يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ

پوه سه: چي دا خطاب دی و هغو كسانو ته چي موجود په زمانه كي د عليه الصلوة والسلام وه او آينده نسلونه يې تابع دي، لكن د "ناس" لفظ پر بېخي عموم نه دی پاته، ولي چي د "ناس" لفظ خو شامل وهغو خلګو ته هم دی چي تر اسلام دمخه مړه وه، او هغه خو مامور زموږ په شريعت سره نه دي بلكې د هغو تكليف زموږ په شريعت سره محال دی.

اتَّقُوْا رَبَّكُمُ

وبېرېږئ له خدای جل جلاله څخه يعني له عذابه د خدای جل جلاله.

پوه سه: چي حكم د تقوی يې مربوط په "ربكم" سره كړی لپاره د تعليل يعنې چي تربيه د خدای جل جلاله تاسي لره علت دی د بېري ستاسي له هغه مربي اعظم څخه.

درويش وايي: چي بېره له عذاب څخه د خدای جل جلاله مربوط په ايمان او اطاعت سره ده.

الَّذِيْ خَلَقَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ وَّخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا

چي تاسي به پيدا كړئ بالذات او بالواسطة د يوه نفس چي مراد ځندي آدم عليه السلام دی، او پيدا كړې يې ده له هغه نفس څخه ماينه دده چي حواء رضي الله عنها ده.

پوه سه: چي "خلق" معطوف دی پر "خلقكم" باندي، په حديث شريف

کي راغلي دي چي آدم علیه السلام چي خدای جل جلاله خلق کړی او په جنت کي يې ځای ورکړی، نو پر ده يې خوب مسلط کړی چي بيده سو، نو له چپه پښتۍ څخه يې حواء بالمد پيدا کړه، نو آدم علیه السلام چي راويښ سو ډېره ښائسته ښځه ورته ناسته وه، نو آدم علیه السلام ميل وهغې ته وکړی او الفت يې ورسره پيدا سو لکونها مخلوقة من جزء آدم.

له ابو هريره رضی الله عنه څخه روايت دی چي عليه الصلوة والسلام وويل "استوصوا بالنساء خيراً" تاسي قبول د وصيت زما وکړئ په باره کي د ماينو د خير، يعني ښه ورسره کوئ او ډېر بوج مه پر راولئ. فانها خلقت من ضلع آدم علیه السلام، يعني پښتۍ خو کږه ده که ډېر زور ورسره وکړه سي ماته به سي الى اخير الحديث متفق عليه.

وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً

او نشر کړي دي خدای جل جلاله يعني پيدا کړي يې دي له آدم او حواء څخه ډېر نر او ښځي.

پوه سه: چي رجال يې په کثرت سره موصوف کړه او ښځي يې نه کړې، ولي چي حکمت الهي دا غواړي چي ښځي به تر نرو ډېري وي. ولهذا خدای جل جلاله ويوه سړي ته څلور ماينې روا کړي دي، يعني في ما عدا الانبياء عليهم السلام حتی چي د عليه الصلوة والسلام نهه (۹) ماينې وې او نورو انبياؤ ته تر نهه بالا ماينې روا وې.

سوال: لفظ د "کثير" ولي مفرد کړه سو او سره ددې چي موصوف "رجالاً" يې جمع دی؟

ځواب: افراد د کثيراً په اعتبار د تاويل د رجالاً د لفظ په جمعاً سره.

پوه سه: چي مقصود په قصه کي د خلق د آدم او حواء او بيا ددوی له دوی څخه د نرو او ښځو پيدا کول تمهيد دی و امر بالتقوی ته يعني چي

سړی باید له خدایه وېرېږي، ولې چې په دې قصه کې کمال قدرت د خدای ﷻ مذکور سو او ډېر لوی نعمت د خدای ﷻ دی پر نوع بشر باندې چې دا دواړه مقتضی دي له ېرې څخه د خدای او اطاعت د خدای ﷻ، او په دې قصه کې چې چونکه ټوله انسانان د یوه مور او پلار اولاد باید یو له بله سره مراعات د حقوقو او صله رحمي سره وکړي، نو ځکه خدای ﷻ دا پر بناء کړه.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ

یوه سه: چې دا جمله عطف ده پر "اتقوا ربکم" باندې، نو حاصل د دواړو آیتو دادی چې یو خو له خدای ﷻ څخه وېرېږي په دې سبب چې ستاسې تربیه کونکی دی، او ستاسې نوع انساني یې پر احسن الصور پیدا کړې ده، او بل به دې خدای جمع کونکی د ټولو صفاتو د جلال او جمال دی کما هو مدلول لفظ الله العلم للذات المقدسة، او له داسې څخه هم باید څوک وېرېږي او هم یې اطاعت وکړي.

الَّذِیْ تَسَآءَلُوْنَ بِهٖ

یوه سه: چې قرائت د اهل کوفه وو په تخفیف د سین دی، یعنې یوه "تا" یې ځنې حذف کړې ده لان الاصل تتسائلون و او باقي قراء یې په تشدید د سین وایي بادغام التاء في السین لقرب المخرج، والمعنی یسئل بعضکم بعضا، یعنې یو وبل ته وایاست د خدای روی مې درووړی دی.

وَالْاَرْحَامَ ط

یوه سه: چې "والارحام" منصوب دی او عطف دی پر الله باندې والتقدیر "اتقو الارحام" یعنې من قطع الرحم والقرابة فیمابینکم، روی البخاري ومسلم عن عائشة رضي الله عنها قالت قال رسول الله ﷺ "الرحم معلقة بالعرش تقول الامن وصلني وصله الله ومن قطعني قطعه الله" وعن

عبدالله بن عمرو رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ "ليس الواصل بالمكافي" نه دی وصیله کونکی هغه سړی چي د قریب د وصیلې مکافات ورکوي مثلاً يو قریب ستا مهماني وکړي، بله شپه ته هم مکافاتاً مهماني ورته وکړي، وامثال ذالک بل الواصل الذي اذا قطعت رحمه وصلها رواه البخاري بلکې واصل الرحم د قریب هغه دی چي قریب له ده څخه قطع کوي او دی وصل یعنې صله رحمي ورسره کوي، او په حدیث متفق علیه کي راغلي دي چي له انس رضي الله عنه مروي دی علیه الصلوة والسلام وایي "من احب ان يبسط له في رزقه وينسئا له في اثره فليصل رحمه" که د چا خوښه وي چي ده ته فراخي په رزق کي جوړه سي، او تاخیر وکړي په اثر کي دده نو هغه سړی دي صله رحمي کوي.

او مسلم له ابو هریره رضي الله عنه څخه داسي روایت کړی دی چي يو سړي و علیه الصلوة والسلام ته وویل چي زه قریبان لرم او زه ددوی سره صله رحمي کوم او دوی قطع د صله رحمي کوي او زه ښه ورسره کوم او دوی بد را سره کوي او که حلم ورسره کوم دوی زما سره په جهل خبري کوي، نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل که داغسي لکه ته چي وایي داسي دی لکه ته چي ددوی په خولو کي تودې ایرې ورکوې، او همېشه به ستا سره د خدای جل جلاله له خوا کومک کېږي پر دوی باندي، مادمت علی ذالک او کما قال رسول الله ﷺ.

فائده: حمزه رحمة الله علیه لفظ د والارحام په جر سره وایي او عطف يې بولي پر ضمیر مجرور د "بِه" والتقدیر یتسائلون به والارحام.

تفریع: په دې قرائت کي چي د قرآنو متواتره وو څخه دی دلیل دی د کوفي نحاتو لپاره چي دوی وایي چي عطف پر ضمیر مجرور بېله اعادې د جار روا دی.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ①

په تحقيق خدای ﷻ پر تاسي حافظ د اعمالو ستاسي دی، نو بايد له خدای ﷻ ځخه څوک غافله نسي، حاصل دا چي مراقب والي د خدای چي سبب دی په تقوی کي، او تقوی هغه عمده سبب دی د کرامت عظمی په دنيا او عقبی کي.

پوه سه: چي تقوی په عرف د شرع شريفي ساتنه د ځان ده له هغو شيانو ځخه چي سړي ته ضروري وي په آخرت کي، او تقوی لره دري درجې دي.

(۱) د ځان ساتنه له عذاب مخلد في النار ځخه، لکه چي په دې آيت کي مراد ده "والزمهم کلمة التقوی" يعنې خدای ﷻ لازمه گرځولې ده د مؤمنانو سره کلمه د تقوی، يعنې "لا اله الا الله" چي کلمه د توحيد الهي ده چي د شرک په راگرځي چي شرک سبب دی د عذاب مخلد في النار.

(۲) ځان ساتل له هري گناه کبيرې ځخه او دوام پر صغيره باندي، او دا معنا متعارفه او مشهوره ده په خلگو کي چي دوی وايي چي فلانی سړی متقي دی، او دغه معنی مراد ده په دې قول کي د خدای پاک "ولو ان اهل القری آمنوا والتقوا لکفرنا ۝" که چېري خلگ د وطنو ايمان راوړي او تقوی وکړي موږ به ورژوو يعنې ددوی گنهونه، ولي چي په دې آيت کي يې تر ايمان وروسته تقوی ذکر کړې ده، نو معلومه داده چي تقوی امر زائد پر ايمان ده.

(۳) درجه د تقوی ځان پاک ساتل دي د ټولو هغه شيانو ځخه چي سړی له خداي ﷻ ځخه مشغوله وي، وهو التقوی الکامل الحاصل للاولياء الکمل وهو المراد في قوله تعالی "يا ايهاالذين آمنوا اتقوا الله حق تقاته ۝" لکه دغه مرتبې ته چي ذی النون المصري اشاره کړې ده چي ده ته بعض وزيران د پادشاه د وخت راغله او له ده ځخه يې دعاء وغوښتل چي

له سلطان الوقت څخه زه ډېر بېرېږم، دعاء راته وکړه چې سلطان الوقت پر ما مهربان سي، نو ذو النون المصري ورته وویل که زه له خدای ﷻ څخه دومره بېرېدای لکه ته چې له سلطان الوقت څخه بېرېږې زه به له جملې څخه د صدیقینو بنده ګانو وای، ودې ته سعدي رحمة الله علیه اشاره کړې ده

گر نبودی امید راحت ورنج پای درویش بر فلک بودی
ور وزیران خدا بترسیدی همچنان کز مَلِک مَلَک بودی

پوه سه: چې اول لفظ د مِلک په کسره د لام دی او دوهم یې په فتحه دی.

نو پر سالک د لارې د خدای ﷻ واجبه ده چې همېشه مراقبت د خدای ﷻ په دماغ کې ولري، ولهذا قال الله تعالی "ان الله کان علیکم رقیبا"

فائده: سلیمان بن علي رحمة الله علیه و حمید طویل رحمة الله علیه ته وویل چې ماته نصیحت وکړه، نو حمید رحمة الله علیه ورته وویل که ته په پټه د خلګو ګناه کوې او دا دې یقین وي چې خدای ﷻ په ما خبر دی چې زه دا ګناه کوم، نو دا خو پر خدای ﷻ ډېره لویه دلاوري ده، ولې چې د مخلوقه ځان پټ ساتې سره ددې چې خدای ﷻ په ځان خبر بولې، او که دې دا ګمان وي چې خدای ﷻ په ما نه دی خبر فقد کفرت.

حکایت: یو ولي ډېر مریدان او شاګردان درلوده، او ویوه مرید ته یې توجه ډېره وه او ډېر پر ګران و، نو نورو مریدانو ومرشد ته ګله وکړه چې موږ دې ټوله مریدان یو او ستا توجه ټوله وفلاني مرید ته ده، نو شیخ ددوی د ګلې د دفع لپاره هر مرید ته یو یو مرغه په لاس ورکړی چې داسي ځای یې ذبح کړئ چې هیڅ څوک مو لاهم وه نه ویني، مریدان ولاړه او هر مرید کوشش کوی چې خپل مرغه په ډېر پټ ځای کي ذبح کړي او شیخ مرشد ته یې راوړي، نو هر یوه ذبح کړی مرغه وشیخ مرشد ته راوړی، مګر هغه ګران شاګرد او مرید مرغه ژوندی ورته راوړی، نو شیخ ورته وویل چې تا ولې مرغه ژوندی راوړی، هغه ورته وویل چې

تاسي امر کړی و چي په داسي ځای کي مرغه ذبح کړئ چي څوک مو و نه وېني، نو ما داسي ځای نه کړی پیدا، ولي چي هر ځای خدای ﷻ زه لیدم یعني پر ما یې علم درلودی، نو شیخ مرشد ونورو مریدانو ته وویل چي له دې سببه دغه مرید ما ځان ته تېر کړی چي دی خدای ﷻ په هر ځای کي مراقب بولي، کما قال الله تعالی "وکان الله علیکم رقیبا"

حکایت: په بصره کي یو سړی و چي مشهور په مسکي سره و، په دې سبب چي همېشه به دده د کالو او بدن د مشکو بوی تلی، نو له ده څخه چي به چا پوښتنه وکړه چي ددې سبب څه دی؟ نو ده به دا قصه ورته وکړه چي زه په کوچنیوالي ډېر ښائسته وم، نو زما پلار زه په کور کي لکه ښځه داسي ساتلم او دباندي یې نه پرېښولم په سبب د خوف د اهل فسق، نو وروسته زما د پلار قریبان زما پلار ته راغله چي ته مالدار سړی یې او زوی دي د ښځو سره لوی کړی، نو که ته مړ سوې دا زوی به دي د خلګو سره لکه ښځه په بیع او شراء نه پوهېږي، او لکه ښځه حیاء به پر غالبه وي، نو زما پلار خپل عذر ورته ووایه، نو قریبانو ورته وویل چي ته یو غټ دکان په بازار کي د بزازۍ را وباسه، او زوی دي سهار بیایې او ماښام یې له ځان سره جوت راوله تاچي دی خرید او فروخت زده کړي، او خلګ او نران ووېني، نو د فاسقانو بېره به په کوم ځای کي وي، نو زما پلار هم دغسه وکړه، نو دکان چي یې را ویستی د دکان داسي سودا کېدله چي په ګرد ښار کي مشهوره سو، او نر وښځي به راتلې او کالي به یې رانیول زه په ډول د دکان د شاګرد وم تانونه به مي ورته را اخستل، نو نر او ښځي زما د ښائست له کبله زموږ دکان ته راتله، رفته رفته یوه ورځ یوه بغره واله ښځه او یوه سپین سرې ورسره وه دکان ته راغلې، بغره والي ښځي په وینا د سپین سري زما وپلار ته ویل فلانی بسته تان تهوکر راکړه او فلانی تان سربسته راکړه مطلب دا چي د ډېرو پیسو سودا یې وکړه،

روپۍ یې تولې ورکړې یو څه لږ پر پاته سوې، نو زما وپلار ته سپین سري
وویل چي موږ خو دا دونده درنه غوټه په شا نه سوو وړلای. نو ته ستا
شاګرد دی که دي زوی دی ورته ووایه چي دا غوټه زموږ سره یوسي، او
باقي مانده پیسې به هم په لاس ورکړو، نو چونکه سودا د ډېرو روپو وه
نو پلار زه ورسره کړم او راته وه یې ویل چي ژر نو راځه ما هم غوټه
ورسره په شا کړه، دوی دمخه زه په پسې یم اخیر یوه کورته ورسېدلو چي
دروازه یې د دباندي له خوا قلف وه، ښځو دروازه خلاصه کړه او ماته یې
وویل چي ددنه سرای ته غوټه راوړه زه چي ور ننوتلم سپین سرې د دننه له
خوا څخه دروازه قلف کړه، او بغره والي چي مخ لڅ کړی ډېره ښائسته
ښځه وه او ښه زیب او ښائسته زېور یې په ځان پوري ځړولي وه، ما ورته
وویل چي دغه مو غوټه ده او زما د پلار باقي مانده روپۍ راکړئ، ښځي
راته وویل چي ما چي دا دونده کالي رانیول ستا د راوستولو لپاره که نه نو
ما ذې کپړو ته څه ضرورت درلودی، وروسته دا ښځه پر یوه پلنګ راته
پرېوتل او زه یې وخپلې سینې ته ورکش کړم، ما ورته وویل "الله الله الله"
دې وویل هیڅ پروا مه کوه هیڅ څوک نسته بېله زما دې راهبري سپین
سري، اخیر مي ورته وویل چي زه اودس تازه کوم یوه ګډوه اوبه راکړئ
چي زه چکر ووهم او استنجاء په ووهم، سپین سري چابک ګډوه راکړه، او
زه په مکان ننوتم، په غولو مي لاسونه ولړل او په مخ پوزي مي ومښوول
او په غولو ککڼ ورته را ووتلم، ښځي چي زه ولیدم نفرت یې راسه وسواو
چابک یې زما باقي مانده روپۍ راکړې او راته وه یې ویل چابک وزه او
ښکنځل یې هم راته وکړه، زه را ووتلم او په یو نژدې مسجد کي مي مخ
له غولو څخه پرېولی او د دکان پر خوا را روان سوم او ذکان ته راغلم،
ماښام چي بیده سوم یو مبارک سړی مي په خوب ولیدی هغه راته وویل
"این انت من یوسف بن یعقوب" یعني اشاره یې وکړه وقصې ته د امرئة

العزيز او یوسف عليه السلام ، او راته وه يې ويل چي ما پېژنې؟ ما ورته وويل يا، ده راته وويل چي زه جبرائیل یم، بیا دې سړي زما پر مخ او بدن لاس را تېر کړی او وه يې ويل تاچي د خدای جل جلاله له بېرې مخ په مرداری ککڼ کړی غیرت مند خدای سبحانه وتعالی تا ته د همېشه لپاره د مشکو بوی د بدن او د کالو درکړی په سبب ستا د تقوی د کارنامې.

درویش وايي: چي ددې ځوان مضمون د "ان الله كان عليكم رقيبا" په زړه کي و، نو په هغه يې له زنا کولو څخه ځان خلاص کړی، اللهم الق مضمون الآية في قلب العاصي الايوبي وقت المواجهة مع العصيان بفضلك وكرمك يا ارحم الراحمين.

درویش وايي: چي دا و حاصل د آيت كريمه "ان الله كان عليكم رقيبا"

وَاٰتُوا الْيَتٰمٰٓى اَمْوَالَهُمْ

پوه سه: چي شان نزول ددې آيت مقاتل او کلبيّ داسي بيان کړی دی چي يو سړی د عطفان د قبيلې چي دده د ورور زوی یتیم و چي د هغه یتیم د پلار ډېر مال د هغه د اکا سره و، نو دا یتیم چي بالغ سو او له اکا څخه يې خپل د مال مطالبه وکړه، نو کاکا منع ورته وکړه، نو ددې مرافعه و عليه الصلوة والسلام ته وسوه، نو مذکوره آيت نازل سو، نو اکا د یتیم چي دا آيت واورېدی، نو يې وويل اطعنا الله واطعنا رسوله ونعوذ بالله من الحوب الكبير، نو د یتیم مال يې په لاس ورکړی، نو عليه الصلوة والسلام وويل "من يوق شح نفسه ويطع ربه فانه يحل داره" هغه څوک چي وساتل سي د بخل د نفس او اطاعت وکړي د خدای جل جلاله لکه دغه ولي اليتيم چي وکړی نو دی به داخل سي خپل سرای يعني جنت ته، نو هغه یتیم چي خپل مال له اکا څخه تر لاسه کړی هغه مال يې ټول في سبيل الله مصرف کړی، فقال عليه الصلوة والسلام

"ثبت الاجر للغلام وبقی الوزر علی والده" رواه الواحدي والثعلبي.
پوه سه: چي خطاب په آیت کي و اولیاؤ او وصیانو ته د یتیم دی.
فائده: یتامی جمع د یتیم ده چي من لا اب له ولا جد من جانب الاب.
یتامی مشتق دی له یتیمه ځخه چي معنا یې انفراد او یوازي والی دی.
سوال: یتیم خو هغه ته وایي چي بالغ نه وي، نو په هغه کي ورکړه د مال دده وده ته واجب نه ده بلکې ورکړه د مال خو هغه واجب ده چي دی بالغ سي، او هغه وخت خو دی یتیم نه دی؟
ځواب: تسمیه دده بالغ په یتیم سره مجاز دی په اعتبار د ماکان.
پوه سه: چي یتیم په انسانانو کي هغه سړی دی چي اب او جد نه لري کمامر، او په حیواناتو کي بې موره ته وایي چي صغیر وي، او په جواهراتو کي هغه ته وایي چي مثل نه لري کما یقال درة یتیمة.
پوښتنه: لفظ یتیم خو لویو خلگو ته چي پلار او جد نه لري هم صادق دی؟
ځواب: هو! صادق خو دی لکن عرف او شرع خاص په صغیر پوري گرځولی دی بدلیل قوله علیه الصلوة والسلام "لایتمه بعد الاحتلام ولاصمات یوم الی اللیل" نه پته خوله کېدل ټوله ورځ تر شپې پوري یعنې په نیت د ثواب، لکه بعض جاهلان صوفیان چي په اعتکاف کي ټوله ورځ خبري نه کوي، نو معنا د آیت بالاجماع داده چي ورکوئ اې اولیاؤ مالونه د یتیمانو ودوی ته اذا بلغوا.

وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ ۖ

تاسي مه بدلوئ ایها الاولیاء والاوصیا، چي مال د یتیم دی چي وتاسي ته حرام او خبیث دی، په حلال مال سره چي ستاسي خپل مالونه دي.
پوه سه: چي سعید بن جبیر او زهري رح وایي چي اولیاء د یتمیانو به داسي کوله چي ښه چاغ پسه به یې د یتیم له مال ځخه را واخستی او خپل

ډنګر پسه به يې د يتيم په مال کي ودراوه، او دا به يې ويله شاة بشاة يعنې په عوض کي د يتيم دپسه مي خپل پسه ورکړی، او يو جيد درهم به يې د يتيم له مال څخه واخستی او خپل ردي او ضعيف درهم به يې د يتيم په مال کي کښېښوی او ويل به يې درهم بدرهم، فنهوا عن ذالک بهذه الآية، او مجاهد رحمة الله عليه يې داسي ترجمه کوي چي ولي دي تلوار نه کوي په خورک کي د رزق حرام چي مال د يتيم دی دمخه تر دې چي وده ته مال حلال رائحي د خدای جل جلاله له خوا يعنې دده رزق موعود چي دده ملک دی.

وَلَا تَأْكُلُوٓا أَمْوَٰلَهُمْ إِلَىٰٓ أَمْوَٰلِكُمْ ۚ

او تاسي مه خورئ مالونه د يتيمانو چي ضم يې کړي وخپلو مالوته يعنې د يتيم مال او خپل مال سره ګډ کړي او په دواړو يې خوري په دې سبب چي د يتيم خوراک خو لږ دی او ستا خوراک خو ډېر دی او ته يې على السواء سره ګډوې، نو "الی" په معنا د مع دی کما روی ابن المنذر عن ابی قتادة رضي الله عنه.

إِنَّهُۥ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا ۝٢

په تحقيق دا اکل ګناه ده لويه

ابن عباس رضي الله عنه وايي چي عليه الصلوة والسلام د اوو مهلکو ګنهو په جمله کي يو اکل مال اليتيم راوړی دی، بعض عارفان وايي "طوبی لبيت فيه يتيم وويل لبيت فيه يتيم" معنا يې داده چي خوشحالي دي وي هغه کور لره چي په هغه کي يتيم وي چي اهل بيت مراعات د يتيم د حق کوي، او هلاکت دي وي هغه اهل بيت لره چي په هغه کي حقوق د يتيم نه پر ځای کيږي، په صحيح حديث کي راغلي دي چي يو سړی و عليه الصلوة والسلام ته راغلی او ورته وه يې ويل چي زما سره يتيم سته پر کوم کار يې زه ووهم؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي پر هغه کار يې ووه چي پر هغه کار ته خپل زوی وهې، ومعنا الحديث انه لاباس ان تضربه

للتاديب كما تضرب ابنک، ولذا نقل من فضيل بن عياض انه قال رب لطمة انفع لليتيم من اكلة خميص، فقيه ابو الليث السمرقندي رحمة الله عليه په تنبيه الغافلين كي وايي كه سړى يتيم ته ادب بيله ضربه وركولاى سواى، نو وهي دي يې نه فان ضرب اليتيم شديد، قال عليه الصلوة والسلام "ان اليتيم اذا ضرب اهتز عرش الرحمن ببكائه" يتيم چي ووهل سي يعنې بلا موجب التاديب وعدم نفع التاديب بالقول، نو په حركت او ښوريدو سي عرش د خداى جل جلاله په سبب د ژړا د يتيم "فيقول الله تعالى يا ملائكتي من ابكى الذي غيبت اباه في التراب وهو اعلم به" نو خداى جل جلاله وايي چي اې زما ملكو چا په ژړا كړى هغه ځوک چي ما يې پلار تر خوارو لاندي كړى دى، يعنې القبر او خداى جل جلاله په خبر دى چي فلانـي وژړاوه "تقول الملائكة ربنا لا علم لنا" ملكي ووايي چي اې زموږ ربه، موږ لره علم نسته دا قول د ملكو تادباً مع الله وي، نو خداى جل جلاله ووايي اى زما ملكو تاسي شاهداني اوسئ "ان من ارضاه ارضه من عندي يوم القيامة" سعدي شيرازي رحمة الله عليه وايي

چو بینی یتیمی سرافگنده پیش مده بوسه بر روی فرزند خویش
یتیم ار بگرید که بارش برد وگر خشم گرد که نازش خرد
الا تا نگیرد که عرش عظیم بلرزد همی چون بگرید یتیم
اگر سایه خود برفت از سرش تو در سایه خویشتن پرورش

روى ان قال الله تعالى لداؤد النبي عليه السلام كن لليتيم كالاب الرحيم، واعلم انک كما ترزع كذالک تحصد.

وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُم مِّنَ النِّسَاءِ

او كه تاسي بيريدلاست چي موږ به ظلم وكړو په يتيمانو ښځو، نو بيا يې په نكاح كړئ چي ستاسي خوښي وي يعني له بيگانه ښځو څخه.

پوه سه: چي "قسط" عدل ته وايي او "تقسطوا" چونکه له باب څخه د افعال دی، نو يې همزه د افعال لپاره د سلب دی وسلب العدل هو الظلم والجور فمعنی لاتقسطوا ان تجوروا.
فائده: لفظ د "يتمی" نر او ښځو دواړو ته ويل کېږي ففي قوله تعالی "وآتو اليتامی اموالهم" په قرار د شان نزول کمامر مراد ځندي نر دی، او په آيت کي "ان لا تقسطوا في اليتامی" مراد ځندي ښځي دي، روح البيان ددې آيت شان نزول داسي بيان کړی دی چي اهل جاهليت او په ابتداء کي د اسلام هم داسي کوله چي يوه يتيمه نجلۍ چي ده ته به يې نکاح رواه وه لکه بنت العم، او ولي د نکاح به يې هم دی و په نکاح کوله لا لرغبة فيهن بل في مالهن، او بده گذاره به يې ورسره کوله په انتظار ددې چي اخير چي مړه سي ميراث به يې ماته پاته سي، او بعض علماء وايي چي دا آيت په حق کي د هغې يتيمي نجلۍ دی چي د ولي به يې په نکاح کول خوښ وه لکن پوره ولور به يې نه ورکاوه، په دې سبب چي دا خو زما خپله يتيمه ده، نو معنا د آيت داده "ان خفتم" که تاسي بېرېدلاست چي موږ به عدل نه کوو په يتيمانو ښځو يا په سوء العشرة سره لکه په اول صورت کي، او يا په عدم اکمال الصداق لکه په دوهم صورت کي، نو دا يتيماني پرېږدئ او بېگانه ښځي په نکاح کړئ چي ستاسي خوښي وي، او مظهري رحمة الله عليه ددې آيت دونده شان نزول بيان کړی دی چي سړی ورته حيران سي چي خدايه په آيت کي به کوم شان نزول مراد وي، او دا وايي دا قول د فلاني دی او دا قول د فلاني دی وهکذا، او ډېر بې ځايه شان زول يې هم بيان کړی دی کما في اخير ص۵. نعم، ماذکر المظهري في اول شان نزول الآية المذکورة صحيح چي پښتو ژباړه يې داده بخاري رحمة الله عليه په خپل صحيح کي د زهري رحمة الله عليه چي هغه وايي چي عروة بن زبير رضي الله عنه ده ته وويل چي ما پوښتنه وکړه له عائشي رضي الله عنها څخه ددغه آيت په باره کي،

دې راته وویل چې دا آیت په باب کې د یتیمي نجلۍ نازل سوی دی چې په تربیه کې د ولي وي، نو رغبت کوي ولي چې په نکاح یې کړي یعنې چې ولي یې محرم نه وي لکه د اکا زوی، د رغبت سبب یې جمال او مال د یتمی وي، لکن د ولي دا اراده وي چې دا په نکاح کړي په کم تر مهر مثل د یتیمي، نو دوی یعنې اولیاء نهي سول له نکاح څخه د یتیمانو نجونو مګر چې پوره ولور ور نه کړي او دوی یعنې اولیاء په نکاح سره د نورو ښځو بېګانه وو مامور سوه، عائشې وویل چې بیا خلګو فتوی د رسول الله وغوښتل، نو خدای دغه آیت نازل کړی "ویستفتونک في النساء قل الله یفتیکم الی قوله وترغبون ان تنکحوهن" نو خدای په دې آیت کې دا بیان وکړی چې یتیمه ذات الجمال او مال وي دوی رغبت لري یعنې په نکاح یې کړي لکن پوره مهر المثل نه ورکوي، او که یتیمه نه ذات المال او ذات الجمال وه، نو دوی هغه پرېږدي یعنې نه یې په نکاح کوي بلکې په نورو ښځو پسي ګرځي، عائشې وویل لکه چې دوی یعنې اولیاء دغه یتامی نه په نکاح کوي چې دا یتیمان مرغوب عنها ددوی په سبب د قلة المال او جمال، نو دوی لره نسته چې دغه یتامی دې په نکاح کړي چې دوی رغبت ورته لري یعنې په سبب مذکوره سره، مګر هغه چې ادنیٰ د مهر مثل ور نه کړي وتعطوها حقها، او له حسن بصري څخه منقول دي، دی وایي چې په مدینه منوره کې داسي کسان وه چې یتیمانې نجونې به یې درلودې او د دوی به طبعاً د هغو سره نکاح خوښه نه وه په سبب د عدم جمال لکن بیا به یې هم په نکاح کولې په سبب د مال تاچه بېګانه سړی په میراث راګډ نه سي.

درویش وایي: چې هغه شان نزول چې مظهري په اول کې راوړی په روایت د بخاري هغه شان نزول د نور ګډوډ شان نزولونه چې ده رانقل کړي دي ټوله له منځه وړي، او د عدم صحة په داغ یې دا عذر کوي والله اعلم.

پوښتنه: کلمه د "ما" خو د غیر ذوی العقول لپاره ده، او په قرآن مبارک کې "ماطاب لكم من النساء" راغلی دی، او سره ددې چې ښځه خو د ذوی العقول څخه ده؟

ځواب: "ماطاب" په تاویل د صفت دی ای الطیبات، او نحات وایي چې کلمه د "ما" په صفاتو کې د عقلاؤ هم را تلای سي، او بل ځواب دادی چې ښځي نازل کړې پر منزله د غیر عقلا لنقصان عقولهن، کما جاء في الحدیث النبويﷺ لکه په ماملکت ایمانکم کې هم تعبیر ددوی په ما کړی دی.

درویش وایي: چې دې توجیهاتو ته ضرورت نسته، ولي چې په شرح جامي کې وایي "من" لپاره د ذوی العقول رائحي او کلمه د "ما" عامه ده.

درویش وایي: چې د "ماطاب لكم" څخه مراد بالغات دي کما في قولهم طابت التمرة اذا ادرکت چې په خه به سوه، لکن ددې تفسیر څخه اباء کوي کلمه د لکم، ولي چې که بالغات وای، نو مناسبه به دا وای فانکحوا ماطاب من النساء يعنې بالغه د ښځو بېله لفظه د "لكم" او بعض وایي چې معنا د ماطاب ماحل لکم من النساء اذ البعض منهن محرمات لکم کما في آية التحريم، يعنې حرمت علیکم امهاتکم الی اخیر الآیة، دا تفسیر هم ضعیف دی ولي چې محرمات ښځي خو مسلمانانو ته معلومي دي، نو د هغو قصد د نکاح خو څوک نه کوي، الا ان يقال ان بعض المحرمات لا يعلمون اکثر العوام بحرمتهن حتی يسئلون في تحریم البعض عن العلماء، نو ډېر په زړه پوري او صحیح تفسیر يې دادی چې ماطاب لکم چې ستاسي نفس مېلان ورته کوي په سبب د حسن.

سوال: د سړي خوښه ښځه خو فرع ددې ده چې سړی يې پخپله ووینې، نو بېگانه ښځي ته کتل خصوصاً چې پېغله وي څرنگه روا دی؟

ځواب: چې د سړي نیت د نکاح وي د بېگانه ښځي ومخ او لاسو ته کتل

روا دی په نیز د فقهاؤ قبل النکاح دا کتل خو اجماعاً روا دی، او داؤد ظاهري وايي چي وټوله بدن ته مخطوبي نظر روا دی ماسوی له فرجینو څخه.

درویش وايي: چي کتل وښځي ته په مکتبیانو یا اسکولیانو ښځو کي ممکن دی ولي چي هغه د ستر پابنده نه دي، اما په پرده نشینانو خصوصاً د قری په ښځو کي خو دا کتل امکان نه لري، نو ځکه ددغو ښځو کتل په ذریعه د قریبانو ښځو د نر کړل کېږي، په حدیث کي د جابر رضي الله عنه راغلي دي چي علیه الصلوة والسلام وویل اذا خطب احدکم المرئة فان استطاع ان ینظر الی ما یدعوه الی نکاحها اعني الوجه والکفین فلیفعل، رواه ابو داؤد.

درویش وايي: چي په عبارت د "ان استطاع" اشاره ودې ته ده چي په بعضو ښځو کي دا قدرت د خاطب نه وي چي مخطوبي ته دي پټپله وګوري کما ذکرنا في المخطوبات المستورات، وعن المغیرة بن شعبة رضي الله عنه خطبت امرئةً" ما مرکه وکړه ویوې ښځي ته، نو علیه الصلوة والسلام راته وویل هل نظرت الیها" آیا تا دې ښځي ته کتلي دي ما ورته وویل لا قال علیه الصلوة والسلام فانظر الیها ته ورته وګوره، فانه احری ان ان یود بینکما رواه احمد والترمذي والنسائي وابن ماجه والدارمي.

مَثۡنٰى وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ

دوې دوې یا درې درې یا څلور څلور، او معنا يې داده چي هر سړي ته چي هر عدد مختاره کوي هغه دي مختاره کړي لان بعض تلک الاعداد لبعض وبعضها لبعض آخر.

پوه سه: چي دا درې لفظه معدول د متکررو اعدادو څخه دي، ثنتین ثنتین، ثلاث وثلاث، واربع اربع، نو په اتفاق د مفسرینو دا درې لفظه غیر منصرف دي په سبب د عدل او د صفت، ولي ددوی اصول که اسماء عدد دي او صفات نه دي، لکن دا درې لفظه صفات واقع سوي دي ای

موصوفة بكذا وكذا، آلوسي رحمة الله عليه په روح المعاني كې پر دې داسې سوال كړى دى چې وصفيت د اسماء العدد خو عارضيه دى والوصفية العارضية لاتوثر في منع الصرف كما عرف في النحو، او بيا يې ځواب وركړى دى چې وصفيت كه څه عارضي دى په اصول كې ددوى لكن ثلاث وغيره د هغې معنا څخه نقل سوه و وصفيت ته ففيها وضع ثاني، نو په دې اعتبار سره وصفيت اصلي وګرځېدى، او بعض مفسران لكه روح المعاني او بيضاوي په وجه د عدم انصراف دا وايي چې دوى مثلاً مثنى معدول د لفظ د ثنتين او له معنا څخه د هغه اعني ثنتين مرةً بعد اخرى، وقد يبين علامة بغداد في روح المعاني تحقيقات اخر لو لا غرابة المقام وملاحظة حال المتعلمين لهذا التفسير لآتيت بها، او دا درې لفظه منصوب دي على الحالية من ماطاب چې مفعول د فانكحوا دى، دا خو مظهري رحمة الله عليه وايي، او آلوسي رحمة الله عليه وايي چې حال دى له فاعل څخه د "طاب" چې مستتر ضمير دى والاول هو الظاهر.

فائده: چې دا درې لفظه حال بولي نو دا درې لفظه نكره بولي وهذا مذهب البصريين، او كوفيان وايي چې دا درې لفظه معرفه دي بدليل عدم جواز دخول حرف التعريف عليها واضافتها، نو پر دې مذهب دا درې سره لفظه منصوب دي على البدلية من ماطاب.

فائده: روافض وايي چې ددغه آيت له مخې نهه(٩) ماينې روا دي، دوى وايي چې عطف ددې درو الفاظو په واو سره سوى دى، والواو للجمع نو دوى يې معنا داسې كوي دوې ودرې وڅلور والمجموع تسع، او خوارجو په دغه آيت استدلال پر دوى كړى دى چې اته لس ماينې روا دي دوى وتكرار ته د معنا ګوري، نو دوى وايي دوې ودوې دا يې څلور او درې ودرې دا يې شپږ او څلور وڅلور دا يې اته چې جمع يې اتلس كېږي، او دا دواړه قوله باطل دي په نېز د اهل حق، اما قول الروافض وان كان ذهب

اليه النخعي و ابن ابي ليلى من اهل السنة والجماعة وهو جواز التسع. دليل د بطلان يې دادی فلانه خلاف عرف البليغ فلانه لايؤدي معنی التسع بلفظ ثنتين وثلاث ورباع كما لايخفى. بلكې مغنا يې داده چي روا دي هر سړي ته دوې ماينې او روا دي هر سړي ته درې ماينې وهكذا څلور ماينې، واما بطلان قول الخوارج فلان معنى مثنى وثلاث ورباع انه معدول عن عدد مكرر لايقف الى حد لا لمكرر مرتين او ثلث مرات او اربع مرات فمن قال لجماعة خذوا من هذه الدراهم مثنى معناه لياخذ كل واحد منها درهمين وليس المعنى لياخذ منها كل واحد اربعة اربعة كذا في المظهري وروح المعاني.

حكايت: په گرم سېر کي يو خان و چي ډېر موړ و حتى چي يوه لويه واله يوازي دده د مځكو لپاره وه، او اوس مړ دی دده اتلس ماينې وې او دی زما ډېر شناخته و، نو زه يو وخت گرم سېر ته ورغلی وم او دده مېلمه وم. نو ما ده ته يوازي وويل "ما اورېدلي دي چي ته اتلس ماينې لرې؟ ده راته وويل هو لرم يې، ما ورته وويل چي تر څلور بالا ماينې خو نه دي روا په اسلام کي د عليه الصلوة والسلام وامتيانو ته، نو ده که څه هم آنپړ او سوچ امي و راته وې ويل چي په قرآن شريف کي داسي نه دي راغلي چي ﴿فانكحوا ماطاب لكم من النساء مثنى﴾ ما ورته وويل چي راغلي دي. ده راته وويل چي معنا يې څه ده؟ ما ورته وويل دوې دوې. ده راته وويل چي دا خو يې څلور، او بيا ده وويل چي په قرآن مجيد کي "ثلاث" نه دي راغلي؟ ما ورته وويل راغلي دي، ده راته وويل چي معنا يې څه ده؟ ما ورته وووې درې درې، ده وويل دا يې شپږ، بيا يې راته وويل چي "رباع" نه دي راغلي ما ورته وويل چي راغلي دي ده وويل معنا يې څه ده ما ورته وويل څلور څلور، ده وويل دا يې اته، نو ده وويل چي څلور او شپږ او اته دا خو اتلس کېږي، نو زه هم تر اته بالا ماينې نه لرم، نو زه پوه سوم چي دا

خبري دده ملا خبيث په زده کړي دي لپاره د غوږمالۍ دده.

مسئله: نه دی روا په نکاح کول تر څلورو ښځو بالا په نېز د څلورو امامانو د مذهب يعنى الامام الاعظم ابو حنيفه، احمد بن حنبل، محمد بن ادريس الشافعي او مالک بن انس رحمهم الله تعالى اجمعين، او په نېز د جمهورو مسلمانانو که څه هم مقلد د يو مذهب نه وي لکه اهل حديث سلفيه وغيرهم، او بعض خلګ چي ځانونه له علماؤ څخه بولي دوی وايي چي هر څو ښځي سړي ته روا دي، دوی وايي چي دا قول د خدای تعالى ﴿فانكحوا ماطاب لكم من النساء﴾ دلالت پر عموم کوي يعنې هر څو ښځي چي وي.

پوښتنه: د لفظ "مثنى، وثلاث ورباع" څخه خو دا معلومېږي چي تر څلورو ښځو پوري نکاح روا ده، نو ولي دوی وايي چي هر څو روا دي؟

ځواب: دوی وايي چي دا تعداد پر عرف عام بناء دی قيد نه دی. لکه يو سړی چي بل ته وايي "خذ من هذا البحر قربة او قربتين او ثلثاً" نو په دې محاوره کي هم عرف کار فرمادی او قيد نه دی، او دوی وايي چي که موږ ومنو چي اعداد مذکوره قيد دی، نو دوی وايي چي معنا د آيت داده اباحة النكاح للسناء وحال كونهم مثنى وثلث ورباع، وذا لايدل على عدم حكم الجواز فيما زاد على الاعداد الثلثة بمفهوم العدد ولا اعتبار لمفهوم العدد الا ترى الى قوله تعالى ﴿جاعل الملائكة رسلاً اولى اجنحة مثنى وثلاث ورباع﴾ وهذا لايدل على حصر اجنحة الملائكة على الاعداد المذكورة. ولي چي په صحيح حديث کي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام جبرائيل عليه السلام وليدی چي شپږ سوه وزرونه يې درلوده والاصل في النكاح العموم لقوله تعالى حين ذكر المحرمات من النساء واحل ما وراء وذالكم، او شک نسته چي لفظ د ماوراء عام دی هر عدد ته شامل دی، او بل دغه بې دينه خلګ وايي چي د عليه الصلوة والسلام نهه ماينې وې، که ته وو ايه چي دا خو خصوصيت د عليه الصلوة والسلام و، دوی وايي چي دليل د

خصوصیت یې نو کوم دی، والاصل عدم الخصوصیة الا بدلیل.

درویش وایي: چي ځواب د ائمة اربعة دادی چي دا آیت یعني فانکحوا ماطاب لکم من النساء مثنی وثلث ورباع په باره کي د قیس بن حارث رضي الله عنه نازل سوی دی باجماع اهل الحدیث، بغوي رحمة الله علیه وایي چي قیس بن حاریث اته ماینې درلودې، نو چي دا آیت نازل سو نو علیه الصلوة والسلام قیس ته وویل طلق اربعاً وامسک اربعاً څلور ماینې دي طلاقې کړه او څلور پرېږده، نو قیس رضي الله عنه وایي چي ما به هغه ماینه چي زما ځخه به لنګه سوې وه پرېښول او چي نه به وه لنګه سوې هغه په مي طلاقه کړه، نو موږ وایو چي دا حدیث د قیس بیان د جانب د علیه الصلوة والسلام مراد د هغه آیت "فانکحوا ماطاب لکم" چي خصم استدلال په وایي کمامر، او شک نسته چي علیه الصلوة والسلام په مراد د خدای پاک په آیاتو منزله وو کي ښه خبر دی تر ټولو علماؤ د امت، نو اصل په نکاح کي تضیق او حرمت دی، ولي چي نکاح په حکم کي د رقیت د حره دی والمشروعیة لاجل بقاء النوع الانساني.

پوه سه: چي پر عدم حل د ما فوق الاربع هغه حدیث د ابن عمر رضي الله عنه هم دلالت کوي چي غیلان بن سلمه الثقفي رضي الله عنه اسلام راوړی او دده لس ماینې وې په جاهلیت کي، نو ټولو ماینو یې اسلام ورسره راوړی، نو رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وویل امسک اربعاً وفارق سائرهن رواه الشافعي واحمد والترمذي وابن ماجه، او بل دلیل یې حدیث د نوفل بن معاویه رضي الله عنه دی، دی وایي چي ما ایمان راوړی زما پنځه ماینې وې فسئالت النبي صلی الله علیه وسلم فقال فارق واحدة وامسک اربعاً، نو ما هغه تر ټولو قدیمه ماینه چي د شپیتو کالو وه او وچه هم وه هغه مي طلاقه کړه رواه الشافعي او بغوي یې هم په شرح السنة کي روایت کړی دی.

درویش وايي: چي دا و حاصل د ما في التفاسير المعتبرة المقبولة كروح المعاني والمظهري وروح البيـان والتفسـير الكبيـر وغيرهـا، مظهري رحمة الله عليه وايي چي پر عدم جواز مافوق الاربع اجماع د امت سوې ده او په مقابل د اجماع قول د بعضو باطل دی.

مسئله: كه يو سړی مسلمان سي او مايني يې تر څلورو بالا وي او يا يې دوې خوندي په نكاح كي وي، او يا يې يوه ښځه او د هغې مور په نكاح كي وي كما هو المعتاد في زمن الجاهلية، او ټولـه مـايني يې دده سره ايمان راوړي نو امام مالک، شافعي، احمد او محمد بن الحسن الشيباني رحمهم الله وايي كه تر څلورو بالا وي، نو څلوري دي ځندي مختاره كړي هري څلور چي وي او په دوو خوندو او يوې مور كي دي يوه مختاره كړي هغه بل دي پرېږدي، او امام اعظم رحمة الله عليه وايي كه په دغو صورتو كي ده دغه مايني په يوه عقيده سره كړي وي، نو ټولې ورتـه حرامي دي، او كه يې په تعاقب سره كړي وي، نو نكاح د مخكنۍ ماينې خو يې روا ده او د وروستنۍ ماينو چي په هغو سره جمع د اختين لازمېږي او يا زيادت پر څلورو راځي هغه نكاح وي يې ټولې باطلې دي، او كه مور او لور وي او د دواړو سره يې وطي كړي وي د دواړو نكاح باطله ده لحرمة المصاحرة.

او د مريـانو مسئلې چي بعض مفسرانو تـر تحقيـق لانـدي نيـولي دي پـه اوسنۍ زمانه كي يې په علم تفسير كي ضرورت نسته، ولې چي مريان اوس نسته البتـه پـه كتـابو كي د علم فقـه ضرورت ورتـه سته لان الفقـه مروي عن الفقهـاء الاقـدمين ولـم يغيـره المتـاخرون منهم رحمهـم الله تعـالی الاقـدمين والمتاخرين منهم.

فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا

كه تاسي بېړېداست ای هغـه كسانو چي اراده د نكـاح لـري، پـر دې چي موږ په عدالت شرعي ونه كړو په منځ كي د ډېرو ماينو.

فَوَاحِدَةً

یعنې فانکحوا واحدة، نو یوه ماینه وکړئ او ډېرې ماینې مه کوئ، ولې په سبب د نه عدالت په عذاب کې د خدای ﷻ واقع نه سئ.

په صحیح حدیث کې راغلي دي چې که چا متعددې ماینې درلودې او دی د یوې وخواته مائل و، نو په ورځ د قیامت به په داسې حالت کې راسې چې یو طرف به یې مائل وي، نو دا علامه ده اهل محشر ته چې دې سړي متعددې ماینې درلودې او د یوې وخواته مائل و.

اَوْمَامَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ط

او یا په "ما ملکت" ایمان سره اکتفاء وکړې چې سراري جمع د سریه یې بولي، ولې چې په سریه وو کې دونده حقوق نسته لکه په منکوحاتو کې او نه قسم حق لري او عدد یې هم محصور نه دی.

فائده: خدای ﷻ چې حصر پر یوه ښځه او یا په سریتو سره اکتفاء کول مربوط کړه په خوف سره د جور دلالت کوي پر دې چې که د یو سړي قدرت و پر مراعات د حقوق د زوجاتو متعدده وو او په ځان یې باور و چې زه به عدل وکړم، نو ماینې دې ډېرې وکړي یعنې الافضل الاکثار في النکاح، ولې اکثرو انبیاء کرامو علیهم السلام ډېرې زوجاتې درلودې.

مسئله: عدالت په متعددو ماینو کې صرف شپه تېرول دي د هرې یوې په خونه کې، او په محبت قلبې سره گناه کار نه دی، لعدم الاختیار فیه، او نه دا شرط دی چې د یوې سره جماع وکړي د هغې په نوبت کې نو د هغې بلې سره به هم جماع کوي د هغې په نوبت کې لان الجماع مبني علی النشاط والنشاط خارج عن الاختیار کما لایخفی، نو ځکه په صحیح حدیث کې راغلي دي چې علیه الصلوة والسلام به خدای ﷻ ته دا خواست کاوه چې دا قسم هغه دی چې زما په اختیار کې یعنې یوه شپه د

یوې زوجې په خونه کي او بله شپه د بلې په خونه کي وهکذا، نو خدایه ته ما مه نسي په هغه شي سره چي هغه زما په اختیار کي نه دی یعني المحبة القلبیة، ولي چي د علیه الصلوة والسلام د سیدتنا عائشةؓ سره محبت ډېر و تر نورو ازواجو مطهراتو کما یدل علیه مطالعة الاحادیث الشریفة.

درویش وایي: چي دلیل پر ما قلت هغه حدیث دی چي بخاري، مسلم او نورو محدثینو یې روایت کړی دی چي علیه الصلوة والسلام په مرض الموت کي هم مراعات د قسط او نوبت د ازواجو مطهراتو کاوه حتی چي تر دا اندازي پوري و چي پر بل چا به یې تکیه کوله لکن دا به یې ویله "این انا غداً" یعنې زه سبا د چا په خونه کي یم حباً لبیت عائشةؓ نو ازواج مطهرات چي په دې پوه سوې چي د علیه الصلوة والسلام سودا د عائشېؓ په خونه کي ده نو ټولو په اتفاق وده ته اجازه ورکړه چي د مریضی شپې او ورځې دي د عائشېؓ په خونه کي تېري کړي، نو علیه الصلوة والسلام د عائشېؓ په خونه کي باقیمانده شپې تر اجل موعود پوري تېري کړې او په هغه خونه کي وفات سو او په هغه خونه کي دفن سو صلی الله تعالی علیه وعلی آله وصحبه وازواجه اجمعین آمین.

مسئله: پر هغه سړي چي شهوت یې ډېر وي او پر فتنه بېرېږي نکاح فرض عین ده په اجماع سره که یې قدرت پر مهر او نفقه باندي درلودی، او د هغه سړي لپاره چي له فتنې څخه نه بېرېږي نکاح مستحب ده عند القدرة پر مهر او نفقه ویدل علیه الحدیث الذي رواه البخاري ومسلم عن ابن مسعودؓ قال قال علیه الصلوة والسلام چي اې ډلې د ځوانانو که د چا طاقت وي د نکاح فلیتزوج، نو هغه دي نکاح وکړي او که د چا طاقت د کوزدې نه وي یعنې په سبب د مسکنت وعدم القدرة علی المهر والنفقة فعلیه بالصوم نو هغه دي نفلي روژې ونسي ولي چي دا روژې لپاره د خصي والي دي یعني شهوت او فتنه د شهوت ځندي دفعه کوي.

درویش وایي: چي په یو طویل حدیث کي چي بخاري او مسلم یې روایت کړی دی له انس رضي الله عنه څخه دا عبارت پکښې راغلی دی "لکني اصوم وافطر" زه نفلي روژې ګاهي نسم او ګاهي فطر کوم یعنې نه یې نسم واتزوج النساء فمن رغب عن سنتي فلیس مني، یعنې زما له تابعانو څخه نه دی.

درویش وایي: چي معنا د رغبت داده چي یا همېشه نفلي روژې نه نسي یا مع القدرة نکاح نه کوي، او له ابی ذر رضي الله عنه څخه روایت دی چي علیه الصلوة والسلام عکاف بن خالد ته وویل هل لک من زوجة یعنې ته ماینه لرې؟ عکاف ورته وویل یا، علیه الصلوة والسلام ورته وویل منځه هم نه لرې چي قضاء شهوت په وکړې؟ عکاف ورته وویل یا، نو بیا علیه الصلوة والسلام ورته وویل چي ته غني یې په مال سره هغه ورته وویل هو زه غني یم، نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل انت اذاً من اخوان الشیاطین، ان سنتنا النکاح زمونږ سنت نکاح ده، او علیه الصلوة والسلام ورته زیاته کړه شرارکم عزابکم وارازل موتاکم عزابکم آباء الشیاطین، نو علماء وایي چي نکاح فرض عین ده پر قادر علی الوطي والمهر والنفقة مع خوف من الفتنة.

مسئله: که سړي قدرت د نکاح درلودی من المهر والنفقة والوطي لکن که ده نکاح کړې وای دی به مشغوله وای په نفقه د زوجه او عیال په مزدوری او په یو کسب سره د کسبو، یعنې نفلي عباداتو ته من الصلوة والصیام والاذکار به نه فارغه کېدای، او که یې تبتل کړی وایي یعنې ترک د نکاح او خوف د فتنې هم نه درلودی او نوافل عبادات من الصلوة والاذکار والصیام والاعتکاف یې کولای سوای، نو کومه خوا افضله او بهتره ده؟ امام شافعي رحمة الله علیه وایي چي په صورت مذکوره کي تبتل افضل دی تر نکاح، او امام اعظم رحمة الله علیه وایي چي نکاح یې افضله ده لانه سنة جمیع الانبیاء علیهم السلام سوی یحی بن زکریا علیه السلام ولانه علیه الصلوة والسلام قال تناکحوا وتناسلوا فاني اباهي بکم الامم یوم القیامة ولو بالسقط والحدیث صحیح.

ذٰلِكَ اَدْنٰۤى اَلَّا تَعُوْلُوْا ﴿٣﴾

"ذالک" ای الاکتفاء بالزوجة الواحدة او التسری، یعنې نژدې ده ودوی ته چي ستاسي څخه به ظلم او میل نه صادرېږي، ولي په یوه ماینه کي خو ځای د ظلم نسته، او په سریه وو کي حق نسته ددوی چي جور پکښي متصور سي، او امام شافعي رحمة الله علیه د "لاتعولوا" ترجمه په دې کړې ده چي عیال به مو ډېر نسي چي په نفقه یې نه رسېږي اما في الواحدة فظاهر بالنسبة الی الزوجات المتعددة، واما في السراري المتعددة فلجواز العزل منهن بدون اجازتهن یعنې په وخت کي د انزال ذکر له فرجه خارج کړئ او دباندي ځان انزال کړئ تاچه حامله نسي بېله اجازې د سریه بخلاف الحرة فان العذل منها غیر جائزة بدون اجازتها.

پوه سه: چي بغوي رحمة الله علیه پر امام شافعي رحمة الله علیه باندي سوال کړی دی په تفسیر کي د "لاتعولوا" په کثرة العیال سره، بغوي وايي چي د کثرة العیال په باره کي خو اعال یعیل په باب د افعال ویل کیږي او په آیت کي خو لا تعولوا له بابه د مجرد دی، ابو حاتم په ځواب کي د بغوي رحمة الله علیه داسي وايي چي امام شافعي رحمة الله علیه په ژبه د عربو تر موږ ښه خبر دی، نو ښايي چي مجرد دي هم په معنا د کثرة العیال یو لغت وي د عربو، او بعض خلگ وايي چي لغت د حمیر د قبیلې دی، او بیضاوي چي شافعي المذهب دی داسي وايي من عال الرجل عیاله یعولهم اذا مانهم ویعبر عن کثرة العیال بکثرة المون.

درویش وايي: چي قول د بیضاوي هم جواب دی د سوال د بغوي فتدبر هداک الله لفهم مرام العلماء المتبحرین.

وَاٰتُوا النِّسَآءَ صَدُقٰتِهِنَّ

او ورکوئ اې ازواجو ومایونو ته مهرونه ددوی.

پوه سه: چي مهر ته صدقه او صداق دواړه وايي.

پوه سه: چي د عاصي تفسير بناء دی پر مذهب د اکثرو مفسرينو يعنې چي خطاب وازواجو ته دی، او کلبي رحمة الله عليه وايي چي دا خطاب دی واقرباؤ ته د ښځو من الاب والجد والاخ مثلاً، ولي چي ابن ابي حاتم له ابي صالح څخه روايت کړی دی چي يو سړي لور مثلاً ورکړه او ولور به يې پلار واخستی او لور ته به يې نه ورکاوه فنهوا عن ذالک بهذه الآية.

درويش وايي: چي د ربيع الثاني په مياشت کي سنه ۱۴۲۷ هجري قمري يو ملا ډوله سړی چي د ښځو له خوا زما لېري قرابت ورسره و خپل ماينه چي د اعصابو مريضي ورته پېښه سوې وه د ډاکټري علاج لپاره يې د کوټي ښار ته راوستلې وه، چي ماينه يې هم د يو لوړ عالم مدرس لور وه او دا عالم فعلاً په قندهار افغانستان کي مدرس دی او د ښځي مېړه هم د قندهار اوسېدونکی دی، نو شپې او ورځي ددغه مېړه او ماينې زموږ پر کور وې. خير د ډاکټر علاج چي يې پای ته ورساوه او سبا کور ته روانېدله، نو هغه سړی سره د خپلې ښځي ماته راغله او دوی وويل چي ماته يو د صبر تعويذ را وکړه ماورته وويل چي د څه شي د صبر تعويذ. ذې ښځي راته وويل چي زما مېړه زما خورلس کلنه لور پر دوو بنو و يو چاته چي هغه عمر رسيده سړی و په دوه لکهه روپۍ ورکړه، روپۍ يې ټولي وجيب ته واچولې او زما لور ته يې صرف شپږ جوړې کالي ورکړه چي هغه يو څو مياشتي وروسته زما لور ودوي. نو دې وويل چي ما ته ضعف د اعصابو هم زما د مېړه چي زما او د لور سره يې ډېر ظلم وکړی راپېښ سو او مېړه د کوټي ښار ته د علاج لپاره راوستلم. نو دې وويل چي زما لور ته د صبر يو تعويذ راکړه چي دا صبر وکړي پر دوو بنو او پر عمر رسيده مېړه باندي، نو دا حکايت چي ما وکړی د ابن حاتم د روايت تائيد دی چي ورته ظلمونه پر ښځو د پلار او د اقرباو له خوا اوس هم روان دي.

درويش وايي: چي زما د حکايت ظلم د جاهليت د زمانې تر ظلم بد تر دی.

او بغوي رحمة الله عليه ددې آيت په شان نزول کي داسي وايي چي ولي د نکاح د ښځي چي دا يې په نکاح ورکړه چي دا ښځه به په قبيله او قوم کي شريکه وه، نو ددې له ولور څخه به يې دې ته نه قليل ورکوی نه کثير. او که به يې مېړه بيګانه يعنې ددوی له قبيلې نه و، نو دا ښځه به يې پر وښ ورسپره کړه مېړه ته به يې په لاس ورکړه، نور يې ددې د ولور هيڅ شی نه ورکاوه، فنهوا عن ذالک ونزلت هذه الآية.

او بعض مفسرين وايي چي دا آيت په دې باره کي نازل سوی دی چي يو سړی وبل ته ووايي چي ته ستا خور مثلاً ماته په نکاح راکړه زه به خپله خور تاته په نکاح درکړم او ولور تر منځ نسته چي دې ته په عربي شغار وايي او په پښتو يې مخې بولي.

پوه سه: چي په نېز د امامانو رح که يې په وخت کي د عقد داسي سره وويل چي بضع د هري يوې مهر دی د بضع د هغې بلې، نو دا داسي نکاح باطله ده په نېز د مالک، احمد وکذا الشافعي رحمهم الله تعالی.

درويش وايي: چي زموږ د نن صبا موخې داسي نه دي بلکې د هرې يوې لپاره لس لس درهمه مثلاً ولور وټاکي په وخت کي د عقد. او که يې داسي په وخت کي د عقد وويل چي زه خپله لور درکوم تاته په نکاح او ته به خپله لور راکوې ماته بې ولوره، نو دا نکاح صحيح ده په نېز د شافعي رحمة الله عليه او په دواړو کي مهر لازم دی خلافاً لمالک واحمد. او امام الاعظم رحمة الله عليه وايي چي نکاح خو صحيح ده په دواړو صورتو کي او په دواړو صورتو کي مهر مثل لازم دی.

درويش وايي: چي نور تفصيل د مسائلو د شغار واختلاف المذهب والدلائل في کتب الفقه. ماتولي مسئلې د شغار ذکر نه کړې لان کتابي هذا من کتب التفاسير لا الفقه لکن په طور د مشت نمونه خروار بعض

مسائل مي ذکر کړي لانهم قالوا مالایدرک کله لایترک کله.

نِحۡلَةً

پوه سه: چي ابو عبیده رحمة الله علیه تفسیر د "نحلة" داسي کړی دی ای عطاء من طیب نفس، نو پر دي تقدیر "نحلة" منصوب دی مفعول مطلق دی د "آتو اتیاء نحلة" او روح البیان یې تفسیر داسي کړی دی فریضة من الله تعالی لانها انما فرضه الله تعالی في النحلة ای الملة والشریعة والدیانة. نو نحلة منصوب دی حال دی له صدقاتو څخه ای اعطوهن مهورهن حال کونها فریضة من الله تعالی.

فَإِنۡ طِبۡنَ لَكُمۡ عَنۡ شَيۡءٍ مِّنۡهُ

که دي ماینو په خپله خوښه وتاسي ازواجو ته درکړي یو شی قلیل یا کثیر د خپلو ولورو څخه یا وروسته تر قبض یا دمخه.

پوښتنه: صدقاتهن" خو دمخه په صغیه د جمع راغلې و، نو منه مفرد ضمیر څرنګه ورته راجع سو؟

ځواب: د ضمیر د تذکیر وجه یې داده چي ضمیر وصداق ته راجع دی. چي مذکور په ضمن کي د جمع دی، او یا په هغه آیت کي چي "واتوا النساء صدقاتهن" معنی داده آتوا کل واحدة منهن صداقها یعني هرې ښځي ته خپل صداق ورکړئ، نو ضمیر مفرد د "منه" راجع دی وصداق مفرد ته چي مفهوم د هغه آیت له معنی څخه دی.

نَفۡسًا

پوه سه: چي "نفسا" تمیز دی له اسناد څخه د طبن وښځو ته او دا تمیز محول له فاعل څخه دی یعني نفساً په معنی کي فاعل د طبن دی. فالمعنی ان طابت انفسهن في ذالک الایتاء، والحاصل ان وهبن لکم من الصداق شیئاً عن طیب نفس، یعنې هبه د شي د ولور په جبر او اکراه سره نه وه.

پوه سه: چي خدای ﷻ شيئاً چي قليل او کثير او کل ګردو ته شامل دی ددې لپاره ذکر کړی چي مېړه دي تبوله ولور د هبې او يا د اکثره د ولور طمع نه کوي که يې ماينې لږ څه ولور ور وبخښی نو دی به يې قبلوي ناراضه کېږي دي نه.

فَكُلُوهُ هَنِيٓـًٔا مَّرِيٓـًٔا ﴿٤﴾

نو تاسي مړونه به خورئ يعنې اخلئ چي تاسي ته حلال دي شرعاً.

پوه سه: چي "هني" هغه مالوته وايي چي د سړي نفرت نه ځندي کېږي، او بعض وايي چي "هني" وهغه مطعوم ته وايي چي سړی خوند پر واخلي، او د مرئ معنی محمود العاقبة التام في الهضم الذي لايضره، چي په پښتو کي وايي دارو دي سه، نوشجان دي سه.

فائده: نصب د "هنيئاً مريئاً" پر دې بناء دی چي دوی صفت د مصدر محذوف دي ای اکلاً هنيئاً مريئاً او په ځای کي د موصوف ولاړ دي يعنې دواړه په ځای کي د مفعول ولاړ دي، داسي روايت راغلی دی چي بعض کسانو به ځان ګنهګار باله چي د ورکړي ولوره او يا موعود ولوره څخه يو شی له ماينې څخه قبول کړي فنزلت هذه الآية.

پوه سه: چي په دې آيت کي دليل دی پر دې چي مړونه دي ډېر احتياط کوي په قبلولو کي د هبې د ماينې د ولور له مال څخه، نو که مېړه ماينې ته چم کړی و او يو څه ولور يې په بخښلی و، نو ماينه يې بيرته رجوع في الهبة کولای سي.

يو سړی و عليه الصلوة والسلام ته وويل چي زه چي کور ته ورسم ماينه مي مخ ته را ولاړه سي او داسي راته ووايي مرحباً يا سيدي وسيد اهل بيتي، او که زما پتهو پر اوړو وي هغه را څخه واخلي او زما اوږې را سپکي کړي، او زما له پښو څخه چوټي راکاږي، او که اثر د غم پر ما ووينې نو دا وايي مايحزنک ان کان حزنک لاخرتک فزادک الله حزناً وان کان حزنک في

امور الدنیا فکفاک الله، نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل یا فلان اقرنها مني السلام واخبرها ان لها نصف اجر الشهید، وفي حدیث صحیح ان جهاد المرئة حسن التبعل، جهاد د ښځي دادی چي د مېړه سره دي ښه گزاره کوي، او بعض تجربه کاره خلگ وایي که مېړه حسن الاخلاق او تقوی داره سړی و، نو ماینه پر غالبه کېږي او که بې باکه او بد سړی و هغه پر ماینو غالبه وي، شیخ سعدي په بوستان کي داسي وایي.

چه نغزه آمد این یک سخن از دوتن | که سر گشته بودند از دست زن
یکی گفت کسی را زن بد مباد | دگر گفت زن درجهان خود مباد
زن نوکن ای دوست هر نوبهار | که تقویم پارین نیاید به کار

او مراد د سعدي دادی چي ماینه لکه جنتري داسي ده چي په هر اول حمل نوې کېده غواړي، ولي د تېر کار جنتري سږ کال په کار نه ده، نو ماینه هم په مثال د جنتري ده نوې کېده غواړي.

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ

او تاسي مه ورکوئ وبې عقلانو ته که ستاسي ښځي وي او ستاسي کوچني زامن لانهم لخفة عقولهم یصرفون في غیر وجهها او دوی دغه مالونه بې ځایه صرفوي.

أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا

هغه مالونه چي گرځولي دي خدای ﷻ تاسي لره ستاسي سبب د معاش او تاسي روزانه چاري په هغو پر مخ بیایاست، او ضحاک وایي چي تاسي په هغو مالو سره حج کوئ او جهاد په کوئ او نور اعمال د بِر او نېکی لپاره ددې چي تاسي د هغو افعال البر په سبب ځان له اوره څخه په خلاص کړئ، او ابن عباس رضي الله عنه یې داسي تفسیر کوئ چي تاسي مه ورکوئ هغه مالونه چي خدای ﷻ سبب د معیشت گرځولي دي ماینې ته او یا زامنو ته

یعنې تصرفات د خپلو مالو د ماينې يا د زامنو په لاس په مه ورکوئ، يعنې مشرتوب د کور او د صرف الاموال د ماينې او زامنو په لاس مه ورکوئ چې تاسې ددوی ولاس ته ګورئ بلکې پخپله يې صرفوئ او مشرتوب او انفاق د کور ته خپله په غاړه اخله او ته پخپله پر ماينه او زامنو انفاق کوه او ددوی تربيه په کوه.

درويش وايي: چې د ابن عباس رضي الله عنه د تفسير سره دا قول د خدای جل جلاله موافق دی.

وَّارْزُقُوْهُمْ فِيْهَا وَاكْسُوْهُمْ وَقُوْلُوْا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوْفًا۝

پوه سه: چې کلمه د "في" په معنی د "من" ده، والمعنی چې تاسې رزق ورکوئ يعنې خوراکي مواد دوی ته له هغه مال څخه. او تاسې ودوی ته يعنې ماينې او زامنو ته واياست قول معروف په شرع کې يعنې زه ستاسې څخه خپل مال نه ګرځوم او پر تاسې يې صرفوم، لکن دادی چې ما د مال د صرفولو تناو پخپل لاس کې نيولی دی له دې سببه چې زه تر تاسې په کار ښه پوهېږم، نو په دې معروفه خبره به ددوی زړه ښه خوشحاله سي چې مېړه يا بابا خو بخيل نه دی بلکې په کار پوهېږي.

درويش وايي: چې په اوسني زمانه کې که څوک د دنيا کار وبار يعنې بيع او شرا او مشرتوب د ماينې پر غاړه واچوي لکه بعض خلګ د پنجاب او يا د پښتنو بعض ازاد خياله خلګ، نو ماينه چې يې څه وخت بازار ته ولاړه سي که څه هم په بغره کې وي نو دا يو داسې دکان ته ورځي چې يو غوړ ځوان پر ناست وي او دکان ته ور ننوځي مخ لڅ کړي او دکاندار ته ووايي چې زما فلانی او فلانی کپړه پکار ده او که ښځه بېخي سپين سرې نه وه، نو دکاندار چې ودې ته وګوري او دا دکاندار ته وګوري، نو لکه ترافک د سترګو په اشاره سره پوه سي، دکاندار ورته

وواييچي په پس خانه کي د دکان ښې ښې کپړې پرتې دي، نو دکاندار خپل کوچني ورور يا شاګرد ته وواييچي چاته سودا مه ورکوه زه صرف د پس خانې ښې کپړې وحاجانی ته ورښکاره کوم، نو چي سره ننوزي نو چي زړه يې غواړي هغه به سره وکړي، او که څوک وزامنو ته د دنيا چاري پر غاړه ورکړي، نو بعض داسي زامنان سته چي د پلار په روپو زناء هم وکړي، او سينما خو يو عادي کار دی، او بعض زامنان به مال د بابا ذريعه د لواطت وګرځوي ولي چي په روپو هر کار کېږي، البته پلار دي و زامنو ته روزانه د جيب خرڅ ورکوي.

مسئله: که د يو سړي ځوانان زامنان ډېر صالحان وه او د بدو کارو شوقيان نه وه بلکې د شريعت پابنده وه، او يا يې پلار ډېر سپين ږيری و چي د کار وبار د بيع او شراء طاقت يې نه درلودی، نو له جهته د مجبوری دي کار وزامنو ته وسپاري او همېشه دي وعظ او نصيحت ورته کوي.

پوه سه: چي عکرمه رضي الله عنه او سعيد بن جبير رحمة الله عليه وايي چي دا آيت په باره کي د يتيمانو نازل سوی دی چي ددوی مال په لاس کي د ولي وي، نو خدای پاک و اولياؤ ته د يتيمانو وايي چي تر څه وخته دا يتيم صغير وي او يا بالغ وي لکن سفيه، نو تاسي اولياء ددوی مال په لاس مه ورکوئ او نفقه او کالي وغيره لکه دوا چي يتيم ناجوړی سي ورکوي.

سوال: په دې صورت کي خو اموال د يتيمانو دي، نو خدای جل جلاله څرنګه اضافت د اموالو و اولياو ته د يتيمانو وکړی حيث قال واموالکم؟

ځواب: اضافت د اموالو و اولياؤ ته لپاره د ادنی ملابست دی. يعنې چي اولياء يې مدبرون د اموالو د يتامی وو.

فائده: دا شان نزول موافق دی د دمخه آيتو او د وروسته آيتو سره چي ټوله د يتيمانو په باره کي وه کذا قال الامام المظهري في تفسيره.

درویش وایي: چي پر تقدیر د عموم د شان نزول خو یتیمان پکښي داخل دي یعني قوله تعالی ﴿ولا تؤتوا السفهاء ...﴾ فالعموم افید.

پوښتنه: آیت چي په باره کي د یتیمانو سي او خطاب و اولیاؤ ته د دوی سي، نو ولي خدای جل جلاله داسي وویل ﴿وارزقوهم فیها﴾ او داسي یې نه وویل "وارزقوهم منها" لکه ظاهر چي د منها تقاضا کوي؟

ځواب: په "فیها" کي اشاره ودې ته ده چي اموال د یتیمانو دي ځای وګرځوي ددوی د رزق، او کسوة په دې معنا چي اولیاء دي د یتیمانو په مال تجارت کوي او ګټه پکښي کوي تاچي رزق او کسوة ددوی له ګټمي څخه سي او راس المال یې ددوی تر بلوغه پوري سالم پاته سي، او داسي دي نه کوي چي له راس المال څخه د یتیمان څه څه را اخلي او پر دوی یې نفقه کوي لکه د لفظ "منها" چي دغه تقاضا وه فافهم هداک الله تعالی.

وَابْتَلُوا الْيَتٰمٰى

او تاسي امتحان وکړئ په یتیمانو یعني په وخت کي د یتیم والي قبل البلوغ چي عقل ولري یعني لږ لږ روپۍ ده ته په لاس ورکړئ ورته وایاست چي ولاړ سه په بازار کي تجارت په وکړه تاچي حال یې معلوم سي چي رشید دی که سفیه، نو په دې ډول یې حال معلومېږي.

فائده: دا آیت دلیل دی د ابو حنیفه رحمة الله علیه د مذهب چي روا دی اذن د تجارت وصبي عاقل ته، خلافاً للشافعي رحمة الله علیه دی وایي چي اذن د تجارت وصبي ته که څه هم عاقل وي روا نه دی، او ده تاویل د آیت په خلاف الظاهر تاویل سره کړی دی فارجع الی کتب الفقه خصوصاً کتاب الفقه علی المذاهب الاربعة.

حَتّٰىٓ اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ

تر هغه وخته پوري چي دوی صالح د نکاح ګرځي، د نر د نکاح صلاحیت

په احتلام سره دی یعنې چې اودس پر واوړي، او بل په دې سره چې ماینه لري هغه امیدواره سي، او یا د ماینې سره وطي وکړي او انزال سي. او د ښځې بلوغ یا په حیض معلومېږي او یا چې یې شیطان خطاباسي چې احتلام ورته وایي او یا امیدواره سي.

پوښتنه: ښځه هم احتلام لري؟

ځواب: هو! و علیه الصلوة والسلام ته یوه ښځه د انصارو راغله اول دې ښځې وویل ان الله لایستحي من الحق یعنې ان الله لایامر بالحیاء من سوال الحق دا دي تمهید وکړي د سوال د حیاء، نو دې وروسته ورته وویل چې یا رسول اللهﷺ پر ښځې غسل سته چې شیطان یې خطاباسي په خوب کي؟ علیه الصلوة والسلام ورته وویل نعم! له ازاجو مطهراتو څخه یوه ناسته وه هغې ورته وویل لقد فضحت النساء یعنې ښځې دي رسوا کړې، آیا ښځه هم شیطان خطاباسي؟ علیه الصلوة والسلام ورته وویل هو فبم یشبها الولد، نو ولي ګاهي عیال د مور وخوا ته کېږي. د علیه الصلوة والسلام مطلب داو چې د عیال شبه د نطفې تابع ده. نو معلوم داده چې ښځه هم نطفه لري، نو لکه په وخت کي د وطي چې دا انزالېږي یعنې کما هو معلوم لجمیع النساء نو دغه رنګه په خوب کي هم احتلام ورپېښېږي نو غسل پر واجب دی.

پوه سه: چې نر خو ویلای سي چې ماته شیطان بازي راکړې ده او ښځې شرمېږي دا نه سي ویلای، نو په هغه شپه یا ورځ چې یې شیطان خطاباسي دا په کور کي وایي چې سر او بدن مي ډېر خیرن دی کشکي مي سر او ځان پرېولی وای، نو ورسي وغسل خانې ته د احتلام غسل په پټه وکړي.

درویش وایي: چې دا حدیث طویل دی چې بخاري او نورو اهل حدیثو په طول سره روایت کړی دی واکتفینا بالقدر المذکور في جواب السوال المذکور

حکایت: د امام رازيرحمة الله علیه په زمانه کي یوه ښځه لنګه سوې وه چې نیم

بدن د مولود یې د انسان او نیم بدن یې د مار و ، خلګ ورته حیران وه چې دا څرنګه مولود دی، نو امام رازي رحمة الله علیه هغې ښځې ته ورغلی او هغې ښځې پرده وکړه، نو امام رازي ورته وویل چې ښځې ته حیاء مه کوه ماته رشتیا ووایه چې اخیري جماع د میړه چې وروسته تر هغه ته میندوارې سوې پر څرنګه حالت وې؟ ښځې ورته وویل چې څرنګه ته امام مسلمین یې نو به رشتیا درته ووایم، اخیري وطي زما د میړه زما سره په وخت کې د غرمې وې او زمونږ خونه د لرګو وه میړه چې زه پرې ایستلم ما چې لوړ کتله په لرګو کې د بام مار ګرځېدی، نو میړه مې د خپله شوقه نه ایستی لکن زما ټوله فکر تر اخیره د جماعو په مار کې و چې زا باندې را شوه نه سي، امام ورته وویل چې همدغه سبب دی چې ستا د مولود نیم جسد د مار سو، ولې چې د میړه فکر خو په مار کې نه هغه خو کښتل کتل، والله اعلم بحقیقة الحال کذا في بعض کتب التواریخ، ولنرجع الی بعض تفصیل الآیة المذکورة.

درویش وایي: چې که هغه علامې چې په بلوغ کې د نر او ښځې نه سوې معلومې، نو د سِن په اعتبار اخیري نېټه د بلوغ د نر او ښځې پنځلس کاله دی په نېز د امام مالک، امام احمد، امام شافعي او ابو یوسف رحمهم الله تعالی وهو روایة عن ابي حنیفة رحمة الله علیه وعلیه الفتوی.

پوه سه: چې ددې معنا داده چې اخیري مده په اعتبار د سن پنځلس کاله دی، او مشهور قول د امام اعظم رحمة الله علیه دادی چې په ښځه کې سن د بلوغ اوولس کاله او په نر کې اتلس کاله دی، په بخاري او مسلم کې د ابن عمر رضی الله عنه څخه روایت دی چې زه و علیه الصلوة والسلام ته پېش کړه سوم په غزاء کې د احد او زه د څورلسو کالو وم، نو په فوج کې یې نه کړم قبول، او په غزاء کې د خندق یې ورپېش کړم او زما عمر پنځلس کال و، نو یې قبول کړم.

پوه سه: چې د سپوخښې د وېښتانو شنه کېدل هم علامه د بلوغ ده لکن

په کافرانو کي، او امام اعظم وايي چي هغه ته اعتبار نسته، ابو قريظه وايي چي هغه وخت چي عليه الصلوة والسلام بني قريظه فتح كړه او امر يې وكړی چي بالغان نران دي ووژل سي او نابالغه نر او ښځي دي مريان او منځيانې سي، نو ابو قريظه وايي چي په ماكي شک و چي بالغ يم چي مړ به مي كړي او كه به نابالغ يم چي سبي مي كړي يعنې مريی، نو زما سپوخسه يې وكتل وېښتان نه وه باندي، نو قتل يې نه كړم بلكې سبي يې كړم.

درويش وايي: چي ما په بعضو شرحو كي د كتابود فقهي شريفي داسي ليكلي دي چي ادنی موده د بلوغ د ښځي نهه كاله ده بالاجماع، ددې معنا دا نه ده چي ښځه چي د نهو كالو سي نو په فرائضو د اسلام دا مكلفه ده. بلكې معنا يې داده چي په عمر د نهه كاله ښځه حمل اخستلای سي ويؤيده ما روی بعض العلماء چي اني وجدت يعنې دی وايي ما وليدله يوه ښځه چي پر يوويشت كاله انا يعنې جده گرځېدلي وه، نو د هغه صورت دادی چي يوه نجلۍ چي د نهو كالو سوه بېله دې چي دې دي حيض ليدلی و پلار مثلاً په نكاح يو چاته وركړه او مېړه يې ورسره يو ځای كړی، نو مېړه چي جماع ورسره وكړې او دا په اوله جماع سره حملداره سوه، وروسته تر نهه مياشتي يې لور راوړه، نو هغه لور چي يې د نهه كالو كېدله مېړه ته يې وركړه او هغه جماع ورسره وكړه او پر نهه مياشتي لنگه سوه، نو هغه اوله ښځه انا سوه پر يوشت كاله. وهذا من النوادر الصحيحة والله علی كل شيئ قدير.

فَإِنْ اٰنَسْتُمْ مِّنْهُمْ رُشْدًا

نو تاسي وليدی په دې يتيم كي هدايت في تصرفات الاموال بالبيع والشراء او هدايت په معاملاتو كي كذا قال ابو حنيفة ومالک واحمد رح، وقال الشافعي رحمة الله عليه المراد صلاح في الدين والمعاملات جميعا فالبالغ

الفاسق غير رشيد عند الشافعي رحمة الله عليه.

درويش وايي: چي روح البيان پر مذهب د شافعي رحمة الله عليه تفسير کړی دی حيث قال ای صلاحاً في دينهم واهتداء الى وجوه التصرفات المالية بالبيع والشراء، او روح المعاني يې تفسير په دا ډول کړی دی ای اهتداءً الى ضبط الاموال وحسن التصرف فيها، او صلاح في الدين و التصرف في الاموال يې په قيل سره راوړی دی.

درويش وايي: چي مقصود دلته په آيت کي خو دفع د اموالو ده کما سيئاتي في القرآن، نو صلاح د دين په دفع سره د اموالو څه اړه لري لان الفاسق اهل للتصرف في الاموال بالبيع والشراء والهبة بلکې مقصود په آيت کي دادی چي دغه يتيم خپل مال ساتلای سي چي ولي يې په لاس ورکړي، نو مراد له رشيد څخه هدايت د تصرفاتو د حفظ المال دی وعدم التبذير فيه نو مذهب د ائمة ثلاثه وو اعني ابو حنيفه ومالک واحمد رحمهم الله قابل د اعتبار دی فقط، او بيضاوي چي شافعي مذهب دی رشيد د دين يې نه دی معتبر کړی او يو مجمل تفسير يې کړی دی، واما الحديث الذي اورده المظهري رحمة الله عليه حيث قال روى البيهقي من طريق علي بن طلحة عن ابن عباس رضي الله عنه في قوله تعالى "آنستم منه رشداً" معناه علمتم منهم صلاحاً في دينهم وحفظا لاموالهم، فلعل الائمة الثلاثة ظهر لهم الانقطاع في السند الى ابن عباس رضي الله عنه ولهذا لم يعملوا به والله اعلم.

فَادْفَعُوٓا إِلَيْهِمْ أَمْوَٰلَهُمْ ۖ

نو ورکړئ ويتيمانو ته ددوی مالونه من غير تاخير عن البلوغ.

پوه سه: چي "فادفعوا" جزاء ده د "ان" شرطي "واذا بلغوا" ظرف دی متضمن معنا لره د شرط دی متعلق دی په "ادفعوا" پوري او مجموع شرطيه ده "ان آنستم آه" جزاء ده د "اذا" چي متضمن معنا لره د شرط و، او "حتى" لپاره د ابتداء دی.

پوه سه: چي دفع د اموالو د يتامى مشروطه په دوه شرطه سره ده البلوغ وايناس الرشد ، نو له دې کبله امام شافعي ، امام مالک ، امام احمد ، امام ابو يوسف او امام محمد رحمهم الله تعالى وايي چي ابداً دي اموال د يتامى ودوى ته نه ورکوي چي ايناس الرشد په دوى کي نه وي پيدا سوى. او د امام ابو حنيفه رحمة الله عليه مذهب دادى چي يتيم چي د پنځه ويشتو کالو سو مال دې په لاس ورکوي که څه هم رشد د تصرف في الاموال په ده کي نه وي ، امام رحمة الله عليه وايي چي منع د مال د يتيم خو له سبب د بقاء ده اثارو د صغر وه په ده کي په اول کي د بلوغ ، نو په مرور د زمانې خو هغه اثار د صبي دفع کېږي فلا يبقى لمنع المال من اليتيم سبباً ، او د امام اعظم رحمة الله عليه دليل دادى چي که چېري دا صبي يتيم چي بالغ سو رشيد و ، نو مال وده ته ورکړه سو وروسته سفيه سو نو مال بيرته نه ځندي اخستل کېږي بالاجماع لانه ليس باثر الصبى بل هو مرض لحقه بعد زمان ، او امام اعظم رحمة الله عليه وايي چي "رشداً" چي يې نکره راوړى لپاره د تقليل دى ، يعنې چي په ده کي يوه نوع د رشد پيدا سوه مال دي په لاس ورکړي او تر تمام د رشد دې نه ځنډوي ، نو امام اعظم رحمة الله عليه وايي چي که په يتيم کي رشد نه و حتى تر پنځه ويشت کاله پوري ، نو مال دې حتماً په لاس ورکړي. ولي چي ګاهي نر پر پنځه ويشت کاله نيکه ګرځېداى سي ، نو خامخا پر پنځه ويشت کاله په ده کي يوه نوعه د رشد پيدا کېږي البته تام رشد به نه وي او تام والى د رشد خو نه دى شرط کما يدل عليه التنکير في رشد کما سبق آنفاً او منع د مال له سفيه شخه خو په سبب د تاديب وه ولاتاديب بعد هذا السن ظاهراً او غالباً ، نو منع يې فائده نه لري.

فائده: عاقل سړي لره پکار دى چي د چا حق ونه خوري خصوصاً مال د يتيم فان اکله من الکبائر.

مسئله: که يو سړي په يو حق د حقوقو د بندګانو سواء کان من قسم

الاموال بالغصب والسرقة او الخيانة في الامانة او غير الاموال كالغيبة والبهتان والنميمة والشتم والضرب وغير ذالک نو پر هغه لازم ده چي دمخه تر تلو ودار السوال ته یعنې اخرت ته له هغه سړي څخه عفوه او بخښنه وغواړي، وفي الحديث الصحيح "من كانت عنده مظلمة لاخيه او شيئ" كه دي د سړي سره یعنې دده په ذمه کي ظلم پر ورور مسلمان. او يا يو بل شی لکه غيبت مثلاً "فليتحلله منه اليوم" نو د هغه حق د ورور نن یعنې په ژوند کي دي ځان خلاص کړي "من قبل ان یکون دینار ولادرهم" یعنې دمخه تر ورځي د قيامت چي په هغه ورځ به نه دينار او نه درهم وي یعنې چي دی ځان په خلاص کړي "ان كان له عمل صالح اخذ منه بقدر مظلمة" نو كه دې سړي یعنې ظالم لره عمل صالح و نو په قدر د ظلم دده هغه عمل صالح ومظلوم ته نقل کېږي "وان لم يكن حسنات اخذ من سيئات صاحبه فحمل عليه" او كه ده لره حسنات نه وي، نو د گنهو د صاحب دده یعنې المظلوم اخستل کېږي پر ده غورځول کېږي "ومن اجتمعت عليه مظالم وقد تاب وعسر عليه استحلال ارباب المظالم" او كه د ظالمه سره جمع سوه ډېر ظلمونه یعنې پر خلگو او ده توبه وکښل له آينده ظلمه او ده ته گرانه وه چي د ټولو مظلومانو څخه ځان ته عفوه او بخښنه وغواړي يا په سبب د عدم حضور د هغو او يا بعض د هغو مړه وه او يا دی ځندي بېرېدی په عفوه غوښتلو کي "فليكثر من حسناته ليوم القصاص" نو هغه سړی دی په ژوند کي ډېري نېکی کوي لپاره د ورځي د کسات اخستلو "وليكثر ببعض الحسنات بينه وبين الله تعالى بكمال الاخلاص حتى لايطلع عليه الا الله" او دی پټ کوي بعض حسنات په منځ کي دده او د خدای پاک په ډېر اخلاص سره حتی چي علم ونه لري پر دغو حسناتو بېله خدايه یعنې هيڅ له بندگانو او انسانانو څخه یعنې كه څه هم کرام کاتبين دي په خبري وي "فعساه يقربه الى الله" نو شايد

دغه بعض حسنات به دی نژدې کي وخدای ﷻ ته "فینال به لطفه الذي ادخره لارباب الایمان" نو دی به پیدا کړي په دغو بعضو حسناتو سره مهرباني د خدای ﷻ چي خدای پاک ذخیره کړي لپاره د اصحابو د ایمان یعني الایمان الکامل المرتب علیه الاخلاص التام، في دفع مظالم العباد عنه بارضائهم عنه تعالی ایاهم" په دفع کي د مظالمو د بندګانو دده په سبب د رضا کولو د خدای ﷻ دغه دده مظلومان له ده څخه یعني په ورکړه کي د عوض له جانبه څخه د خدای ﷻ انتهی الحدیث مع ترجمة الفقیر لعبارات الحدیث المذکور.

مسئله: که چا د داسي ښځي سره په پټه زناء وکړه چي مېړه یې نه درلودی که پېغله وي او که کونډه یعنې چي حد زناء نه سوه پر جاري، نو دا یوازي حق الله دی په توبه سره عفوه کېږي، او که یې د مېړوښي سره زناء وکړه په دې کي حق العبد هم سته چي تر څو مېړه راضي نه کړي یوازي په توبه یې چاره نه کېږي، بلکې توبه به هم کاږي او مېړه به هم راضي کوي او هغه به عفوه ورته کوي.

پوښتنه: زاني به د ښځي مېړه څرنګه راضي کوي، ولي که زاني ورته ووایي چي ما ستا د ماینې سره زنا کړې ده ته بخښه راته وکړه، نو د ښځي په مېړه کي خو طاقت سته هم دی وژني او هم پخپله ماینه وژني، نو د ارضاء صورت یې څه دی؟

ځواب: دا سړی یعنې زاني دي زناء نه ورته یادوي بلکې داسي دي ورته ووایي یعنې وروسته تر کاملې توبې "کل حق لک علي اجعلني في حل منه" یعنې هر حق چي ستا پر ماباندي سته ما ته یې راوبخښه "وکل خصومة بیني وبینک اجعلني في حل منها" او هر خصومت او بدي چي زما وستا تر منځ سته ماته یې راوبخښه "ویقال هذا صلح بالمعلوم عن

المجهول" او داسي صلح له خواصو څخه د امت مرحومه د علیه الصلوة والسلام کرامةً لهم، واکلها وضربهم وشتموهم وقتلهم کلها من الحقوق التي یلزمها ارضاء الخصماء یغفر بهذا العفو الیهم.

درویش وایي: چي هم دا سبب دی چي یو مسلمان ناجوړی وي او قریب الموت وي حاضرین اقرباء یې ورته وایي چي فلانیه و ټولو مسلمانانو ته حق ورپل یعنې خپل حقوق وربخښه، نو مریض داغسي ووایي، نو د ټولو خصماً حق اداء سو ومن الله التوفیق، لکن بیا هم ټینګه توبه په کار ده، او مبادرت و اعمال صالحه او افعال حسنه وو ته لازم دی. او که پر هغه خره سپور وي دا عفوه مبهم به فائده نه ورته وکړي. شیخ سعدي شیرازي رحمة الله علیه وایي.

نماند ستمگار بد روز گار بماند برو لعنت پایدار
چنان زی که ذکرت بتحسین کنند چو مردی نه نفرین بر گور کنند

یو محقق شاعر وایي

یاد داری زروز زادن تو خلق خندان بودند وتو گریان
همچنان زی که روز مردن تو خلق گریان باشند وتو خندان

درویش وایي: چي خدایه د دواړو ورځو له ژړا څخه نجات راکړې آمین، که ظالم له مظلم څخه تحلل نه سوای اخستلای مثلاً مظلوم مړ و او یا غائب و بغیبت غیر معلوم، نو ظالم دي و مظلوم ته په هر صورت کي و مظلوم ته دعاوي ډېري کوي امکان قوي سته چي په سبب د دعا وو به ظالم ته تحلل حاصل سي، لکن زموږ د زماني ظالمان کله داسي کوي بلکې وروسته تر مرګ د مظلوم هم حسد، غیبت او بهتان ورسره ساتي کما هو المعلوم بالتجربة الا من شاء الله تعالی، د فضیل بن عیاض رحمة الله علیه څخه روایت دی چي دی وایي یو آیت د قرآن مجید ویل او عمل په کول

ماته محبوب دی تر یو لک واره ټوله قرآن ختمولو، او د مسلمان ورور خوشحاله کول او دده حاجت ور دسره کول زما خوښ دی تر نفلي عبادت د ټوله عمر، او یو د انق یعنې شپږمه د درهم د حرام مال پرېښول زما خوښ دی تر دوه سوه حجه له حلال مال څخه.

درویش وايي: چي په اوسني زمانه کي بعض داسي حاجیان سته چي د حج ټوله مصارف یې له حرام مال څخه وي او دده په زړه کي دا هم وي چي زما ټوله ګنهونه په دې حج خدای جل جلاله ماته رابخښي هیهات هیهات.

وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا

او تاسي مه خورئ اې اولیاؤ د یتیم مالونه د یتیمانو په اسراف سره.

پوه سه: چي "اسرافاً" حال دی له فاعل څخه د "تاكلوا" او مصدر په معنا د فاعل دی ای حال کونکم مسرفین في ذالک الاکل.

فېروز آبادي په قاموس کي وايي چي اسراف ضد د قصد دی، د قصد معنا میانه روي ده په منځ کي د افراط او تفریط، او صاحب د صحاح وایي چي اسراف تجاوز تر حد دی په هر فعل کي چي انسان یې کوي کما قال الله تعالی ﴿ولاتسرفوا في القتل﴾ یعنې په قتل کي د کافر اسراف مه کوئ چي مثلة ورسره وکړئ، وقال ایضاً ﴿یاعبادي الذین اسرفوا علی انفسهم﴾ یعنې بالمعاصي، لکن اسراف په انفاق سره ډېر مشهور دی، نو اسراف په انفاق ګاهي په مقدار کي وي چي معنا یې کثرت دی لکه په دې قول کي د خدای جل جلاله ﴿کلوا واشربوا ولاتسرفوا﴾ او ګاهي په اعتبار د کیفیت وي، نو ځکه سفیان ثوري رحمة الله علیه وايي "ما انفقت في غیر طاعة الله یعني في المعاصي فهو سرف وان کان قلیلاً" قال الله تعالی ﴿ان المسرفین هم اصحاب النار﴾ نو خوړل د یتیم د مال که څه هم لږ وي اسراف دی، که چیري ولي د یتیم غني و او که فقیر و، نو تجاوز تر

معروف یعنې اجر مثل اسراف دی.

پوه سه: چي "سرف" مجرد دی او "اسراف" مزید دی لکن ترجمه یې یوه ده.

وَّبِدَارًا اَنْ يَّكْبَرُوْاؕ

چي والي الیتیم اسراف کوي په اکل کي د مال د یتیم له جهته د تلوار او مبادرت تر دې چي یتیم به لوی سي بیا خو نو زموږ څخه مال اخلي.

پوه سه: چي "سرافاً و بداراً" دواړه حال دی ای مسرفین مبادرین، او "ان یکبروا" بتاویل المصدر منصوب المحل دی په "بداراً" سره ای لاتاکلوا اموال الیتامی مسرفین مبادرین کبرهم.

پوه سه: چي روح البیان وایي چي د "اسرافاً" معنا دلته داده چي په ناحقه سره، او دا معنا نه ده چي په اکل کي د مال الیتیم اسراف په معنا متعارفه سره حرام دی، او اکل د قلیل یې روا دی، بلکې اکل د مال د یتیم په ناحقه سره قلیلاً کان او کثیراً فهو اسراف.

وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْۚ

نو که څوک له اولیاؤ څخه د یتیم غني وي یعنې په خپل مال یې ګذاره کېږي، نو دی دي منع وکړي او ځان دي وساتي له اکل څخه د مال د یتیم او قناعت دي وکړي په ما اتاه الله من رزق، او د خورک د مال د یتیم ولوکان قلیلاً پرهېز دي وکړي ولنعم ماقیل ... چون صدف قانع نشد پردرنشد

پوه سه: چي "استعفف" ابلغ دی تر "عف" کانه یطلب زیادظ العفة من نفسه.

وَمَنْ كَانَ فَقِيْرًا فَلْيَاْكُلْ بِالْمَعْرُوْفِؕ

او که ولي د یتیم فقیر و یعنې چي په اجرت او مزدوری به یې د کور خرڅ برابراوه، نو دی چي په تصرف د مال د یتیم اختـه سو او خپله مزدوري ځندي پاته سوه، نو خوراک دي کوي یعنې اخلي دي د یتیم له مال څخه په معروفه طریقه سره یعنې لکه څرنګه چي عرف په اجرت

اخستلو کي وي مثلاً يتيم باغ درلودی او روزنه د باغ د يو چا په پنځمه حصه د حاصل وه نو دا فقير والي د يتيم دي هم له باغ څخه د يتيم پنځمه حصه اخلي وهکذا که يتيم د کښت ځمکه درلوده، نو چي په بزگرانو کي رواج وي والي فقير د يتيم دي هم هغونده بزگري ځندي اخلي وعلي هذا فقس الاموال الاخر لليتيم.

درويش وايي: چي ابوداؤد، نسائي او ابن ماجه له عمر بن شعيب عن ابيه عن جده څخه داسي روايت کړی دی چي يو سړی و عليه الصلوة والسلام ته راغلی او وه يې ويل ان في حجري يتيماً. زما په غيږ کي يعني په تصرف کي يتيم سته نو زه له ماله د هغه يتيم خوراک کوم، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل هو! خوراک کوه په معروف سره غير متاثل مالاً منه او مه ساته خپل مال د يتيم په مال سره، والمراد بهذه الحديث اجرة علمه وقيامه بمال اليتيم وهو قول عائشةرضي الله عنها وبه ناخذ قاله المظهريرحمة الله عليه.

درويش وايي: چي په معروف کي اقوال مختلفه راغلي دي. عطاء او عکرمهرح وايي چي د يتيم ښوروا دي مثلاً د گوتو په سرو خوري او غتمي غتمي گولې دي نه په خوله کوي، او د يتيم له ماله دي کالي نه کوي، او نخعيرحمة الله عليه وايي چي ولي دي د يتيم په مال کتان کالي يا نور د زينت شيان دي نه کوي لکن دومره قدر دي خوري چي سد له لوږي څخه په راځي، او د يتيم په مال دي دومره کالي کوي چي ستر د عورت په راځي ولا قضاء في هذا الاقوال کلها يعني پر ولي يې بيرته رد نه دی لازم. او حسن بصريرحمة الله عليه او يو جماعت نور داسي وايي چي د يتيم د خورما له باغه دي ولي خورما خوري او د يتيم د مواشيو شيدې او مستې دي خوري بالمعروف او بيرته قضاء نسته باندي، او د يتيم له مال څخه دي ذهب او فضه نه اخلي او که يې واخستل رد د مثل يې پر واجب دی، او شعبيرحمة الله عليه

وايي چي په داسي حال کي به والي اليتيم مال د يتيم خوري چي دومره مجبور سي چي اکل د ميتة و ده روا وي، وقال قوم المعروف القرض يعني که ولي د يتيم محتاجه سي د يتيم له مال څخه دي قرض واخلي چي بيا قدرت پيدا کړي قرض دي بيرته رد کړي وهو قول مجاهد وسعيد بن جبير.

درويش وايي: چي دا ټوله اقوال مظهري رحمة الله عليه نقل کړي دي، لکن فتوی پر دې ده چي ولي د يتيم چي فقير وي په قدر د اجر مثل دده دي له مال څخه د يتيم اخلي که خورما وي که غنم وي که انګور وي، بيا نو د ولي دي يتيم چي په هغه مال هرڅه کوي هغه ورته روا دی وبه افتی الفقهاء ايضاً والعلم عند الله.

فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ

نو چي تاسي اولياء د يتيمانو وروسته له بلوغ او رشده د يتيمانو اموال ددوی ودوی ته ورکړه، نو شاهدان پر يتيمانو ودروئ چي بيا يتيمان دعوه ونه کړي.

پوه سه: چي امر د استشهاد که څه هم لپاره د وجوب نه دی لکن بيا هم اولی اشهاد دی چي په دې سره به تهمت د خلګو له ولي څخه دفعه سي، او بل آينده خصومت او دعوی د يتيمانو به قطعه سي.

پوه سه: چي امام شافعي او امام مالک رحمهما الله په دې آيت سره دليل وايي چي ولي د يتيم په دعوی د دفع د مال ويتيم ته بيله شاهدانو يې تصديق نه کول کېږي، وفيه بحث، ولي که د ولي دعوی د دفع د مال بيله شاهدانو نه اوريدل کېږي، نو بايد امر د اشهاد د وجوب لپاره وای، ولم يقل به احد ، او امام اعظم رحمة الله عليه وايي که عند الخصومة ولي لره شاهدان نه وه يصدق مع اليمين، ولي چي دی خو امين دی او دی منکر دی له ضمانه څخه پر ده باندي، واليمن علی من انکر حديث مشهور بالاتفاق دی، او د امام اعظم رحمة الله عليه پر مذهب دا قول د خدای جل جلاله هم دلالت کوي.

وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا ⑥

پوه سه: چي کلمه د "با" زائده ده په فاعل کي، والمعنى كافي دی خدای ﷻ حساب کونکی او جزاء ورکونکی او شاهد دی، فلاحاجة للولي الى شاهد غيره تعالى، نو چي ولي د خدای ﷻ په نامه قسم واخستی نو په دغه قسم سره د ولي تصدیق کېږي یعنې چي مال د يتيم ده ویتیم ته ورکړی دی، او تفویض د امر د ولي وخدای ﷻ ته دی.

درویش وايي: چي ابو القاسم حکیم رحمة الله عليه وايي چي درې شيان دي چي ايمان د نزع د هغو کارو په کولو کي خطر سته، اول ترک الشكر على الاسلام، والثاني ترک الخوف على زوال الايمان منه، والثالث الظلم على اهل الاسلام، نو چي پر عمومي اهل اسلام چي ظلم روا نه دی فماظنک بالظلم على اليتيم.

پوه سه: چي اولياء الله الكبائر ځانونه ساتي له مشتبه شيانو څخه يعنې چي د حل او حرمت درک يې نه معلومېږي فضلاً عن الحرام المعلوم، فان اللقمة الحلال لها اثر عظيم في اجابة الدعاء اصلاح د باطن ده په لقمه حلال سره، او اخير د شرطو يې اخلاص دی او حضور القلب یعنې التوجه الى الذات الاحدي اذ القلب الحاضر في الحضرة الالهي شفيع له قال الله تعالى ﴿وادعوا الله مخلصين له الدين﴾ والدين ههنا بمعنى الدعاء.

نتیجه: بنورول د ژبې او بوغاري وهل په وخت کي د دعاء بیله حضور قلبي داسي دی لکه اواز د پیره دار پر بام، او یا نارې دي د هغه چا چي په دروازه کي ولاړ وي ومن الله التوفيق.

شان نزول: پوه سه اوس بن صامت یا بن ثابت رضي الله عنه چي له انصارو څخه و چي وفات سو نو یوه ماینه یې پاته سوه چي ام کحة یې نوم و او درې یې لوڼي وې، نو د اوس متوفي رضي الله عنه د اکا زامن چي د یوه نوم سوید و او د بل

نوم عرفطة و د اوس میراث یې تولـه یـو وړی لکـه طریقـه د اهـل جاهلیت چي وه یعنې چي ښځو ته یې میراث نه ورکاوه.

درویش وایي: چي اوس هم داغه طریقه د جاهلیت په بعض پښتنو کي پاته ده، او اهل جاهلیت به دا ویل چي میراث و هغه چاته ورکول کیږي چي په میدان کي د جنگ دریږي، خیر ام کحة چي زوجه د متوفي اوس وه و رسول الله ﷺ ته ورغله چي علیه الصلوة والسلام په مسجد فضیح کي و، او دا شکایت یې ورته وکړی، نو علیه الصلوة والسلام وام کحة ته وویل چي ته اوس ولاړه سه حتی چي خدای ﷻ به په دې باندي څه نازل کړي، نو دا آیت نازل سوز

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ﴿٧﴾

نو علیه الصلوة والسلام سړی ورواستاوه د اکا زامنو ته د اوس رضي الله عنه تو داسي امر یې ورته وکړی "لاتفرقا من میراث اوس فان الله قد جعل لهن" یعنې ښځو ته نصیباً برخه ولم یبین او خدای ﷻ هغه برخه د ښځو نه ده بیان کړې حتی چي یبین فنزل" یوصیکم الله آه" نو علیه الصلوة والسلام و ام کحة ته ورکړی ثمن د میراث او لوڼو ته یې دوه ثلثه ورکړه، او باقي یې وابنی العم ته ورکړه.

درویش وایي: چي مظهري لـه ابي صالح هغه لـه ابن عباس رضي الله عنه څخه داسي روایت کړی دی چي اهل جاهلیت میراث ولوڼو او نورو کوچنیانو ته نه ورکاوه، نو په دې کي د ماینې ذکر نسته، نو اول روایت چي موږ وکړی په دې باره کي اشمل دی او په مخني روایت د نرو صغارو ذکر نسته، نو بیا دا روایت اشمل دی، او د مظهري په دې روایت کي داسي هم راغلي وه چي مابقی یې وابنی العم ته ورکړی، نو که میت اوس رضي الله عنه لره ابن وای نو

بیا خو میراث تړوله دده ولمنو او یوه زوی ته رسیدی او ابن العم ته هیڅ شی نه پاتیدی لانها عصبة وللعصبة مابقی اصحاب الفرائض، او د مظهري پر روایت خو ټوله میراث ذوی الفروض دی یعنې یو ورور او دوې خوندي او یوې مایني ته او عصبه ته هیڅ نه پاتیږي.

درویش وایي: چي زما په عقیده دواړه روایته راغلي دي علامه بغداد په روح المعاني ص ۲۱۰ کي وايي چي اوس بن ثابت یا صامت رضي الله عنه، لکن دی وايي چي اوس بن صامت لکه روح البیان چي ویلي دي خطا دی، ولي چي اوس بن صامت رضي الله عنه په زمانه کي د خلافت د عثمان رضي الله عنه وفات سوی دی، او علامه بغداد اول ویلي دي چي ورثه د اوس مذکور یو کوچنی زوی و او دوې لوڼې وې لکه مظهري چي وویل. او یوه یې مانیه وه ام کحة چي روح البیان ذکر کړې ده او مظهري نه ده ذکر کړې. نو علیه الصلوة والسلام میراث داسي ور وویشی چي مایني ته یې اتمه حصه ورکړه او پاته یې و اولاد ته د اوس چي یو زوی دوې لوڼې وې للذکر مثل حظ الانثیین ورکړې او د اکا زامنو ته یې هخ شی ورنه کړی.

وهذا یخالف ما رواه روح البیان لان فیه انه صلی الله علیه وسلم ورکړی مابقی و ابني العم ته، او علامه بغداد رحمة الله علیه وايي چي په بعض طرقو کي د حدیث داسي راغلي دي چي د میت یعنې اوس یوه مانیه یعنې ام کحة او دوې لوڼي وې او دوه د اکا زامن یې وه لکه روح البیان چي وویل نو علیه الصلوة والسلام میراث داسي ووېشی چي مایني ته یې ثمن ورکړی او دوو لوڼو ته یې ثلثین ورکړه او باقي یې وابنی العم ته ورکړه کما في روایت روح البیان، او مظهري رحمة الله علیه په روایت د بغوي داسي ویلي دي چي ثابت انصاري چي مړ سو یوه مانیه یې وه ام کحة او درې یې لوڼې وې او ابن یې نه دی ذکر کړی، او حدیث یې اوږد کړی دی په اخیر کي داسي راغلي دي چي آیت المواریث چي نازل سوه نو علیه الصلوة والسلام و سوید او

عرفجه ته وويل چي ماينې ته د اوس اتمه حصه ورکړئ او لونړو ته یې دوه ثلثه ورکړئ او مابقی ستاسي دي کما في روح البيان.

درویش وایي: چي ددې رواياتو تر منځ دغه تفاوته موجود دي.

(۱) عمومي روايات پر دې خبره دي چي د ثابت دوې لوڼي وې او بغوي وايي درې لوڼي يې وې.

(۲) په بعض رواياتو کي نر زوی ذکر دی او په اکثرو رواياتو کي نر زوی نسته.

(۳) په بعض رواياتو کي ابن العم محروم پاته سوه، او په بعضو رواياتو کي دوی ته مابقی ورکړه سوه، والعلم عند الله العلام للغيوب.

پوه سه: چي روح المعاني وويل کما نقلنا عنه چي اوس بن صامت خطاء دی بلکې اوس بن ثابت صحيح دی لکن دا خطاء وبيضاوي ته هم پېښه ده چي هغه هم اوس بن صامت ويلی دی، او بيضاوي لکه بغوي درې لوڼي د اوس ذکر کړي دي او نر اولاد يې نه دی راوړی، او بيضاوي هم لکه روح البيان داسي وايي چي ماينې ته د اوس يې ثمن ورکړی او درو لوڼو ته د اوس يې ثلثين ورکړه او باقي يې وابنی العم ته ورکړی.

درویش وایي: چي ما حتی الوسع کوشش وکړی چي ټوله روايتونه او طرق د حديث مي سره جمع کړه او اختلافات د تفاسيرو مي هم تاسي ته بيان کړی داسي مفصل بيان به په هيڅ تفسير کي څوک وه نه ويني. لکن بيا هم حاسدان وايي چي عبيد الله ناقل دی زه منم چي مجتهد نه يم بلکې ناقل يم لکن نقل خو عيب نه دی بلکې مدار د دين پر نقل دی له وخته څخه د عليه الصلوة والسلام تر ننۍ ورځي پوري.

ع وتلک شکاة زائل عنک عارها

زه حاسد ته وايم چي ته هم پهلوان سه له عربي کتابو څخه نقل وکړی او بيا يې پښتو وطني ژبي ته واړوه لکن ههيات ذالک.

درويش وايي: چي اوس به رجوع وکړو وبيان ته د اعراب د ايت مذکور فاسمع هداک الله تعالی.

پوه سه: چي "نصيب" مبتداء ده او "للرجال" يې خبر دی او له جهته د تنکير د مبتداء خبر پر مقدم سوی دی کما هو القانون النحوي، او جار ومجرور په "مما" کي چي اصل يې "من ما" و متعلق دی په "ثابت" پوري چي د "للرجال" سره مقدر و او "الولدان" فاعل د ترک او "اقربون" پر عطف دی.

پوه سه: چي مراد له "اقربونَ" څخه هغه قريبان د ميت دي چي په هر صورت کي د ميت ميراث څه ناڅه دوی ته رسيږي دون المحجوب من الارث في حال هغه قريبان چي هرو مرو ميراث ور رسيږي مور او پلار دي مېره او ماينه دي او زوی ولور دي، اما پر ته له دوی څخه گاهي وارث وي او گاهي نه وي او "للنساء" عطف دی پر "وللرجال" باندي باعادة الجار او اعراب د مابعد لکه اعراب د "وللرجال" آه دی، او حرف جر په "مما" کي بيان دی د ماترک په دواړه ځايه کي "نصباً مفروضاً" يې صفت منصوب علی الاختصاص دی بحذف اعني او اخص.

ترجمه: نرو لره برخه سته په هغه مال کي چي مور او پلار يې پرېږدي يعنې وروسته تر مرگ او قريبان يې پرېږدي وروسته تر مرگ او ښځو لره هم برخه سته په هغه مال کي چي ددوی مور او پلار او نور قريبان يې پرېږدي تر مرگ وروسته، نو که مال متروک لږ وي او که ډېر وي، دا يوه برخه ده چي خدای ﷻ ټاکلې ده، په "مفروضاً" کي اشاره ودې ته ده که يو وارث له خپله حقه اعراض وکړي حق يې نه ساقطيږي، مثلاً که يو سړی مړ سي او يو زوی او يوه لور يې پاته سي او نور ورونه يې پاته سي، نو ددې مړي ميراث خو د زوی او د لور دی "للذکر مثل حظ الانثيين" نو ورونه يې محجوب دي نو که چېري زوی له خپلي برخې څخه اعراض وکړي حق يې نه ساقطيږي او ورونه ته يې ميراث نه ور رسيږي، ولي چي

د زوی دغه خپله برخه خدای جلاله تاکلې ده نو دده په رد نه ردېږي فافهم.

وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُوا الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُم مِّنْهُ

او که حاضر سوه وقسمت ته د ترکې د میت خاوندان د قرابت یعنې هغه قریبان چي په میراث د میت یې برخه نه درلوده، نو یو شی مماترک المیت او ممایقسم ورکړي تصدقاً علیهم لکن له منقولي مال څخه، ولي خو دوی هم د میت قریبان دي، حسن بصري رحمة الله علیه وایي چي زاړه صندقان دي ورکړي یا زاړه لوښي او یا زاړه کالي د میت یا نور ورته شیان په قسمت د هغو ورثه شرمېږي.

پوه سه: چي سعید بن جبیر او ضحاک وایي چي دا آیت منسوخ دی په هغه آیت سره "یوصیکم الله ۞" لکن ابن عباس رضي الله عنه او نور ګڼ شمېر صحابه رضي الله عنهم وایي چي منسوخ نه دی لکن تهاون بها الناس بلکې محکم دی او دا امر لپاره د ندب دی، قال قتاده ویحیی ثلث آیات محکمات مدنیات ترک العمل بهن الناس هذه الآیة وآیة الاستیذان یعني "یا ایها الذین آمنوا لیستاذنکم الذین ملکت ایمانکم ۞" وهذه الآیة "یا ایها الناس انا خلقناکم من ذکر و انثی ۞"

پوه سه: چي ددې آیت حکم صغارو او کبارو ته شامل دی د ورثه وو کبار خو به یې په خپله ورکوي او د صغارو له خوا دې ولي ددوی ورکوي او که صغار او کبار دواړه وه، نو کبار اولیاء د صغارو دي، او محمد بن سیرین رحمة الله علیه وایي ان عبیدة السلماني قسم اموال الیتامی فامر بشاةٍ فذبحت وضع طعاماً لاهل هذه الآیة یعني الاقرباء غیر الوارثین والیتامی والمساکین، وقال لو لا هذه الآیة لکان هذا من مالي یعني دون المال الوارث، او ابن عباس رضي الله عنه وایي که ورثه د میت ټوله لویان وه نو څه شی دي ودغو مذکوره دواړو ډلو ته ورکړي او لږ لږ شی دي ورکړي او

احسان دي نه پر اچوي لانهم مامورون بامره تعالی وان کانوا صغاراً، نو عذر دي وکړي ولي د صغارو او یا وصي ددوی ودغو حاضرو سوو دروډلو ته چي په دې آیت کي ذکر سوي دي، نو داسي دي ورته ووایي چي زه خو اختیار ددې مال نه لرم، ولي چي دا مال د صغارو دی او که مالره دا مال وای ما به تاسي ته درکړی وای، او که خدای جل جلاله دا صغار لوی کړه نو ستاسي حقوق به وپېژني او څه به درکړي او دغه عذر کول معنا ددې آیت ده.

وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ﴿۸﴾

او روح البیان وایي چي قول معروف دادی چي دعاء دي ورته وکړي او دا دي ورته ووایي چي دا لږ شی خو در واخلئ یعنې په هغه صورت کي چي ورثه کبار وي بارک الله علیکم او دا ورکړی شی دي لږ وبولي او احسان دي هم نه پر اچوي.

پوه سه: چي هر قول یا عمل چي سړي ته ښه خوند ورکوي له دې سببه چي عقلاً یا شرعاً ښه وي هغه ته معروف وایي، او هر هغه قول یا فعل چي شرعه یا عقل سلیم یې بد بولي هغه ته منکر وایي.

فائده: صدقه او کلمه طیبه او شفاعت حسنه د یوچا او د چا سره کومک کول په یوه کار کي او پر مریض پوښتنه کول او د مړې د جنازې سره تګ او خوشحاله کول د مسلمان د زړه ټول له معروف څخه دي، لکن اهل زمان اوس داسي دي چي له معروفه یې خلګ بېزاره دي او وایي چي منکر مه راسره کوه.

وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ ص

او و دې بېرېږي هغه کسان که دوی پرېږدي تر شا یعنې وروسته تر مرګ ددوی اولادونه ضعیفه، بې ماله او بې نفقې یعنې په سبب د صغر او عدم المال، او دوی یعنې په وخت کي د قرب الموت بېرېږي پر دغو اولادو د ضائع والي یعنې چي څوک په نفقه ورکوي او څوک به پر دوی رحم کوي.

پوه سه: چي ظاهره داده چي امر د وليخش لاقارب الورثة او دا آيت متصل دی د هغه آيت سره "للرجال نصيب مماترك الوالدين" او بل د هغه آيت سره "واذا حضر القسمة آه" نو معنا د آيت داده چي قوي خلگ له ورثـه وو څخـه د ميـت دي برخـي د ښځـو او د ضـيعفو خلگـو د ورثـه وو ورکوي او پـه وخت کي د قسمت د ترکې د ميت هغـو درو ډلو چي اولو القربی او يتيمانو او مساکينو ته دي څه څه ورکړي له ترکې څخـه د ميت کمامر او دوی دي وېرېږي پر خپلو اولادو چي ضعفا پاته سي چي هغو ته به نفقه څوک ورکوي، يوه مقوله ده چي بنده راسه د خدای خپل سـه لکه پر ځان داسي پر بل سه، او په عربي کي هم دا مقوله سته کما تدين تدان.

فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ

نو دوی دي له خدای ﷻ څخه وېرېږي او ظلم دي پر ښځو او پر ضعيفه د ورثه وو نـه کـوي چي نبايد د دوی د ښځني ورثـه وو او د ضـيعفه اولاد سره داغسي ونه کړل سي.

پوه سه: چي امر او نهي د خدای ﷻ او د رسول الله ﷺ پر ځای کول سبب دی د فوز او فلاح في الدارين، او يو شاعر فارسي چي مخاطب يې غالباً آنحضرت ﷺ دی وايي

ذو المنتی ومنت تو ميکشم بجان　　نزد عشاق منت شرين زبان لذيذ

پوه سه: چي معرفه د منت په معنا د احسان دی او دوهم او دريم منت په معنا د امر او نهي دی، نو ترجمه د بيت مذکور داده چي اې عليه الصلوة والسلام ته خاوند احسان يې پر موږ امتيانو باندي چي نعمت عظيم د اسلام او پيغام حق له جانبه څخه د خدای ﷻ دي موږ ته راوړی دی او موږ په اثر ستا د پيغام مشرف بالايمان والاسلام گرځېدلي يو. نو ستا امر او نهي د روح په اخلاص کشوو يعنې عمل په کوو. ولي په نيز د عاشقانو

چي موږ امتیان یو امر او نهي د شرین زبان چي ته یې ډېر خوندور او په زړه پوري دی، والله اعلم بمراد عباده.

او بعض مفسران وایي چي دا آیت په شان کي د هغه سړي نازل سوی دی چي دی قریب الموت سي او علامات د مرګ پر ښکاره سي، نو وده ته ناست خلګ چي دی وصیت ورته کوي ورته وه دي وایي چي ستا د ورثه وو وتاته هیڅ فائده نسته اوس پخپله خپله برخه د آخرت درسره یوسه، هغه دا چي مریی آزاد کړه او فلاني مسکین ته د دونده رپو وصیت وکړه او فلاني ته د زرو روپو وصیت وکړه وهکذا حتی یشمل هذه الوصیة اکثر اموال المحتضر، فعلی هذا دا آیت نهي د حاضرینو ددغه مریض قریب الموت له داسي لارښووني څخه، او دوی باید شفقت وکړي پر اولاد د مریض مذکور داسي شفقت لکه دوی چي یې پر خپل اولاد کوي. نو حاضرین دي اولاد د مریض ته ضرر نه رسوي چي خالي لاس یې پرېږدي، او یا امر دی و وصیت کونکي ته چي خپل پر ورثه ضعیفانو باندي شفقت وکړه او اسراف په وصیت کي مه کوه او زیاتوب مه کوه په وصیت کي تر ثلث.

وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٩﴾

هذا معطوف علی قوله "فلیتقوا الله" او اقویا د ورثه وو دي له ضعافو سره د ورثه وو په شفقت او ښه آدب سره خبري کوي، او یا دي اولیاء د یتیمانو له یتیمانو سره قولاً حسناً ووایي چي شفقت آمیزه وي کما یقولون لاولادهم بالشفقة، او یا حاضرین د وصیت ومړي ته چي اوس وصیت قول صحیح دی ورته ووایي یعنې په وصیت بالابود تر ثلث مه کوه او مراعات د خپلو ورثه وو وکړه.

پوه سه: چي بغوي رحمه الله وایي چي مقاتل بن حبان وایي چي څه وخت چي مرثد بن زید چي د غطفان د قبیلې یو سړی و د خپل وراره یتیم ټوله مال یې څندي وخوړی، نو دا آیت نازل سو.

اِنَّ الَّذِيۡنَ يَاۡكُلُوۡنَ اَمۡوَالَ الۡيَتٰمٰى ظُلۡمًا اِنَّمَا يَاۡكُلُوۡنَ فِىۡ بُطُوۡنِهِمۡ نَارًا ؕ

په تحقيق هغه کسان چي خوري مالونه د يتيمانو په ظلم سره نو دوی نه خوري مگر اور خوري پخلو نسوکي.

يوه سه: چي "ظلما" يا مفعول مطلق دی ای اکلاً ظلماً او يا حال دی ای ظالمين، ددې قيد فائده دمخه تېره سوه چي ولي د يتيم چي فقير وي د مال د يتيم په قدر د اجر مثل خوراک ورته روا دی.

فائده: خدای جل جلاله خوراک د مال د يتيم خوراک د اور وباله لانه يؤل في الآخيرة الى اکل النار في بطنه، د "في بطونهم" معنا داده ملئ بطونهم يقال فلان اکل في بطنه اذا ملئه و اسرف في الاکل. و فلان اکل في بعض بطنه اذا لم يسرف في الاکل وملا بعض بطنه دا محاوره په عربو کي مشروع ده او هر عرب په پوهېږي والقرآن نزل بلغة العرب. روی ابن جرير وابن ابي حاتم من حديث ابي سعيد الخدري رضي الله عنه چي عليه الصلوة والسلام وايي ماوليدل په هغه شپه چي زه معراج ته بېول سوی وم يو قوم چي شونډان يې لکه د اوښ غوندي وه يوه شنډه يې پر زړه پرته وه او بله شنډه يې پر نس پرته وه، او ملکو د دوږخ ددوی په خلو سکروټي د دوږخ ورچخلې، ما جبرئيل عليه السلام ته وويل چي دا خلگ څوک دي جبرائيل راته وويل چي دا هغه کسان دي چي مال د يتيمانو يې په ظلم سره خوړلی و. کذا رواه صاحب روح البيان وروح المعاني والمظهري وغيرهم.

يوه سه: چي خدای جل جلاله امر کړی دی چي يتيم ته به سړی قول سديد يعني نرم قول کوي فکيف حال من آذاه او نور د يتيم ما سوی خلگ په خوړلو د اموالو ددوی په ظلم او په غصب سره، نو مسلمان بايد پرهېز وکړي له ازاره او د چا له ضرر څخه، ولي چي ښېرا د مظلومانو يقبل البتةً، قال الشيرازي رحمة الله عليه.

خر ابی کند مرد شمشیر زن نه چندانکه دود دل طفل وزن
ریاست بدست کسانی خطاست که از دست شان دستها بر خدا است
مکافات موذی بمالش مکن که بیخش بر آورده باید زبن
سر گرگ هم باید اول برید نه چون گو سفند ان مردم درید
لکن په اوسنۍ زمانه کي گرگان ولاة الامر دي.

بیت: چو بینم دین احمد درغریبی دلم سوزان زچشم خون جاری

وفي الحديث الصحيح: قال رسول الله ﷺ تقبلوا لي ستاً اتقبل لكم الجنة" تاسي قبول کړئ زما څخه شپږ کاره زه به قبول کړم ستاسي لپاره جنت "اذا حدثتم فلا تكذبوا" چي خبري کوئ دروغ مه وایاست یعني بلا ضرورت شرعي "واذا وعدتم فلا تخلفوا" چي وعده مو د چا سره وکړه، نو د وعدې خلاف مه کوئ یعني بېله اجازې د شرعي شریفي "واذا ائتمنتم فلا تخونوا" چي يو چا ته امين وګڼلې خيانت مه کوه "واعفوا ابصاركم" او ستر ګي کښته اچوه یعني چي نامحرمه ښځه وويني "واحفظوا فروجكم" او ساتئ خپل فرجونه د زناء او لواطت څخه "وكفوا ايديكم عن الحرام" او خپل لاسونه منع کوئ له اخستلو څخه د حرام "وادخلوا الجنة" یعني بسلام، له عبدالله بن المبارك رضي الله عنه څخه روايت دی چي پرېښول د يوه فلس د حرام بهتر دی تر دې چي يو فلس د حرام وخوري او بیا يې په ځای کي زر فلسه خیرات کړي.

وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ۝١٠

او ژر دی چي داخل به سي آكل د اموالو د يتيمانو اورته یعني دوږخ ته.

پوه سه: چي شپږو امامانو د صحاح سته وو له جابر بن عبدالله رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چي زه زموږ په کلي کي مريض وم، نو عليه الصلوة والسلام د پوښتني لپاره راغلی، نو زه عليه الصلوة والسلام بیهوشه

ولیدم نو علیه الصلوة والسلام اوبه راوغوښتلې او اودس یې په تازه کړی او پر ما یې اوپاشلې زه په هوش کي راغلم، نو ما و علیه الصلوة والسلام ته وویل کیف اصنع في مالي زه د مال په باره کي څرنګه وکړم فنزلت هذه الآیة ﴿یوصیکم اله في اولادکم﴾ او په بل حدیث کي د جابر ﷺ چي روایت یې احمد، ابوداؤد، ترمذي او ابن ماجه کړی دی چي د سعد بن ربیع ﷺ مانه وروسته تر وفات د سعد و علیه الصلوة والسلام ته راغله او وه یې ویل یا رسول الله ﷺ دغه دوې لوڼې دي د سعدبن الربیع ﷺ چي پلار یې ستاسره په جنګ کي د احد شهید سو، نو ددې نجونو اکا چي د سعد ورور دی ټوله مال یې یووړی او دې نجونو ته یې هیڅ شی وربرې نه ښو او دا نجونې څوک نه په نکاح کوي چي مال نه لري، نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل چي خدای ﷻ به حکم وکړي په دې موضوع کي فنزلت آیة المیراث، نو علیه الصلوة والسلام وه اکا ته د نجونو سړی ور واستاوه چي ورکړه د سعد ﷺ وه دوو لوڼو ته دوه ثلثه، او وه ماینې ته د سعد شهید ﷺ اتمه حصه ومابقی فهو لک.

پوه سه: حافظ ابن حجر ﷫ وایي چي بعض مفسرین وایي چي دا آیت په قصه کي د ابنتی سعد نازل سوی دی او په قصه کي د جابر نه دی، ولي چي جابر ﷺ په وخت کي د نزول ددې آیت اولاد نه درلودی که څه هم وروسته یې اولاد پیدا سو، واجاب الحافظ انها نزلت في الامرین معاً ولي چي جابر ﷺ چي وروسته عیال پیدا کړی او قصه د ابنتی د سعد هم منځ ته راغله، نو دا آیت المواریث نازل سو.

درویش وایي: ویدل علیه ما وقع في بعض طرق الحدیث ای حدیث جابر ﷺ چي دی مریض و آه، ده چي و علیه الصلوة والسلام ته وویل ما اصنع في مالي دا عبارت زائد سته وانما یرثني ابنة واحدة، نو له دې څخه دا معلومېږي چي په وخت کي د نزول د آیت جابر ﷺ عیال داره سوی و. او

قصه د ابنتی د سعد بن الربیع رضي الله عنه هم په دغه وخت کي منځ ته راغله فنزلت آیت المواریث فیهما جمیعاً.

درویش وایي: چي دا وجه حسن ده په جمع کي د حدیثینو د جابر رضي الله عنه هدیت الیه بنور التوفیق.

درویش وایي: چي وما قال المظهري رحمة الله عليه ویحتمل ان یکون نزول اول هذه الآیة في قصة ابنتی سعد رضي الله عنه وآخرها وهو قوله تعالی ﴿وان رجل یورث کلالة آه﴾ المتصل بهذه الآیة في قصة جابر، ویکون مراد جابر رضي الله عنه بقوله فنزلت "یوصیکم الله یعني الی الآیة المتصلة بها وهي وان کان رجل یورث کلالة آه" فبعید غایة البعد وتکلف ظاهر وینافي الزیادة المذکورة في بعض طرق الحدیث التي ذکرتها آنفاً.

يُوصِيكُمُ اللهُ

پوه سه: چي معنا د وصیت د خدای جل جلاله امر دی په شي سره.

فِيٓ أَوۡلَٰدِكُمۡۖ

بحذف المضافین ای في شان میراث الاولاد.

پوه سه: چي اولاد ذکور او اناثو دواړو ته وایي، او دا خو اجمال و تفصیل یې دادی. لِلذَّكَرِ مِثۡلُ حَظِّ ٱلۡأُنثَيَيۡنِۚ

نر لره دوې برخي د ښځو دي، یعنې که اولاد د میت نر او ښځي دواړه وه نو حصه د نر مضاعفه د لور ده یعنې د دوو لونو برخه وړي.

پوه سه: چي ادنی د اختلاط دادی چي یو زوی او یوه لور وي، نو ټوله مال د مړي درې حصې کېږي دوې حصې یې د زوی دي او یوه حصه یې د لور ده، او پر دې قیاس دی چي زامن متعدد وي او لور یوه وي او یا زوی یو وي او لونې ډېري وي.

پوه سه: چي په دې آیت کي خدای ﷻ تفصیل د نر یعني زوی پر ښځه یعنې لور ثابت کړی، او په عین حال کي یې تنبیه پر دې هم وکړه چي لور محرومه بالکلیه نه ده کما في زمن الجاهلیة. دا وو بیان د اختلاط د زامنو او لوڼو د میت.

فَإِنْ كُنَّ نِسَآءً

پوه سه: چي ضمیر مؤنث د "کن" راجع و اولاد ته دی او تانیث یې په اعتبار د خبر دی ای نساء، او یا ضمیر مؤنث راجع دی وبناتو ته چي په ضمن کي د اولادو داخلي وي.

فَوْقَ اثْنَتَيْنِ

یعني تر دوو بالا هر څو چي وي "نساء" خبر اول د "کان" دی او "فوق اثنین" یې خبر ثاني دی. **فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ**ج

نو دوی لره دوه ثلث دي د ما ترک المیت من المال.

پوښتنه: د دوو لڼو دوه ثلث دي. نو د فوق اثنین په ویلو کي څه حکمت دی؟

ځواب: وروسته به متصل راسي چي د یوې لور نصف دی او نصف پر ثلث یو سدس بالا دی، ولي چي د شپږ نیمی درې دي او ثلث یې دوه دی چي نصف یو پر بالا دی. نو که خدای ﷻ ویلي وای اثنین بدون لفظ الفوق نو دا توهم به کېدای چي په دېر والي سره لوڼو ته یو یو سدس بالا کیږي حتی یستغرق کل المال، ولیس کذالک. نو چي خدای ﷻ د فوق اثنین میراث دوه ثلث ذکر کړی نو د دوو لوڼو حق دوه ثلث په طریق اولی معلوم سو. وهذا هو السر في ایراد لفظ فوق فتدبر هداک الله لفهم دقائق الکلام المجید.

وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ ط

او که وه المولودة (چي په ضمن کي د اثنتین گویا ذکر ده. وهذا هو وجه التانیث الضمیر في کانت) یوه، نو دې لره نصف د مال د میت دی.

پوه سه: چي ابن عباس رضي الله عنه وایي ي د دوو لوڼو حق دیوې لور حق دی

لكن الصحيح ماقلنا چي د دوو لونو حق دوه ثلث دی و عليه انعقد الاجماع، او څوک وايي چي لفظ فوق زائد دی وليس بوجه، او بعض وايي چي حکم د دوو بنتينو قياس دی پر دوو اختينو، ولي خدای پاک يوه خور ته نصف تاکلی دی لکه يوې لورته چي نصف دی او خوندي او ورونه چي سره ګډ سي حکم يې للذکر مثل حظ الانثيين دی کمامر، او خدای ﷻ ګرځولې ده برخه د دوو خوندو دوه ثلث فکذا للبنتين فثبت بالسنة والاجماع ان حکم مافوق الاختين کحکم الثنتين من الاخوات الثابت بالنص فحکم البنتين کحکم مافوقهما ثابت بالنص ولاوجه لالحاق الثنتين من البنات بالواحدة کما روی عن ابن عباس رضي الله عنه.

درويش وايي: چي هذا ماذکره المظهري رحمة الله عليه والاولی ماقلنا سابقا في ذکر لفظ فوق فتذکره.

تنبيه: پوه سه چي علماء د امت مرحومه پر دې اجماع کړې ده چي اولاد د ابن عند عدم الاولاد الصلبية کاولاد الصلب فالواحد الذکر من اولاد الابن او الکثير من الواحد ټوله ميراث د هغه يوه اويا د اکثر دی او که اولاد الابن مختلط وه يعنې نر او ښځي وې فللذکر مثل حظ الاثنين کما في اولاد الصلب، او که يو بنت صلبيه ورسره وه هغې ته دي نصف ورکړي والباقي لاولاد الابن للذکر مثل حظ الاثنين وعند وجود الابن الصلبي يحرمون اولاد الابن کلهم ذکورهم واناثهم.

وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ

او مور او پلار د ميت هر يوه لره سدس دی کائناً مماترک المتوفی، والمراد چي په دې صورت کي نر يعني پلار او ښځه يعني مور تفضيل نه لري.

إِن كَانَ لَهُ وَلَدٌ

که چيري مړي عيال او يا ولد الابن درلوده دا ولد د ميت يا د ابن ميت که نر

وي او که ښځې، یو وي او که متعدد وي لکن دا قدر فرق د پلار او مور سته چې په صورت د ښځني عیال د میت دي هغو ته خپله حصه ورکړي او پلار ته دي سدس ورکړي هغه ما بقی من الفروض د پلار ده له جهته د عصوبة، یعنې پلار هم ذی فرض دی او هم عصبه نو تر مور یې برخه بالا کېږي، ولي چې ښځه عصبه بنفسها نه سي کیدای کما تقرر في علم المیراث.

فَإِنْ لَّمْ يَكُنْ لَّهُ وَلَدٌ وَّوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ

که چېري نه و میت لره هیڅ ولد او یا ولد الابن، او میراث خواره صرف مور او پلار وه نو د مور یې دریمه د مال د متوفي ده یعنې والباقي للاب بالعصوبة لکن دا تقسیم هغه وخت دی چې متوفی که نر وي ماینه نه لري او که ښځه وي مېړه نه لري، او که متوفی احد الزوجین درلودی نو د هغه حصه دي ورکړي کما سیئاتي في القرآن او مور ته دي ثلث د باقي مال ورکړي او نور یې د پلار دی، مور ته دي ثلث د ټوله مال نه ورکوي کما قاله ابن عباس رضي الله عنه ولي که مور ته په صورت کي د احد الزوجین ثلث د ټوله مال ورکړي ددې حصه تر پلار بالا کېږي او سره ددې چې پلار تر مور قوي دی په میراث کي په دلیل ددې آیت چې احد الزوجین نه وي د پلار برخه ضعف ده تر برخي د مور، او هم پلار عصبه دی او ذی فرض هم دی، نو تفضیل د مور چې ثلث کل المال ورکړي پر پلار خلاف دی له وضع څخه د شرع شریفي فتامل هداک الله تعالی.

فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ

او که چېري وه میت لره ورونه نو د مور یې شپږمه حصه د میراث ده.

پوه سه: چې اخوة عام دی که لاب وام وي، او یا یوازي د پلار د خوا ورونه او یا یوازي د مور له خوا وي او مراد له اخوة څخه چې جمع د مافوق الواحد دی یعنې دوو ورونو ته هم شامل دی، او دا دوه ورونه که

فقط ذکور وي او که فقط اناث وي او یا مختلط وي.

پوښتنه: اخوة جمع د اخ ده چي مذکر دی او چي فقط اناث او یا مختلط وي، نو څرنګه اطلاق د اخوة پر روا دی، ولي خور ته خو اخت وایي او مختلط ته خو اخ و اخت وایي؟

ځواب: اطلاق د اخوت پر اخواتو باندي مجازاً دی او پر مختلط تغلیباً دی.

قانون: هر ځای چي صیغه د جمع راسي په فرائضو کي او یا په وصایاو کي مراد ځندي مافوق الواحد دی اجماعاً، او ابن عباس رضي الله عنه وایي چي مور له ثلث څخه وسدس ته نه سي ردېدلای په مادون الثلاثة سره.

پوه سه: چي حاکم روایت کړی دی چي ابن عباس رضي الله عنه وه عثمان رضي الله عنه ته ورغلی چي ته څرنګه ردوې مور له ثلث څخه وسدس ته په دوو ورونو سره وقد قال الله تعالی اخوة یعني چي صیغه د جمع ده، نو عثمان رضي الله عنه ورته وویل چي زه ددې طاقت نه لرم چي زه دي رد کړم هغه څه چي تر ما دمخه عمل په سوی دی یعني دوه ورونه هم مور له ثلث څخه وسدس ته نقل کوي او په ښارو کي د مسلمانانو هم عمل په دغه جاري دی وتوارث علیه الناس، نو عثمان رضي الله عنه د ابن عباس رضي الله عنه خبره په اجماع د امت رد کړه، او زید بن ثابت رضي الله عنه بل جواب ابن عباس رضي الله عنه ته وواېه چي عرب دوو ورونو ته هم اخوة وایي یعني د ابن عباس رضي الله عنه خبره یې په عرف د عربو قدیماً وحدیثاً رد کړه.

فائده: چونکه په دې آیت کي اخوة لفظ راغلی دی او په معنا د مافوق الواحد هم دی کمامر دا معلومه سوه چي د مور سره که یو اخ یا اخت وه نو مور لره ثلث دی، ولي مور لره سره د اب د میت ثلث و سره ددې چي اب اقوی حالاً دی تر اخ یا اخت، نو مور لره سره د ورور د میت یا خور د میت ثلث دی بالطریق الاولی.

مسئله: د امت مرحومه اجماع پر دې ده چې اخوة او اخواة خو مور له ثلث څخه وسدس ته نقل کوي که څه هم اخوة او اخوات محجوب دي په اب الميت سره نو باقي من سدس الام ټوله د اب الميت دی لانه عصبة د ورونو او خوندو ته میت هیڅ شی نه ورکول کیږي فقط دوی مور ته تاوان ورساوه او نقل یې کړه له ثلث څخه وسدس ته وبس.

مِنۡۢ بَعۡدِ وَصِيَّةٖ يُوصِي بِهَآ أَوۡ دَيۡنٍۗ

پوه سه: چې حرف متعلق دی په جهت د لفظ په نږدې ظرف مستقر سره یعنې فلامه السدس ای کائن لامه اسدس او په اعتبار د معنی متعلق دی په ټولو ظروفو مستقره وو علی سبيل التنازع من قوله تعالى للذکر مثل حظ الانثيين" فلهن ثلثا ما ترک فلها النصف لکل واحد منها السدس فلامه الثلث. نو معنا داده چې دا ټوله برخي دي چې وهر چاته ورکول کیږي من بعد آه.

پوه سه: چې مضاف و وصیت ته محذوف دی بعد انفاذ وصية چې وصیت کړه سوی په هغه سره یعنې د مړه له خوا اویا پور وي پر میت باندي.

پوه سه: چې کلمه د "او" خدای پاک راوړه او واو عطف یې نه راوړی لپاره د دلالت پر دې باندي چې هر یو له وصیت او دین څخه مقدم دی پر میراث باندي که دواړه وي او که یو وي.

فائده: وصیت یې تر پور دمخه کړی او سره ددې چې دین تر وصیت دمخه دی، که ترکه د میت ټوله په پورو کي ولاړه وصیت یې نه چلیږي له دې سببه چې وصیت چونکه طلبونکی د بندګانو له خوا نه لري نوشاید ورثه په تنفیذ کي د وصیت تکاسل وکړي بخلاف الدين لان له مطالب من جهة العباد، وفي الحديث قال رجل يا رسول الله ﷺ ته راته ووایه که چیري زه په لاره کي د خدای پاک ووژل سم او صبر مي هم په جنګ کي کړی وي او

وخدای ﷻ ته امید د ثواب هم لرم او مخامخ ووژل سم نه تر شا یعنې د فرار په وخت کي، خدای ﷻ به زما ټوله ګنهونه را وبخښي؟ علیه الصلوة والسلام ورته وویل نعم! مګر نه پور کذالک اخبرني جبرائیل علیه السلام رواه مسلم عن ابي قتاده رضی الله عنه، او له عبدالله بن عمر رضی الله عنه څخه روایت دی ان رسول الله ﷺ قال یغفر للشهید کل ذنب الا الدین رواه مسلم.

مسئله: په اجماع د امت دا ثابته ده چي دا مسئله په سراجي کي هم راغلې ده چي اول حق چي په ترکه پوري د میت تعلق لري تجهیز او تکفین دی یعنې د مړي کار سازي مثلاً که غسل د میت په روپو و او قبر کن هم په روپو کار کاوه الی غیر ذالک دا ټولو ته تجهیز وایي او کفن خودی په روپو، او دوهم حق اداء کول دي د پورو د میت له ټوله ماله څخه دده که څه هم وصیت ته څه نه سي پاته، او دریم حق وصیت پر ځای کول دي د میت لکن له درې یمي حصې څخه د ترکې، او څلورم حق تقسیم دی د مابقی بین الورثة علی مابین في القرآن العزیز او الاحادیث النبویة. له حضرت علي رضی الله عنه څخه روایت دی چي تاسي خو دا آیت دغسي وایاست ﴿من بعد وصیة یوصی بها او دین﴾ یعنې په مقتضی د آیت مذکوره خو وصیت دمخه دی تر پور لکن رسول الله ﷺ حکم وکړی په قضاء د دین دمخه تر وصیت رواه الترمذي وابن ماجه.

درویش وایي: چي مونږ تفصیل آنفاً ددې خبري بیان کړی فتدبر.

پوه سه: چي دلیل د تنفیذ د وصیت له ثلث څخه د ترکې هغه حدیث دی چي بخاري او مسلم راوړی دی چي سعد بن ابي وقاص رضی الله عنه وایي چي زه ناجوړی سوم په کال کي د فتح مکې او داسي سخته مریضي مي وه چي زه یې مرګ ته نژدې کړم، او علیه الصلوة والسلام په طور د اعادة المریض پوښتني ته راغلی، نو ما ورته وویل چي زه ډېر مال لرم او میراث مي یوه لور وړي آیا زه وصیت وکړم په ټوله مال سره یعنې صدقه یې

کړم؟ علیه الصلوة والسلام ورته وویل لا، سعد ﷺ وایي چي ماورته وویل په دوه ثلث وصیت وکړم؟ علیه الصلوة والسلام راته وویل لا. ما ورته وویل په نیمی د مال وصیت وکړم علیه الصلوة والسلام راته وویل لا، ما ورته وویل په یوه ثلث وصیت وکړم؟ علیه الصلوة والسلام راته وویل الثلث یعني الزم الثلث والثلث کثیر انک ان تذر ذریتک اغنیاء خیر من ان تذرهم عالة یتکففون الناس، ولي چي ته پرېږدې اولاد خپل یعنې الاقرباء غنیان ښه ده تر دې چي پرې یې ږدې فقراء چي لاسونه یې وخلګو ته نیولي وي لپاره د سوال الی اخیر الحدیث.

آبَآؤُكُمْ وَأَبْنَآؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا

پلرونه ستاسي او زامن ستاسي تاسي نه پوهېږئ چي کوم یو به نژدې وي وتاسي ته په نفع کي یعنې په ورځ کي د آخرت، له ابن عباس ﷺ څخه روایت دی چي ډېر فرمانبرداره د خدای جل جلاله ارفع درجةً یوم القیامة، نو که پلار ارفع درجةً و تر زوی نو په شفاعت د پلار زوی دده درجې ته رسوي او که زوی ارفع درجةً وي تر پلار نو په شفاعت د زوی پلار دده ومرتبې ته رسوي.

درویش وایي: چي داغه مراد دی په دې آیت کي او دا رښتیا ده چي لاتدرون ایهم آه، ولي دا به په ورځ د آخرت معلومېږي، وقد غلط من فسره بالنفع في الامور الدنیاویة لان النفع في الامور الدنیاویة من ای جانب کان لایعبابه کما لایخفی، قال علیه الصلوة والسلام لایجوز الوصیة لوارث الا ان یشاء الورثة رواه الدار قطني.

فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١﴾

دا تقسیم له هغه ځایه څخه یوصی کم الله تر دې ځایه پوري فریضه ده له جانبه څخه د خدای جل جلاله او په تحقیق خدای د لوی علم او حکمت څښتن دی.

پوه سه: چي فریضةً منصوب دی په فعل محذوف واجب الحذف سره ای

فرض الله فریضة چي نحات وداسي مصدر ته تاکید لنفسه وايي لان فریضة تاکید لجمل سابقة لا محتمل لها غیرها کما في قولهم جاء ابوک عطوفاً او د مخه جملې د بل شي احتمال درلودی نحویان هغه مصدر ته تاکید لغیره وايي کما في قولهم جائني زیداً راکباً، فراجع الی کتب النحو في ذالک.

فائده: په دنیا کي د پلار او مور تر منځ د عیال دوه طرفه حقوق سته اما حقوق الوالدین علی الاولاد په حدیث شریف کي راغلي دي چي په ورځ د قیامت اول له سړي څخه د لمانځه پوښتنه کېږي او بیا د حق د والدینو. او له ښځي څخه اول د لمانځه پوښتنه کېږي او بیا د مېړه د حق پوښتنه. او له مریي څخه اول د لمانځه پوښتنه کېږي او بیا د مولی د حق.

پوه سه: چي حق د مور پرزوی ډېر دی تر حق د پلار. ولي چي مور تر پلار بالا ده په مهرباني کي او پر مور ډېر زحمتونه تېر سوي دي په وخت کي د حمل او په وخت کي د لنګول او وروسته په تربیه کي د ولد تر ډېرو کلو پوري قال الله تعالی "حملته کرهاً ووضعته کرهاً" او مور شپې شپې په بیداری تېري کړي دي. او نجاسات د عیال یې په کلو کلو وریاک کړي دي الی غیر ذالک من التکالیف. په صحیح حدیث کي راغلي دي چي یو سړی و علیه الصلوة والسلام ته راغلی و ده وویل "من ابر" زه د چا سره احسان وکړم "قال امک" یعنې د مور سره احسان کوه "قال ثم من" هغه سړي ورته وویل چي بیا نو د چا سره. علیه الصلوة والسلام ورته وویل "امک" د مور سره هغه سړي دریېم وار بیا ورته وویل علیه الصلوة والسلام ورته وویل "امک" څلورم وار چي هغه سړي ورته وویل "ثم من" قال علیه الصلوة والسلام "ثم ایاک" او کما قال. په صحیح حدیث کي راغلي دي چي یو سړی و علیه الصلوة والسلام ته راغلی او ورته وه یې ویل، زما مور دومره سپین سرې او ضعیفه ده زه په خوله ډوډۍ ورکوم او زه پخپل لاس اوبه ورکوم او اودس زه ور تازه کوم او تر حاجت ځایه پوري

يې په شا ورم، نو ما ددې حق ور پرځاى كړى دى كه نه؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل "لا ولا واحدة من مائة" يعنې يا حق دې نه دى ور پر ځاى كړى بلكې يو له سلو حقوقو څخه دې هم نه دى پر ځاى كړى، هغه سړي ورته وويل "ولم يا رسول الله" ولې مې نه دى پر ځاى كړى يو له سلو حقوقو څخه ددې؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل دې چې ستا خدمت كاوه په كوچني والي چې ته ضعيفه وې په دې نيت چې دى به خداى جل جلاله را لوى كړي، او ته چې يې خدمت كوې ددې لپاره يې كوې چې نن به مړه سي سبا به مړه سي عليه الصلوة والسلام ورته وويل "لكن احسنت والله يثيبك على القليل كثيراً" يعنې ښه كار كوې چې د مور دومره خدمت كوې او خداى جل جلاله به تاته پر دغه لږ خدمت د مور چې تر وخت د مرګه يې ددې كوې ډېر ثوابونه در كړي.

پوه سه: چې يو سړى و عليه الصلوة والسلام ته راغلى د جهاد او غزا، په باره كې يې مشوره ورسره كوله، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل "الك والدة" ته مور لرې هغه ورته وويل نعم، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل "فالزمها فان الجنة تحت رجلها" ته د مور خدمت كوه ولې چې جنت ددې تر پښو لاندى دى، المقصود چې مور راضي وي خداى جل جلاله تاته جنت دركوي، ولنعم ماقيل فيه

جنت كه سراى مادر آنست　　زير قد مات مادر آنست
روزى بكن اى خداى مارا　　چيزى كه رضا مادر آنست

والحديث ذكره ابو حامد محمد الغزالي رحمه الله في احياء العلوم.

مسئله: زوى دي اطاعت كوي د مور او پلار كه څه هم مشركان وي په هغه شي كي چي په دين كي د اسلام مباح مثلاً ډوډۍ او كالي دي وركوي او خدمت دې كوي، او كه مشرك مور او پلار زوى امر كوى په شرك سره او يا په يوه ګناه كبيره سره نو بيا دې په خوله نه كوې. قال الله تعالى

﴿وان جاهداک علی ان یشرک بي مالیس لک به علم، فلا تطعهما﴾ وایضا قیل لا طاعة للمخلوق في معصیة الخالق.

پوه سه: چي بعض علماء وایي چي هغه افعال چي په هغو کي بېره د هلاک اخروي وي پر سړي باندي، نو طلب د علم پر هغو فرض عین دی. که امور اعتقادیه وه لکه معرفت د خدای ﷻ په وحدانیت او په ټولو صفتو که څه هم اجمالاً او تصدیق د نبي علیه السلام في اقواله وافعاله.

درویش وایي: چي د مذکوره امورو د معرفت لپاره چي سړی آمنت بالله وملائکته تر پایه پوري په ترجمه زده کړي کافي ده، او که معرفت وي د اعمال حسنه وو چي متعلق په ظاهر سره وي لکه لمونځ، روژه وغیرهما، او که په باطن پور وي له حسن نیت او اخلاص او توکل علی الله في جمیع الامور وغیرها، او یا ګنهونه وي چي متعلق په ظاهر پوري وي کشرب الخمر والزناء واللواطة او بېګانه ښځي ته په شهوت کتل، او یا ګنهونه د باطن وي لکه کبر او حسد او نور افعال سیئه چي په قلب پوري مربوط دي لکه ریاء وغیره، نو ددې کارو پېژندل فرض عین دي یجب علی المکلف طلبها وان لم یاذن ابواه، في فتاوٰی قاضیخان رجل طلب العلم بغیر اذن والدیه فلاباس به ولایکون عقوقاً لکن دا هلته چي په ډېره سړی وي، او که چېري بې ډېري و او ښائسته و نو مور او پلار یې له طلب څخه منع کولای سي یعني بل وطن یا بل مسجد ته لخوف الفتنة.

درویش وایي: چي دا و حق د والدینو پر والد باندي، او حق د ولد پر والد باندي په دې قرار دی چي اول خو دي پر زوی ښه نوم ایږدي په حدیث شریف کي راغلي دي "انکم تدعون یوم القیامة باسمائکم فاحسنوا اسمائکم.

پوه سه: چي حسن نومان دادي چي په هغه کي اضافت د عبد وي و یوه نامه ته د خدای ﷻ لکه عبدالله، عبدالغفور، عبدالرحمن الی غیر ذالک من اسمائه تعالی، او یا ذ علیه الصلوة والسلام او یا د یو بل نبي نوم لکه

محمد، احمد، محمود وغیرها من اسماء النبي ﷺ او یا ابراهیم، موسی، عیسی، داؤد وغیر ذالک من اسماء الانبیاء علیهم السلام، او که مکروه نوم و هغه به هرو مرو بدلوي په ښه نامه ولي چي د یو سړي نوم عاصي و نو علیه الصلوة والسلام په مطیع ور بدل کړی او بل سړی و نوم یې لمضطجع و علیه الصلوة والسلام په منبعث ور بدل کړی.

پوه سه: چي مکروه نومان دادي چي په هغه کي اضافت د عبد وغیر ته د خدای ﷻ د نامه سوی وي لکه عبدالمحمد، عبدالرسول، عبدالنبي عبدالحسین والاکره من ذالک کله ما فیه اضافة عبد الی الصنم لکه عبدالمناف، عبدالعزی الی غیر ذالک، او هغه نومان مکروه دي چي په هغه کي د علیه الصلوة والسلام د نامه سره وصف خاص د علیه الصلوة والسلام جمع وي لکه محمد نبي، محمد رسول الی غیر ذالک، او داغه رنګه بې معنا نومان مکروه دي لکه خر، ختمک، شین ګل، الی غیر ذالک. او داغه رنګ مکروه دي نومان د ملائکه وو لکه جبرائیل، میکائیل الی غیر ذالک.

سوال: د جبر معنا په عبراني ژبه عبد دی او ایل په معنا د الله دی، نو خو معنا د جبرئیل عبدالله سوه، نو ولي مکروه دی؟

ځواب: د معنا په لحاظ نه دي مکروه لکن فقهاؤ تسمیه باسماء الملائکة مکروه بللي دي.

او بل حق د زوی ختان دی د زوی چي په پښتو یې سنتي بولي او دا سنت دی، واختلف العلماء في وقت الختان، بعض وایي چي بلوغ ته ورسېږي نو دي سنت کړي لپاره د طهارت ولا طهارة علی المرء قبل البلوغ وهذا القول ضعیف، او بعض وایي چي د لسو کالو سي، او بعض وایي چي د نهو کالو سي، او بعض وایي چي د اوو کالو سي وهو الاعدل، لکن تر دې دمخه دې نه سنتوي چي غاښونه یې نه وي راغلي مخالفةً للیهود ولي چي یهود یې په اوومه ورځ د ولادت سنتوي کل ذالک منقول من روح البیان في باب الختان.

او بل حق د ولد پر والد دادی چي حلال رزق یا لږ یا ډېر به ورله برابروي، او بل به علم دین په زده کوي سیپاره او قرآن کریم به لفظاً صحیح په زده کوي، او د علم دین کتابونه به په دیني مدرسو کي په زده کوي، او د صالحانو خلګو عادات به ورښیي، سعدي شیرازي رحمة الله علیه وایي.

بخردی درش زجر و تعلیم کن به نیک وبدش وعده وبیم کن
بیاموز پر ورده را دست رنج وگردست داری چو قارون گنج
بپایان رسد کیسه سیم وزر نه گردد تهی کیسه پیشه ور

یعني که ته طاقت لرې چي د قارون ګنج ورپیدا کړې خو تر هغه دا ښه ده چي یو کسب په زده کړې لکه نجاري، بنایي، خیاطي وغیرهما. او دا بیت بپایان آه دلیل د دمخه بیت دی فتامل.

او په حدیث شریف کي چي روایت یې انس رضي الله عنه کړی دی عن النبي صلی الله علیه وسلم قال "یعقُ عنه" عقیقه دي وکړي له مولود څخه په اوومه ورځ، او نوم دي پر کښېږدي او ښېتان دي ور وخروي، او چي د شپږو کالو سي ادب دي ورکوي یعنې د طفولیت له لهو ولعب څخه دې راګرځوي، او چي د اوو کالو سو ځای دي ور جلا کړي یعنې د نورو کوچنیانو سره دې په یوه ځای کي نه بیدوي، او چي د لسو کالو سي پر لمانځه دې وهي یعنې که یې لمونځ نه کاوه، او چي د شپاړسو کالو سي کوزده او واده دي ور وکړي یعنې ان استطاع، بیادې نو تر لاس ونسي او ورته وه دي وایي قد ادبتک وعلمتک وانکحتک اعوذ من فتنک في الدنیا وعذابک في الآخرة.

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِن لَّمْ يَكُن لَّهُنَّ وَلَدٌ

او تاسي لره نیم مال دی د ماینو یعنې چي دوی مړې سي او تاسي ژوندي یاست که چېري نه و دغو ماینو لره ولد که نر وي او که ښځه او دا والد ددې له نسه څخه وي، او که یې د زامنو له ملا یا د زامنو د زامنو له

ملا څخه وي که يو ولد وي او که ډېر وي د زوج لـه ملا څخه چي اوس ژوندی وي او ددې وارث وي او که يې له بل مېړه څخه وي. او باقي نيمه حصه د نورو ورثه وو ده من ذوی الفروض والعصبات.

فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ

او که چېري ماينو ولد درلودی علی التفصيل المذکور آنفاً، نو تاسي لره د مال د زوجاتو يعنې که مړې ماينې درلودی، او درې باقي حصې يې د نورو ورثه وو دي من ذوی الفروض والعصبات.

مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ

وروسته تر وصيت ددوی او يا پور پر دوی.

پوه سه: چي دا قيد د دواړو صورتو دی يعنې چي ولد نه لري او يا يې لري.

وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ

او ماينو لره څلورمه د هغه مال ده چي تاسي پرېښوی يعنې چي تاسي مړه سئ او ماينې مو پاته سي.

إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ

که تاسي نه درلودی ولد.

درويش وايي: چي هغه دمخه ذکر سوی تفصيل په ولد کې مه هېروه. والباقي من مالکم لباقي ورثتکم من ذوی الفروض والعصبات.

فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ

او که تاسي لره ولد و علی التفصيل المذکور نو ماينو لره مو اتمه حصه ده ما ترکتم من المال والباقي من اموالکم لباقي ورثتکم من ذوی الفروض والعصبات.

مِّنۢ بَعۡدِ وَصِيَّةٖ تُوصُونَ بِهَآ أَوۡ دَيۡنٖۗ

وروسته تر هغه چې تاسي وصیت کړی وی او یا پور دربانديِ وي.

مسئله: که میړه ماینه په طلاق رجعي طلاقه کړې وه خواه په وخت کې د صحت یې طلاقه کړې وه او یا یې په مرض موت کي او هنوز دا په عده کي وه چي میړه یې مړ سو، نو هغې ته هم میراث رسیږي، او که میړه په حال کي د صحت ماینه په طلاق بائن طلاقه کړې وه د میراث حق نه لري که څه هم په عده کي وه چي میړه یې مړ سو، او که یې په طلاق بائن په مرض الموت کي طلاقه کړې وه او دا په عده کي وه میراث وړلای سي لانها امرئة الفار فاحفظ.

درويش وايي: چي دلیل د فوق الذکر مسئلې یعنې چي سړی ماینه په مرض موت کي طلاقه کړي په بائن طلاق سره او میړه یې مړ سي او دا په عده کي وي میراث وړای سي، حضرت عثمان رضي الله عنه پخپل زمانه خلافت کي ورکړی وه تماضر بنت اصبغ ته له میراث څخه د عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه چي ده دغه ښځه یعنې تماضره په طلاق بائن سره په مرض موت کي طلاقه کړې وه، او دی چي وفات سو دا ماینه یې په عده کي وه په حضور کي د صحابه کرامو رضي الله عنهم چا انکار پر ونه کړی فکان اجماعاً، والی هذا ذهب عمر وابنه عبدالله وعثمان وابن مسعود والمغیرة وعلي وابي بن کعب وعبدالرحمن بن عوف وعائشة وزید بن ثابت رضوان الله تعالی علیهم اجمعین او د هیڅ صحابي څخه خلاف ددغې مسئلې نه دی نقل سوی، وهو مذهب النخعي والشعبي وسعید بن المسیب وابن سیرین وعروة وشریح وربیعة بن عبدالرحمن وطاؤس بن شبرمه والثوري وحماد والحارث رحمهم الله تعالی اجمعین قاله المظهري رحمة الله علیه.

مسئله: قال الامام الاعظم رحمة الله علیه که ماینې په مرض موت کي له میړه

څخه طلب د طلاق وکړي، او هغه طلاقه کړه بیا میراث نه لري، ولې چې دا پخپله په ابطال د خپل حق راضي سوه.

وَاِنْ كَانَ رَجُلٌ يُّوْرَثُ كَلٰلَةً اَوِ امْرَاَةٌ وَّلَهٗۤ اَخٌ اَوْ اُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ ۚ فَاِنْ كَانُوْۤا اَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَآءُ فِی الثُّلُثِ مِنْۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُّوْصٰى بِهَاۤ اَوْ دَيْنٍ ۙ غَيْرَ مُضَآرٍّ ۚ

که یو نر میت چي له ده څخه میراث وړل کېدی هر څوک چي یې څندي وړي "کلالـة" دا خبر د "کـان" دی، والکلالـة مـن لا ولـد لـه ولا ولـد الولـد وهلم جراً او نه یې والد درلودی ولا والـد الـوالـد وهلم جراً، او یا ښځه وه کلالةً، او دې میت کلاله لره ورور یا خور وه یعنې د مور له خوا څخه باجماع الامة چي اخیافي یې بولي، نو هر یوه لره د اخت او اخ سدس د میراث دی لاتفضیل المذکر علی الانثی، او که اخ و اخت تر یوه بالا وه. نو دوی شریکان دي په یوه ثلث یقسمون بینهم بالسویة لاتفضیل للذکر علی الانثی وروسته تر وصیت د میت او یا پور پر میت.

فائده: مراد له اصول او فروع څخه په تفسیر کي کلاله نر دی حتی که میت لره مور وه یا لور وه هغه هم کلاله دي او د ښځي کلالةً هم دغه معنا ده.

فائده: د کـلالـه معنـا ضعف دی لکـه پـه دې محـاوره کـي کـل فـلان فـي نسبه کلالـة ای ضعف وکـل اللسـان فـي نطقـه کلالـة ای ضعف. نـو دغـه سړی چي اصول نر او فروع نر نه لري ضعیفه دی.

فائده: ضمیر في ته راجع دی ورجل ته او ښځه کلاله پر قیاس ده. او یا ضمیر نر او ښځي دواړو ته راجع دی په تاویل د میت یا په تاویل د مورث او یا د مذکور.

فائده: موږ وویل چي مراد له اخ او خت څخه هغه دی چي فقط د مور له

خواوي، يو خو په دليل د اجماع چي دمخه مونږ وويل، او بل دليل د قرائت د ابي وسعد بن ابي وقاص رضي الله عنه وله اخ او اخت من ام وهذه الاقرائة وان لم يكن متواترة، قال ابو حنيفه رحمة الله عليه يعمل بالقرائة الغير المتواترة اذا صح اسناده خلافاً للشافعي رحمة الله عليه.

فائده: وړونه او خوندي درې قسمه دي (۱) اعياني چي په مور او پلار دواړو کي شريک وي (۲) علاتي چي په پلار کي سره شريک وي او مېندي يې سره جلا وي (۳) اخيافي چي په مور کي شريک وي او پلرونه يې سره جلا وي.

پوه سه: چي يوه مسئله چي په حماريه سره مشهوره ده په هغه کي د امامانو اختلاف دی، هغه داده چي يوه ښځه کلاله مړه سوې وه او يو يې مېړه پاته و او بل يې مور او دوه وروڼه د مور له خوا او دوه وروڼه لابوين. د امام اعظم رحمة الله عليه مذهب دادی چي مېړه ته دي نصف المال ورکړي لعدم الولد للمتوفات، او مور ته دي سدس ورکړي او د مور له خوا وروڼو ته دي ثلث ورکړي، واذا اتم المسئلة بذوی الفروض فليس للاخوة لام واب شيئ لانهم من العصبات ولم يبق لهم شيئ، والى هذا ذهب احمد و داؤد. او امام شافعي رحمة الله عليه وايي چي مورني وروڼه او اعياني وروڼه په ثلث سره شريکان دي، ويرد عليه انه كيف اشرك العصبات مع ذوی الفروض.

مسئله: اولاد الام په ولد د ميت او په ولد الابن د ميت او په اب او جد سره ساقطيږي بالاجماع، قوله "غير مضار" لو ميت به په وخت کي د وصيت ضرر نه رسوي و ورثه وو ته يعني چي تر ثلث المال بالا وصيت کوي، او يا اقرار بالدين کاذباً وکړي د يو چا لپاره اضراراً بالورثة.

پوښتنه: قيد د عدم الاضرار خو په دمخه تقسيماتو کي هم ضروري دی، نو هورې يې ولي قيد د مضارٍ نه کړی ذکر او په "اخوة ولام" کي يې دا قيد ذکر کړی؟

ځواب: نعم! قيد د عدم اضرار خو هورې هم مراد دی لکن چونکه قرابة الولاد وحسن معاشرة الزواج مانع و له ضرر څخه غالباً نو هورې يې نه

کړی ذکر، او په بني الاخياف کي يعني چي فقط په مور کي شريکان وي احتمال د ضرر ډېر و. ولي چي عموم خلگ اولاد الام فقط گرسره وروڼه نه بولي، نو ځکه يې قيد د عدم د عدم الاضرار ذکر کړی فتدبر.

درویش وایي: چي باقي مسائل د وصیت مذکوره في کتب الفقه والمیراث لکن مع ذالک ملا یدرک کله لایترک کله. نو بعض له مسائل ضروریه څخه دادي که پر سړي پور باندي و او یا زکوة پر پاته و او یا نذر او یا حج فرضي او یا قضایي لمونځونه او یا روژې پر باندي وې، نو پر ده واجبه ده چي دی به وصیت کوي په اداء د ما وجب علیه او په فدیه د لمونځو او روژو دده له مال څخه. نو د پور ورکول خو یې وروروسته تر تجهیز او تکفین له مال څخه کېږي، نو که یې پورونه ټوله اداء سوه خو ډېره ښه، او که دده په پورو کي ټوله میراث خلاص سو او هنوز پورونه پاته سوه، نو د پورورو خوښه ده که یې وربخښي او کې دار الآخرت ته پرېږدي، یعني پر اولاد او اقرباؤ یې ورکړه د پورو نه ده لازمه الا ان یتبرعوا باداءها، او ماسوی له پورو څخه هغه نور فرائض چي دمخه تېر سوه له درې یمې څخه د مال ورکړه کېږي او پر ورثه وو یې قضاء او فدیه لازمه نه ده الا ان یتبرعوا ولم یکن في الورثة صغیر.

پوه سه: چي داسي وصیت باید سړی مهمل پرې نږدي او تر مرض الموت یې ونه ځنډوي، ولي چي دا نه ده معلومه چي سړی په څرنگه مرگ مري، آیا د وصیت فرصت به ومومي او که نه. ویدل علیه الحدیث المروي عن ابن عمر رضي الله عنه ده وویل چي رسول الله ﷺ وویل "ماحق امرءٍ مسلم له شئ یوصی فیه یبیت لیلتین الا ووصیة مکتوبة عنده" رواه البخاري ومسلم چي داسي حدیث ته متفق علیه وایي.

مسئله: که سړی مال لري او واجب پر ذمه نه لري نو که یې ورثه غنیان وه نو دی وصیت د خیرات وکړي تر ثلث څه کم یا عشر یاخمس یا ربع او

تر ثلث پوري دي اختيار لري، او كه چيري ورثه فقراء وه نو وصيت د خيرات مكروه تنزيهي دى بلكې مسكينانو ته دې پرېږدي. ولي صدقه پر قريب ډېر ثواب لري، قال رسول الله ﷺ الصدقة على المسكين يعني الاجنبي صدقة يعني فقط و على ذى الرحم ثنتان صدقة وصلة رحم" رواه احمد والترمذي وابن ماجه والدارمي.

وَصِيَّةً مِّنَ اللّٰهِ ۗ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿۱۲﴾

پوه سه: چي وصيت منصوب دى په فعل مقدر سره اى يوصيكم الله وصية، او خداى ﷻ په حال د بندګانو خبر دى خصوصاً په ضرر ددې په وصيت او حليم دى مضارته ژر عذاب نه ورکوي، نو دوى دي پوه سي چي تاخير د عذاب اهمال نه دى بلكې امهال دى تر توبې پوري.

تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ ۗ

يعني دغه احكام د ميراث او حقوق د يتيمانو او د وصيتو. يعني شرائع د خداى ﷻ دي چي مسلمان بايد هغه پوره کړي او تجاوز تر ونه کړي.

وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ يُدْخِلْهُ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۗ وَذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿۱۳﴾

او كه څوک فرمانبرداري وكړي د خداى ﷻ او د هغه د رسول ﷺ يعنې په ټولو اوامرو كي له ايمانه رانيولې تر مستحب پوري او ځان منع كړي له منهياتو څخه د خداى ﷻ او د رسول دده له كفره څخه رانيولې بيا تر مكروه تنزيهي پوري، نو خداى به داخل كړي دغه سړى بوعده تعالى وجرى عاته تعالى وان لم يكن ذالک واجباً عليه تعالى كما هو رائ المعتزلة، وجنتو ته په ورځ د آخرت هغه جنتونه چي بهيږي به لاندي تر درختو او تر قصورو د هغو جنتو څلور ولې "اوبه، شيدې، شراب او

عسل" والمراد والله اعلم الدخول بلا عذاب ولاعتاب، او دخول د جنت على الوجه المذكور كاميابي ده لويه، اللهم ارزقنا مبادي واسباب هذا الفوز العظيم بفضلك العميم.

وَمَنْ يَّعْصِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَيَتَعَدَّ حُدُوْدَهٗ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيْهَا ۪ وَلَهٗ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ﴿۱۴﴾

او كه څوك عصيان وكړي د خداى ﷻ او د رسول د خداى يعنې په امتثال كي د اوامرو په اجتناب د منهياتو او تجاوزو كي تر ټولو حدود ده، وذالک لايتصور الا في الكافر ولهذا قال چي دى به داخل كړي اورته چي هميشه به وي په دغه اور كي يعنې ابد الآباد، او ده لره دى په دوږخ كي عذاب د سپكاوي، بخلاف المؤمن العاصي ان دخل النار لان النار له تصفية لدنس المعاصي لكه سره زر چي خيرن سي نو زرگر يې پر کُره د اور اړدي لپاره د صفايي، او د كافر حال په اور كي داسي دى لكه سرې چي بوټي پر اور كنښېږدي لپاره د كتهوي د غوښو پخولو الى غير ذالک. اللهم نجنا من عذاب النار بفضلک وكرمک.

فائده: جمع راوړل د "خالدين" په اعتبار د معنى د "من" ده.

پوه سه: چي اطاعت د خداى ﷻ او د رسول دده سبب دى د خيراتو د دنيا او اخرت، او عصيان د خداى او د رسول دده سبب دى د عذابو د دنيا او اخرت كما قال الشاعر.

پسر نوح بابدان بنشست خاندان نبوتش گم شد
سگ اصحاب روزی چند پی مردم گرفت مردم شد

حاتم اصم رحمة الله عليه وايي الزم خدمة مولاک ياتيک الدنيا راغمةً والآخرة راغبة.

حكايت: يوه ځوان له بني اسرائيلو څخه و دنيا ته شا كړي وه او په يوه ناحيه كي په عبادت د خداى ﷻ د شپې او ورځي اخته و، نو يو دوه

کسه سپین ږیري دده د قوم ورغله او دې ځوان ته یې وویل چې راځه خپل کورته "یا من اخذت امراً شدیداً لاصبر علیه" اې ځوانه تا یو ډېر سخت بار پر اوږو اخستی دی چې د همېشه لپاره صبر پر دې کار گران دی، ځوان ورته وویل "قیامي بین یدي الله اشد من هذا" زما درېدل په حضور کي یعنې په ورځ د قیامت تر دې کار چې زه یې کوم ډېر سخت دی، او هغه دوو سپین ږیرو ورته وویل چې ستا قریبان تولـه ستا د ملاقات په ارمان دي، نو ته چې پر کور دا عبادت کوې دا به افضل کار وي قریبان به دي هم در خخه راضي وي، ځوان ورته وویل چې خدای جل جلاله زما ځخه راضي سي خدای جل جلاله هر قریب لما ځخه راضي کړی، هغه دوو سپین ږیرو ورته وویل ځوانه ته بې تجربې یې موږ تجربه کاره یو له داسي کار ځخه چې ته یې اوس کوې اخیر الامر عجز پیدا کېږي، ځوان ورته وویل من عرف نفسه لم یضره العجب. نو باره دې دوو کسانو یوه و هغه بل ته وویل درځه چې ځنډي ولاړ سو دې ځوان ریح الجنة پیدا کړی دی زما او ستا قول نه مني.

درویش وایي: چې مولانا جلال الدین رومي قدس سره په مثنوي کي وایي.

بندبگسل باش آزاد ای پسر　چند باشی بند سیم و بندزر
هرکه از دیدار برخور دارشد　این جهان در چشم او مردار شد

الله ارزقنا حبک وحب من یحبک وحب عمل یقربنا الیک

وَالّٰتِیْ یَاْتِیْنَ الْفَاحِشَةَ

او هغه ښځي چې فعل کوي د زنی.

پوه سه: چې فاحشة په لغت کي فعل قبیح ته وایي او مراد دلته ځنډي زنی ده، ولي تر ټولو افعالو قبیحه وو زنی بد کار دی.

مِن نِّسَآئِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ

ای کائنات ستاسي له ښځو څخه، تاسي طلب وکړئ اي ايها الحکام پر دې ښځو یعنې پر زنی ددوئ او هغه به داسي شاهدي ورکوي چي موږ داسي ولیدی ذکر د نر په فرج کي د ښځي لکه سلايي په رنجینونې کي.

أَرْبَعَةً مِّنكُمْ

یعنې نران څلور کسه له تاسي مسلمانانو څخه چي احرار هم وي، نو په زنی کي شاهدي د ښځو منظوره نه ده اجماعاً او د مریانو شاهدي هم مقبوله نه ده.

پوه سه: چي مظهري رحمة الله علیه وایي چي من المؤمنين العدول.

ن وايي: چي د فاسقانو شاهدي عموما مردوده ده لاخصوصاً في الزنی.

فَإِن شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ

نو که دغه څلورو کسو شاهدي اداء کړه علی النهج المذکور، نو تاسي دا زانيات بندي کړئ په خپلو کورو کي او خونې ددوی لپاره بندي خانې وګرځوئ

حَتَّىٰ يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا ﴿١٥﴾

تر هغه وخت پوري چي دده روح قبض کوي ملائکة الموت، او یا خدای جل جلاله ګرځوي ددوی لپاره یوه بله شرعي لار.

درویش وايي: چي مسلم د عبادة بن الصامت رضي الله عنه څخه روایت کړی دی چي رسول الله صلی الله علیه وسلم وویل "خذوا عني خذوا عني قد جعل لهن سبيلاً" له ما څخه زده کړئ له ما څخه زده کړئ خدای جل جلاله دوی یعنې زانیانو ته لار پیدا کړه "البکر بالبکر جلد مائة وتغريب عام، والثيب بالثيب جلد مائة والرجم"

پوه سه: چي "جلد مائة في البكر بالبكر" حد د زنی دی او په نېز د امام ابو حنيفه رحمة الله عليه تغريب عام سياسةً دی موکول ورايي ته د امام دی. او د زنی د ثيب بالثيب حد خو رجم او جلد مائة په حد کي داخل نه دی للزوم اجتماع الحدين وسيئاتي الجواب عن الحديث المذکور في سورة النور ان شاء الله تعالی.

پوه سه: چي د احنافو د علماؤ په دې کي اختلاف دی چي امساک في البيوت آيا حدود په ابتداء کي د اسلام، او بيا منسوخ سوه يا حد نه و بلکې ددوی لپاره حبس و چي حد نازلېږي نو به حد پر جاري سي. مظهري رحمة الله عليه وايي چي صحيح زما په نېز دادی چي دا حبس في البيوت حد نه و او نه منسوخ دی بل الله سبحانه وتعالی امر بالحبس الی ان ينزل الحد وبعد نزول الحد دا حکم د حبس باقي دی تر څو چي حد پر جاري کېږي، په هدايه کي وايي "يحبسه الحاکم" قال في الاصل يعني المبسوط تر هغو پوري چي د عدالت د شهودو درک معلومېږي.

وَالَّذٰنِ يَأْتِيٰنِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوْهُمَا ۚ فَاِنْ تَابَا وَاَصْلَحَا فَاَعْرِضُوْا عَنْهُمَا ۗ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ تَوَّابًا رَّحِيْمًا ﴿١٦﴾

او هغه دوه کسه چي مراد ځندي زاني او زانيه دي وتذکير اللذان على التغليب چي دوی فاحشې ته ورتګ وکړي يعنې زنا وکړي، نو تاسي دوی دوه په خوله ملامت کړئ مثلاً ورته ووایاست چي له خدايه او له مخلوقه نه شرمېداست چي زنا مو کوله، نو که دوی دوو توبه وکښل او آينده عمل يې صالح کوی نو تاسي بيا مخ ځندي واړوئ يعنې نوره ملامتيا مه پر کوئ، ولي چي خدای جل جلاله ډېري توبې قبلوي او د ډېرو بندګانو توبې قبلوي او پر بندګانو مهربان دي.

درویش وایي: چي نزول ددې آیت په زنی کي رایه ده د اکثر مفسرینو، لکن روح البیان چي ډېر قدیم تفسیر دی چي د مصنف نوم یې مع القابه شیخ اسماعیل حقي البرسوي رحمة الله علیه دی چي په سنه ۱۱۲۷ھ وفات سوی دی د آیت په تفسیر کي داسي وایي چي تثنیه د "اللذان" مبني پر تغلیب ده، او مراد له فاحشة" څخه چي ضمیر د مؤنث ورته راجع دی مطلق زنی مراد نه ده، او له سدي رحمة الله علیه څخه یې نقل کړی دی چي مراد په دې آیت کي زنی د بکرینو ده ولي عقوبت چي اذی باللسان یې سپک دی تر حبس مخلد کمامر او په دې سره به تکرار ددې آیت دفع سي، نوره ترجمه یې د آیت داسي کړې ده لکه درویش چي وکړه، ورروسته تر واعلم یې داسي ویلي دي که زانیه او زاني دواړه محصن وه یعنې نکاح شده فحدهما الرجم لاغیره، او که دواړه غیر محصن وه نو حد یې په درو وهل دي لاغیره، او که یو له دوی څخه یعنې زاني او زانیه محصن او بل غیر محصن و، نو حد د محصن رجم دی او د غیر محصن حد دُرې دي، ثم قال چي حد د زنی چي رجم او جلد دی په تورات کي و ثم نسخ بآیة الایذاء من القرآن وهي الآیة المتلوة ثم صار الایذاء منسوخاً بآیة الحبس کمامر، او ده ویلي دي چي آیت د ایذاء که څه هم په ترتیب او تنظیم کي وروسته دی لکن په نزول کي تر آیت الحبس دمخه دی.

درویش وایي: چي په دې خبره برسوي رحمة الله علیه هغه سوال دفع کړی چي منسوخ خو لازماً دمخه وي تر ناسخ، او بیا ده ویلي دي چي حبس منسوخ سو په حدیث د عبادة بن صامت رضي الله عنه کما ذکرنا من قبل، وثم هذا بآیة الجلد ﴿الزانیة والزاني فاجلدوا کل واحدة منهما مائة جلدة﴾ نو حد د زنی یوازي جلد و که زاني او زانیه محصن وي او که غیر محصن، ثم صار هذا منسوخاً في حق المحصن یعنې په ځای کي یې رجم ودرېدی په حدیث د ماعز الاسلمي رضي الله عنه چي دی محصن و او زنی یې کړې وه، نو علیه الصلوة والسلام

امر د رجم پر وکړی او غیر محصن په حکم کي د جلد پاته سو، په اخیر کي دی وایي وهو الترتیب في الآیات والآحادیث و علیه استقر الحکم عندنا. او برسوي رحمة الله علیه حواله د ټوله مذکوره بیان وتفسیر تیسیر ته کړېده.

درویش وایي: چي په دې ترتیب او نسخ ومنسوخ کي په ډېرو ځایو کي مظهري مخالف دی کمامر منا قبیل هذا والله اعلم بالصواب والیه الرجع والمآب.

پوه سه: چي د محصن تفسیر دادی چي سړی عاقل وي نو مجنون محصن نه دی، بالغ وي نو کوچنی محصن نه دی، مسلمان وي نو کافر محصن نه دی، او حر وي نو مریی مصحن نه دی، چي جماع یې کړې وي د یو ښځي سره یعني ماینې سره بالغه وي، او که یې د نابالغه ماینې سره جماع کړې وي هغه محصن نه دی، او ماینه به یې هم عاقله وي، که یې د لېونۍ ماینې سره جماع وکړه نو هغه محصن نه دی، او ماینه به یې حره وي او که یې ماینه د بل چا مینځه وه ده جماع ورسره وکړې دی محصن نه دی، او داغه رنګه چي د خپلي مینځي سره په ملک الیمین وطي وکړي هغه محصن نه دی، او ماینه به یې مسلمانه وي، که د سړي کتابیه ښځه په نکاح کي وه او وطي یې ورسره وکړې هغه هم محصن نه دی، ماینه به یې هم په نکاح صحیح سره غوښتې وي نو که یې نکاح د ماینې سره فاسده وه کالنکاح بغیر شهود هغه هم محصن نه دی فاحفظ هذا التفسیر المحصن، وفي الحدیث الصحیح الذي رواه مسلم عن ابن مسعود رضي الله عنه دی وایي ما پوښتنه وکړه له علیه الصلوة والسلام څخه "ای ذنب اعظم عند الله" کومه ګناه ده ډېره لویه په نېز د خدای جل جلاله علیه الصلوة والسلام راته وویل "ان تجعل لله نداً وهو خلقک" چي ته خدای جل جلاله مثل ووایه یعني شریک او حال دا دی چي ته خدای پیدا کړی یې "قلت ثم اي قال ان تقتل اولادک خشیة ان یاکل معک" چي ته عیال وژني له بېري ددې چي ستا څخه به ډوډۍ غواړي "قلت ثم ای قال تزاني حلیلة جارک" ما ورته

وویل چي بیا کومه ګناه لویه ده علیه الصلوة والسلام وویل چي ته زنی وکړې د همسایه د ماینې سره، دا خو هم زنی ده بل د مراعات نه کول دي د همسایه توب، ابن مسعود ﷺ وایي لو استزده لزادني که ما بالابود پوښتنې له علیه الصلوة والسلام څخه کړي وای نو علیه الصلوة والسلام به نور زیاتوب راته کړی وای یعنې که ما ویلي وای ثم ای ثم ای، نو علیه الصلوة والسلام په جوابو کي زیاتوب راته کړی وای نو ما شفقةً علیه ثم ای ثم ای بس کړه چي جوابونه پر علیه الصلوة والسلام تکلیف نه سي.

درویش وایي: چي سخترینه زنی د هغه چا ده چي ماینه خو په ثلاثاً پر طلاقه سوې وي لکن ده ته هغه د عالم د شرمه ناسته وي او حرامي جماعي هم ورسره کوي.

درویش وایي: چي ما په یو حدیث صحیح کي لیدلي وه چي اولاد الزنی ډېر سي نو پر خلګو به طاعون او فقر مسلط سي، نو زه ودې ته حیران وم چي ولد الزنی خو د رنډیو زامن بولي، نو دا څرنګه دونده ډېرېدای سي. اوس مي دا څلور کاله دمخه دې ته فکر سو چي اولاد الزنی خو یوازي د رنډیو زامن نه دي بلکې ددغو کسانو چي ماینې یې په درې طلاقه پر طلاقي سوې وي ولو متفرقاً او هنوز ودوی ته ناستي وي او ماینې یې بولي او عیالونه ځندي راوړي نو داخو هم اولاد الزنی دي.

حکایت: زما په محل کي یو سړی و چي د ماینې سره یې جنګ سوی و. ده ورته ویلي وه چي پر ما طلاقه یې پر ما طلاقه یې پر ما طلاقه یې څو واره، نو د هغه سړي مور ماته راغله او قصه یې راته وکړه ما ورته وویل چي دا ماینه بېله بل مېړه وده ته نه روا کېږي، مور چي یې زوی ته ویلي وه زوی یې ورته ویلي وه چي ته د مولوي صائب خبري ایله کړه هم تر دا اوسه ورته ناسته ده، نو دا اولاد خو هم اولاد الزنی دی.

حکایت: یو شناخته ماته راغلی چي زما ورور وخپلي ماینې ته تر لس

واره زیات پر یوه ځای طلاقونه ورکړي، نو ما هغه ته هم وویل چي بل میړه غواړي، نو دی بیا په کوټه کي یو بارسوغ او په دنیا پېڅه اله ملا ته ورغلی و هغه ورته ویلي وه چي دا تېوله یو طلاق رجعي دی مانېام ډوډۍ وکړه زه به یې احتیاطاً نکاح ور وتړم، نو هغه ډوډۍ وکړه ښې ورجي او غوښتي یې پاخه کړه او پېڅه اله ملا ورغلی ډوډۍ یې مظبوطه وخوړل نکاح یې وتړل په قول د هغه سړي چي دوه درې زره روپۍ مو هم ورکړې، زمخشري وايي.

علماء زماننا صاروا لصوماً عموماً في القضايا لاخصوصاً

لکن درویش وايي چي باز هم دروازه توبه قبل الموت باز است، چناچه در این آیت آمده "ان الله کان تواباً رحیماً" ودر قرآن کریم در بسیار جاء دروازه باز تصریح نموده شد عاصي بسبب گناه بسیار نا امید رحمت الهي نباید شد لکن بشرطیکه به صابون الاوزار غسل نماید، مولنا جلال الدین رومي قدس سره درمثنوي چنین میفرماید درمواضع مختلف.

مرکب تو به عجائب مرکبی است بر فلک تاز وبیک لحظه زیست
چو ن بر آرند از پشیمانی انین عرش لرزد از انین المذنبین
عمر اگر بگذشت بیخش این دم است آب تو به ده اگر اوبی نمش
بیخ عمرت رابده آب حیا ت تا درخت عمر گردد باثبات

اللهم ارزقني التوبة النصوح في اواخر عمري آمین.

درویش وايي: چي سره ددې چي اکثره مفسرین خو پر دې خبره دي چي په آیت د "واللذان آه" خو مراد زاني او زانیه دي او تذکیر د "اللذان" بناء دی پر تغلیب د مذکر پر مؤنث کمامر، سره د هغه مظهري رحمة الله علیه وايي چي ظاهره زما په نیز له فاحشه څخه په آیت مذکور لواطت دی صرف د "اللذان" د تذکیر مراعات کړی دی چي دا لواطت اولاً فعل د قوم لوط و دی وايي وهو قول مجاهد رحمة الله علیه ده ویلي دي وحینئذ لا اشکال یعني في تذکیر اللذان.

سوال: لواطت خو ډېر قبيح فعل دی نو صرف "فاذاهما" څرنګه ددې غاية قبيح فعل جزاء کېدای سي؟

جواب: مظهري رحمة الله عليه ځواب ورکړی دی چي ايذاء خو په شرع کي حد محدود نه لري بلکې مفوض و رايي ته د امام وه کما هو مذهب ابو حنيفه رحمة الله عليه من ان فاعل اللواطة لاحد عليه وانما يعزره على حسب مايرى، او که فاعل د لواطت وروسته تر تعزير دا فعل مکرر وکړی، نو د امام اعظم رحمة الله عليه څخه روايت دی چي قتل دې کړي که محصن وي او که غير محصن لکن سياسةً لا حداً، وقال ابن الهمام صاحب فتح القدير لاحد عليه عند ابي حنيفه رحمة الله عليه لکنه يعذره ويسجن حتى يموت ولو اعتاد اللواطة قتله الامام، او امام مالک، امام شافعي، امام احمد، امام ابو يوسف او امام محمد رحمهم الله تعالى وايي چي لواطت حد واجبه وي، نو امام مالک او احمد في اظهر الروايتين او په راجح قول کي د امام شافعي رحمة الله عليه حده الرجم بکل حال يعني محصن کان او غير محصن، وفي احد قولي الشافعي وحده القتل والسيف، او په قول د احمد او د ابو يوسف او محمد حده الزناء يعني يجلد البکر ويرجم المحصن لانها في معنى الزناء لان اللواطة قضاء الشهوة في محل مشتهي على وجه الکمال لان محل الجماع متى کان اضيق کان اشهى وقضاء الشهوة فيه اوفر ولاشک ان الدبر اضيق من الفرج فيثبت له حکم الزنى بدلالة النص وقد طول الکلام فيه المظهري حسب عادته.

إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ

پوهسه: چي "انما" په معنى د ماوالا دی، والمعنى نسته قبول د توبې مګر د هغو کسانو لپاره پر خدای جل جلاله باندي چي عمل وکړي د سوء يعني ګناه او په جهالت سره.

فائده: د توبې نسبت چي وخدای جل جلاله ته وکړه سي معنا يې رجوع ده له ارادې

څخه د عذاب و مغفر ته چي مختصر تفسير يې قبول التوبة ده، او د توبې نسبت چي وبنده ته وکړل سي معنا يې رجوع ده له معصيت څخه وطاعت ته.

پوښتنه: کلمه د "على" خو لپاره د وجوب ده نو آيا قبول د توبې پر خداى ﷻ واجب دى؟

ځواب: لا وجوب على الله بشيئ لكن معنى الآية الوجوب باعتبار وعده تعالى.

پوه سه: چي کلمه د "باء" في "بجهالة" كي لپاره د ملابست ده اى متلبسين بجهالة، معنى د جهالت دانه ده چي عاصي په گناه والي نه وي خبر، بلكې معنا يې هغه ده چي بغوي رحمة الله عليه وايي چي د صحابه وو پر دې اتفاق دى چي هر معصيت جهالت دى او هر عاصي جاهل دى عمداً كان اولا، او كلبي وايي چي په گناه والي خو جاهل نه دى، لكن په عذاب د هغې گناه جاهل دى يعنې كماً وكيفاً، او بعض مفسران وايي چي معنى د جهالت ذهول او غفلت دى په نېزد غلبې د شهوت لكه په وخت كي د زنى او اللواطة او يا د غضب لكه په وخت كي د قتل يا جرح يا د شتم.

درويش وايي: چي هذا التفسير في غاية القبول.

ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ

او بيا توبه وكاږي په يو جزء قريب كي د زمانې، نو كلمه "من" لپاره د تبعيض ده.

پوه سه: چي په قرب كي د زمانې د توبې اختلاف دى، بعض مفسران وايي چي معنى د قريب داده چي سيئات يې تر حسناتو ډېر سوي نه وي او بعض قريب معنى داده چي حب د گناه پر زړه احاطه نه وي كړې چي دې ته رين وايي كما في قوله تعالى "كلاً بل ران على قلوبهم" او سدي او كلبي وايي چي توبه په صحت كي وكاږي تر مرض الموت دمخه نو دا اقرب بولي، او عكرمه او ضحاك وايي چي قريب دادى چي په وخت د زكندن چي ملائكه د

Scanned by CamScanner

عذاب لا نه وي ورته راغلې دی توبه وکاږي کما في الحديث الصحيح ان الله يقبل التوبة من العبد مالم يغرغر رواه احمد والترمذي وابن ماجه وغيرهم كما قال المظهري، وری ابو سعيد الخدريؓ ان رسول اللهﷺ قال چي شيطان خدای ته وويل چي زما دي ستا په عزت او جلال قسم وي چي زه په هميشه گمراه کوم اولاد د آدم تر هغو چي روحان پکښې وي، نو خدایﷻ وشيطان ته وويل چي زما دي پخپل عزت او جلال سره قسم وي چي زه به دوی ته بخښنه کوم چي دوی زما څخه بخښنه وغواړي رواه احمد.

فَأُولَٰٓئِكَ يَتُوبُ ٱللَّهُ عَلَيۡهِمۡۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧﴾

نو ددغو کسانو خدایﷻ توبه قبلوي او دی خدای په هر څه خبر او د حکمت څښتن يعني في كل ما فعل الله.

پوه سه: چي توبه څلور شرطه لري (۱) پښېماني ده په زړه کي (۲) ترک د گناه دی في الحاله (۳) ټينگ قصد کول چي زه بيا دا گناه نه کوم (۴) دا ټوله دي حياءً من الله وي وخوفاً من عذابه لا خوفاً من غيره. قال السعدي الشيرازي رحمة الله عليه

طريق بدست آر وصلحی بجوی شفيعی بر انگيز وعذری بگوی
كه يک لحظه صورت بنند وآمان چو پيمانه پر شد بدور زمان

وما قال جلال الدين الرومي رحمة الله عليه

از پی هر گريه آخر خنده ايست مرد اخير بين مبارک بنده ايست
هر كجا آب روان سبزه بود هر كجا اشک دوان رحمت شود
تانه گريد ابر كی خندد چمن تانگريد طفل كی جو شد لبن

په حديث شريف کي راغلي دي چي كراماً كاتبين چي د بعض گناه كارانو گناه وي و اسمان ته پورته کړي او پر لوح محفوظ يې عرض کړي.

پوه سه: چي د لوح محفوظ څخه مراد كتاب المحو الاثبات دی كما اشير

الیه بقوله تعالی یمحوا الله مایشاء ویثبت وعنده ام الکتاب، له ام الکتاب څخه مراد لوح محفوظ دی بالمعنی المشهور، نو دغه ملکې په لوح محفوظ بالمعنی المذکور په ځای کې د هغو سیئاتو حسنات ووینې، نو خدای جل جلاله ته پر سجده سي او ووایي "ربنا انک تعلم انا ماکتبنا الا ما امرتنا" ای خدایه ته خبر یې چې موږ نه دي نوشته کړي مګر هغه شی چې تا موږ ته امر کړی و یعنې من الحسنات والسیئات، غرض دددوی دا وي چې موږ خو ددې بنده سیئات نوشته کړي وه او دلته په لوح محفوظ کې حسنات نوشته دي، نو خدای پاک ورته ووایي صدقتم تاسي رشتیا وایاست لکن دغه بنده پښېمانه دی پر خپلو ګنهو او ما ته یې شفیع وګرځولې د سترګو اوښکې یعنې راته وه یې ژړل، نو ما یې ګنهونه ور عفوه کړه او په ځای کې مې حسنات نوشته کړه وانا اکرم الاکرمین.

پوه سه: چې زموږ د زمانې استغفار و استغفار ته ضرورت لري ولې چې سره ددې چې پر ګناه قائم یو او ندم قلبي مو نسته او په خوله وایو استغفرالله فهذا شبیه بالاستهزاء بالله اعاذنا الله منه. قال القرطبي رحمة الله علیه في تذکرته.

بیت

بر زبانت یا صمد پیدا و دردل یا صنم
ای بباطن کافر ظاهر مسلمانی چه سود

درویش وایي: چې بعض مدرس ملایان چې پخپله د استاذ عاق شده وي لکن دی ومقتدیانو ته او یا خپلو شاګردانو ته وایي چې د استاذ دونده حقوق دي یعنې ځان ساتئ زما له عقوق څخه او دی مقر وي پر عقوق د خپل استاذ.

واعظان کین جلوه در محراب و منبر میکنند
چون بخلوت می روند آن کاری دیگران میکنند
دست حیرت میگرم از وعظ اینچنین واعظ
توبه فرمایان وخود توبه نمی دارند

په يوه روايت كي راغلي دي چي جبرائيل عليه السلام و آنحضرت ﷺ په وخت كي د قرب وفات دده راغلی، او ورته وه يې ويل چي رب ﷻ پر تا سلام وايه چي كوم ځوك چي ستا له امت څخه يوه هفته دمخه توبه وكاږي زه يې توبه قبلوم، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي هفته خو ډېر وخت دی، نو جبرائيل عليه السلام بيرته ولاړی او بيا راغلی او پېشوا عليه السلام ته يې وويل چي خدای پاک وايي چي هر ځوک ستا له امت څخه چي يو ساعت ترمخه توبه وكاږي زه يې توبه قبلوم، والمراد الساعة الزمانية دون الساعة اللغوية فافهم، جبرائيل عليه السلام ولاړی او بيرته راغلی چي خدای پاک تاته سلام وايه او دا وايي ان كان هذا كثيراً فلو بلغ روحه الحلق ولم يمكنه الاعتذار بلسانه واستحي مني وندم بقلبه غفرت له ولا ابالي.

درويش وايي: چي دا قسم توبه هغه وخت مقبوله ده چي مريض ته په وخت كي د زكندن ملائكه د عذاب نه وي راغلې، ولي كه عذاب نازل سو بيا توبه فائده نه كوي، ولي فرعون چي په درياب كي غرق سواو اوبه يې پر سر راپورته سوې داسي يې وويل "لا اله الا الله الذي آمنت به بنوا اسرائيل" لكن فائده يې ونه كړه جبرائيل عليه السلام يې په خوله كي ختمي ور واچولې او ورته وه يې ويل **"الآن قد عصيت من قبل"**

درويش وايي: چي دا قسم احاديث مباركه كه څه هم صحيح دي لكن شيطان بايد دا آحاديث سبب د غوليدو د مؤمن نه وګرځوي، ولي چي علماء او صلحا ټوله وايي چي تعجيل د توبې عند صدور المعصية واجب دی،

بيت

توبه بكن امروز توهرگز مگو فردا كنم
شايد بميری صبحدم فردا نيابی در شمر

پند: هيڅ يو انسان داسي نه كوي چي نن وږی وي او قدرت پر ډوډۍ هم لري او د نن ډوډۍ وصبا ته صرف معطله كړي فضلاً الى الشهور والسنين،

نو توبه د ګنهونو ولي مؤمن تر میاشتو او تر کلو بلکې د مرګ تر رسېدو
پورې معطله کوي وان هذا الا غرور الشيطان للعبد المؤمن اعاذنا من
جميع انواع غروره اللهم آمين.

وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ ۚ أُولَٰئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٨﴾

او نسته د توبې قبلیده یعني په نېز د خدای جل جلاله د هغو کسانو لپاره چې عملونه د بدو کوي که کفر وي او که معاصي وي تر هغه وخته پورې چې وه یوه ته ددوی حاضر سي مرګ، یعنې وخت د نزع الروح ورته راورسیږي او ملائکه د عذاب ویني، نو دی وايي چې زما توبه هم دا اوس ده یعنې په دې وخت کې نه توبه د کافر قبلیږي او نه توبه د عاصي او نه د هغو کسانو لپاره توبه سته چې دوی مړه سي او دوی کفار وي.

پوه سه: چې "وهم كفار" یعنې لاتوبة لهم في الآخرة لان الكفار يومئذ كلهم مؤمنون مصدقون كما حكى الله تعالى عنهم ربنا ابصرنا وسمعنا فارجعنا لعمل صالحاً انا موقنون، او هم دغو کسانو ته ما اراسته کړی دی عذاب درد ورکونکی چې دوږخ دی.

ابوبکر واسطي رحمة الله عليه وايي چې تاخير په هر کار کې ښه کار دی الا في ثلث عند وقت الصلوة اى الوقت المختار وعند دفن الميت، والتوبة عند المعصية، او په لعل او عسى سره باید سړی توبه ونه ځنډوي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًا ۖ

اې هغه کسانو چې ایمان یې راوړی دی نه ده روا وتاسي ته چې تاسي به په میراث وړئ ښځې په زور او جبر سره یعنې لکه میراث چې وارث په زوره

غوارې، محي السنة بغوي رحمه الله وایي چي په جاهلیت کي د ازواجو چي یو سړی به مړ سو او ددې مړه بهماینه وه نو ددغه سړي د بلي ماینې زوی او یا یو بل قریب د مړي د عصباتو لکه اکا وغیره نو پټو به یې پر هغه کونډه واچاوه او یا د هغې پر خیمه باندي، نو بیا دی مخیر و که یې پخپله په نکاح کولای بېله ولوره، ولي چي دې ته میت ولور ورکړی دی او که به یې خوښه وه بل چاته به یې په نکاح ورکړه او ولور به یې ده واخستی، او یا به یې نه پخپله په نکاح کول او نه به یې بل سړي ته په نکاح ورکول، تاچي دغه کونډه ودې ته مجبوره کړي چي هغه میراث چي له میت څخه دې ته په برخه سوی و بیرته وداغه سړي ته مسترد کړي، قال ابن عباس رضي الله عنه فنهوا عن ذالک بهذه الآیة تر پایه پوري، او که به چېري کونډه دمخه تر دې چي قریب المیت به کالی پر اچاوه خپل د اقرباوو کره تللې وای بیا چا له اقرباوو څخه د میت کار نه په درلودی که یې نکاح کولای د خپله سره او که داغسي له خپلو قریبانو سره کښېنستای هم ددې خوښه وه.

درویش وایي: چي د کونډیانو مسئله په پښتنو کي که څه هم تولـه پر رونق د جاهلیت نه ده لکن دا قدر میراث د جاهلیت په دوی کي پاته دی چي کونډې که مېړه کاوه حتماً به یې په قریبانو کي د میت کوي او هغه هم بېله ولوره، حتی چي بعض اغلظ جاهلان د صحرایانو په پښتنو کي داسي سته چي د شپې د کونډې په ځای ور ننوزي او بېله نکاح زناء ورسره وکړي وای اوس نو زما ماینه سوه، او هم داغه د شپې زنا یې بس نکاح وي یعنې وروسته تر زنی نوې نکاح نه ورسره تړي وهذا غایة الجهالة في بعض الافاغنة من اهل البوادي.

درویش وایي: چي دا خو ډېر پخوانی رواج و، لکن اوس بېله نکاح زناء نه ورسره کوي که څه هم کونډه له قریبانو څخه د میت دباندي مېړه ته نه

پرېږدي، لکن د ښارو خلګ د پښتنو د ملايانو په تبليغاتو کي او په مواعظو کي دا مسئله اورېدل په بار بار چي کونډه د خپل سر ده، نو د ښارو خلګ وکونډي ته پوره اختيار ورکوي که د خپلو يتيمانو سره بېله نکاح کښيني نفقه قريبان د ميت ورکوي او که په قريبانو کي د يوه سره نکاح کوي او که بل ځای مېړه کوي لکن يتيمان چي حق د ورثه وو دي هغه ځندي ګرځوي که دي دباندي مېړه وکړی.

وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَآ اٰتَيْتُمُوهُنَّ

پوه سه: چي کلمه د "لا" زائده ده لپاره د تاکيد او "تعضلوا" عطف دی پر "ترثوا" منصوب په سابق "ان" دی.

فائده: اصل العضل معنا يې تنګول دي، والمعنى هـ لاتمنعوهن من التزويج ددې لپاره چي تاسي ځندي واخلئ بعض هغه ولور چي ستاسي قريب ميت ودوی ته ورکړی و.

پوه سه: چي خطاب که څه هم عام دی وټولو مؤمنانو ته په قرينه د صدر د آيت يعني "يا ايها الذين آمنوا لايحلّ" لکن ضمير د "لتذهبوا" راجع دی و اولياؤ ته د ميت، او ضمير د "ما اتيتموهن" راجع دی وبل بعض ته يعني الازواج الاموات، وحاصل المعنى ولا تعضلوهن ايها الاولياء للميت دغه کونډيانې تاچي تاسي له دوی څخه واخلئ بعض د هغه ولور چي دې کونډيانو ته هغه مېړو ددوی ورکړی و او هغه اوس مړه دي او تاسي يې قريبان ياست.

درويش وايي: چي پر دې تفسير چي مظهري کړی دی په اول کي ربط د وروسته آيتو ډېر مشکل دی ولي چي وروسته آيتونه هم په احکامو کي د زوج او زوجې په منځ کي دي، او ښه زېبا او ښائسته تفسير هغه دی چي صاحب د روح البيان کړی دی چي د هغه تفسير بناء پر دې ده چي

Scanned by CamScanner

"لاتعضلوهن" خطاب دی وازواجو ته يعنې ان الكلام په باره كې د ګونډيانو پر هغه آيت ختم سو "ياايها الذين آمنوا لايحل لكم ان ترثوا السنا. كرهاً" او لاتعضلوهن آه خطاب مستانف دی سره د ازواجو . چناچه بغوي رحمه الله له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت كوي چې دا آيت په باره كې د هغه مېړه دی چې ماينه لري او بد يې ګڼدي راځي، نو دی يې طلاقه وي هم نه او سوء عشرة ورسره كوي او همېشه په قهر او غضب خبري ورسره كوي ددې لپاره چې دده چې ولور پر تللی دی ماينه مجبوره سي چې پر بعض د هغه ولور خلع ورسره وكړي، نو پر دې تقدير "لاتعضلوهن" معطوف دی پر "لايحل لكم" په قول د مظهري له قبيلې څخه د عطف د جملې پر جملې.

سوال: لاتعضلوهن" خو نهي ده او انشاء ده او "لايحل لكم آه" خو اخبار دی نو خو عطف د انشاء پر اخبار لازمېږي؟

ځواب: لايحل لكم آه" كه څه هم خبريه ده لفظا لكن په معنا د انشاء ده يعنې النهي عن ميراثهن، او مظهري رحمه الله د تعجب وړ بل ځواب داسې وركړی دی وعطف الجملة على الجملة فيما لامحل له من الاعراب مع اختلافهما خبراً وانشاءً جائز انتهى، وجه التعجب ان النحاة اجمعوا ان الجمل المعطوفة اذا كانت لها محل من الاعراب يجوّز عطف بعضها على بعض وان اختلف اخباراً وانشاءً لانها بسبب محل الاعراب في حكم المفردات وعطف المفردات بعضها على بعض جائز اتفاقاً، او روح البيان وايي چې "لاتعضلوهن" عطف دی پر "ترثوا" باندې او لا زائده لپاره د تاكيد د نفي دی، نو پر دې تقدير "تعضلوا او ترثوا" دواړه داخل دي تحت ان مصدريه، نو پر دې تقدير دا عطف د مفرد پر مفرد دی. والمعنى والتقدير لايحل لكم ايراث النساء كرها وعضلهن.

فائده: علامه مظهري د خپل مخكني تفسير څخه چې درويش ذكر كړی په اخير كې يې رجوع كړې ده و تفسير ته د روح البيان.

فائده: قاضي بيضاوي هم وايي چي "لاتعضلوهن" عطف دی پر "ترثوا" يعنې تر ان مصدريه لاندي دی كما قال روح البيان.

درويش وايي: چي دا و تحقيق ددې آيت مع اختلاف المفسرين في تفسيرها والله اعلم، لكن درويش وايي چي دا سوال پر اخير صحيح تقدير پاتـه دی چي خطـاب "لاتعضـلوهن" او ضـمير د "هـن" و ازواج او زوجـاتو تـه دی او ازواج او زوجات په دې آيت كي نه دي ذكر سوي، نو اضمار قبل الذكر به نه وي؟

ځواب: لـه سياق څخـه د آيـت المواريـث ازواج او زوجـات فهمېږي وهذا القدر من الذكر يكفي في ارجاع الضمير كما لايخفى.

إِلَّآ أَن يَأۡتِينَ بِفَٰحِشَةٖ مُّبَيِّنَةٖۚ

مگر نه زوجات راتگ وكړي په خصلت بد سره چي ښكاره وي.

پوه سه: چي دا استثناء پـه محل كي د نصب ده على الظرفيـة، والتقدير لاتعضلوهن للافتداء في وقت من الاوقات الا وقت ان يائتين بفاحشـة، او يا استثناء منصوب ده بناء پر دې چي مفعول لـه، والتقدير لا تعضلوهن لا افتداء بسبب الا لان ياتين بفاحشة.

پوه سه: چي ابـن مسـعود رضي الله عنه او قتـاده رحمة الله عليه وايي چي مراد لـه "فاحشـة" څخه نشوذ او نافرماني ده د ماينې له مېړه څخه، او حسن بصري رحمة الله عليه وايي چي مراد له "فاحشة" څخه زنی ده يعنې ماينې نشوذ له مېړه څخه كاوه او يا يې زنی وكړه چي ده له دغې ماينې څخه د خلع طلب وكړي.

وَعَاشِرُوهُنَّ بِٱلۡمَعۡرُوفِۚ

او تاسي ژوند كوئ له ماينوسره پـه معرف في الشرع سره ای بالانصاف واداء حقوقهن والاحسان في القول.

پوه سه: چي دا جمله عطف ده پر "لاتعضلوهن" بـاندي من عطف الانشاء على طريق الامر على الانشاء على طريق النهي.

فَإِن كَرِهْتُمُوهُنَّ
که ستاسي بد راځي له ماینو ښځه.

پوه سه: چي جواب د شرط محذوف او علت د جواب یې په ځای کي ور درولی دی، والتقدیر که ستاسو له ماینو ښځه بد راځي په سبب د عدم الحسن او یا په سبب د سوء الاخلاق، نو صبر پر وکړئ او طلاقوئ یې مه. دا جواب د شرط دی ولې ددې سببه.

فَعَسَىٰ أَن تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ﴿١٩﴾

ولې شاید چي ستاسي دي بد راځي له یو شي ښځه لکه په دې ځای کي بدرنګه بد اخلاقه ماینه او خدای پاک به وګرځوي په هغه کي خیر کثیر، یعنې یا به پر صبر ثواب جزیل درکړي او یا له دغې ماینې ښځه به خدای صالحان عالمان زامن درکړي.

پوه سه: چي فاعل د عسی هو المعطوف والمعطوف علیه یعني ان تکرهوا شیئا ویجعل الله آه، والاصل هو المعطوف ای ویجعل الله آه والمعنی الخیر الکثیر مرجو عند الکراهة.

پوه سه: چي صبر پر ماینه سره له کراهته مندوب دی چي مخالف د رضا الهي سره نه وي والا فالرد عن مواضع التهمة واجب، ولې چي غیرت د خدای ﷻ او د انبیاء کرامو علیهم السلام عادت دی او د صلحاؤ د امت عادت دی، وقد جاء في الحدیث الصحیح الذي رواه البخاري وغیره قال علیه الصلوة والسلام اتعجبون من غیرت سعد وانا اغیر منه والله اغیر مني ومن غیرت الله حرم الله الفواحش ماظهر منها ومابطن.

درویش وایي: چي اول غیرت د مېړه دادی چي دده کورته به نا محرمه سړی لپاره د ملاقات دده د ماینې نه ورځي لکه د اکا زوی د ماینې د ماما زوی د ماینې د خور مېړه چي په اصطلاح یې اخښی بولي، ولې چي اخښی

که څه هم محرم دی بالفعل لکن محرم ابدي خو نه دی، او دوهم غیرت د میړه دادی چي ماینه به یې په بازارو کي د بیعه او شراء لپاره نه ګرځي، او د ماینې وحمام ته په تګ کي اختلاف دی، والصحیح في هذا المنع لیشوع الفساد ولوجود الحمامات في کثیر من الدور.

مسئله: دخول و حمام ته د نرو په اتفاق روا دی که چیرې په حمام کي کشف العورة نه و، لکن په اوسنی زمانه کي حمام د کشف العورة څخه خالي نه دی البته که حمام نمرې درلودې یعنې جلا جلا خوني چي جلا جلا دروازې یې درلودې کما في زماننا فلا باس به اتفاقاً لان کل حمامي في بیت علیحدة.

والحاصل: که ښځه عفیفه یعنې پرهېزګاره وه، نو پر میړه واجبه ده چي ښه معاشرت دي ورسره کوي او ددې پر بد رنګ او بدو اخلاقو دي صبر وکړي او وخلعي ته دې نه مجبوره کوي، شیخ سعدي رحمة الله علیه وایي.

چو مستور باشد زن خوب روی — بدیدار او دربهشت است شوی
چو زن راه بازار ګیرد بزن — وګرنه تو بخانه بنشین چو زن
زبیګانه ګان چشم زن کور باد — چو بیرون شد از خانه در ګور باد

فائده: د نرو سره ژوند کول ډېر آسانه دی خو د ښځو سره ژوند کول ډېر ګران دی، ولي چي ښځه ضعیف الدین، ضیعف العقل او ضیعف الاخلاقه ده، نو ځکه حسن معاشرت د ماینو او صبر کول د دوی پر بدو اخلاقو کول ثواب د جهاد في سبیل الله لري او د رسول کریم ﷺ اخلاق د ازواجو مطهراتو په کتابو کي د حدیث مبارکه وو اظهر من الشمس دي.

فائده: کثرت د ماینو له دنیایي چارو څخه نه دی، ولي چي زاهدان او عابدان به درې یا څلور ماینې درلودې، او انبیاء علیهم السلام ته تر څلورو ماینو بلا هم روا وې.

وَإِنْ أَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ

او که تاسي غوښته چي زه يوه ماينه موجوده طلاقه کړم، بيله دې چي په هغې ماينې کي نه نشوز وه او نه زنی وه او نه سوء خلق و او په ځای کي د هغې ماينې بله ماينه وکړم هر باعث چي وي.

وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ

پوه سه: چي ضمير د "آتيتم" و "زوج" ته راجع دی ولي چي زوج اسم جنس دی پر يوه او پر ډېرو يې اطلاق روا دی، ولي که له زوج څخه جمع وانه خلې بيا نو تقسيم د احادو د رجالو پر احادو د نساؤ امکان پذير نه دی فافهم.

قِنْطَارًا

او تاسي ورکړی وودغې مطلقې ته په وخت کي د نکاح مال کثير يعنې په ولور کي.

پوه سه: چي عليه الصلوة والسلام د قنطار تفسير په يو زر او دوه سوه درهمه سره کړی دی کما روی ابن جرير عن انس رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم.

پوه سه: چي اقل د مهر که څه هم محدود وي يعنې چي تر لس درهمه به کم نه وي لکن اکثر د مهر لره تعيين نسته په دليل ددغه آيت وعلى هذا انعقد الاجماع، قاله المظهري والامام الرازي وغيرهما.

پوه سه: چي يوه ورځ عمر رضي الله عنه ووېل په يوه خطبه کي "الا لاتغالوا في مهور النساء" الى اخير الحديث، آگاه اوسئ چي تاسي گراني مه کوئ په مهرو کي د ښځو، يوه ښځه چي په موعظت کي د عمر رضي الله عنه حاضره وه هغې ورته ووېل ليس لک ذالک يا عمر والله يقول و آتيتم احداهن قنطارا" نو عمر رضي الله عنه ووېل کل الناس افقه من عمر حتى المحذرات.

پوه سه: چي مغالات په ولور کي که څه هم روا دی بدليل هذه الآية، لکن بيا هم مستحب تخفيف د مهر دی لقول عمر رضي الله عنه في الحديث المذكور "انها اى المغالات لو كانت مكرمة في الدنيا وتقوى عند الله لكان اولاكم بها اى

المغالات نبي ﷺ وما علمت شيئاً من نسائه ولا انكح الشئ من بناته اكثر من اثنى عشرة اوقية رواه احمد واصحاب السنن الاربعة.

پوه سه: چي يوه اوقيه څلوېښت درهمه ده، او په حديث كي د ابن عباس رضي الله عنه راغلي دي چي خير د ښځو هغه سپكه ده ښځو ده په ولور كي، او په بل حديث كي چي ابن حبان يې روايت كړى دى له عائشې رضي الله عنها څخه چي رسول الله ﷺ وويل چي له بركت څخه د ښځي دادى چي كار يې اسانه وي او ولور يې لږ وي، له آسانى څخه د كار كالي او خوبښى د ښځي مراد دى.

فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا ۚ أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ﴿٢٠﴾

نو تاسي مه اخلئ له قنطار څخه هيڅ شى، آيا تاسي اخلئ له هغه قنطار څخه يو څه.

پوه سه: چي استفهام لپاره د انكار او توبيخ دى، او لفظ د بهتاناً واثماً مبيناً منصوب دى على الحالية من ضمير تاخذون، والمعنى اتاء خذونه باهتين واثمين، او يا منصوب دى على انهما مفعول له د فعل مذكور، والمعنى اتاء خذونه بسبب ارتكابكم الاثم والبهتان.

پوه سه: چي لفظ د اثم كه څه هم عام دى يعنې قولي او فعلي گناه دواړو ته شامل دى لكن لفظ د بهتان اكثر استعمال يې په قول باطل كي دى لكن گاهي په فعل باطل كي مستعملېږي وهو المراد ه‍، ولهذا فسر بعض المفسرين الاثم والبهتان بالظلم كان البهتان عطف تفسير للاثم، او بعض مفسران وايي چي مراد له بهتان څخه دلته هغه معنى قولي ده چي اكثر استعمالاً وه نو عطف د بهتان پر اثم باندي عطف د خاص دى پر عام باندي، هغه مفسر وايي چي د يو سړي چي به خيال سو ونكاح ته د نوې ماينې نو زړه ماينه به يې متهمه كړه په فاحشه سره بهتاناً، فاحشه په معنا عامه يعنې زنى او بده گزاره او يا عدم اطاعت د ميړه تاچي زړه ماينه مجبوره سي و افتداء ته.

وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَىٰ بَعْضُكُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ

او څرنګه اخلئ تاسي يعنې له ماينو څخه دا قنطار يعنې ولور، او حال دادى چي تاسي يعنې مېړه او ماينه يو وبل ته رسېدلي ياست، يعنې مېړه و ماينې ته رسېدلى دى، امام شافعي رحمة الله عليه وايي چي افضاء كنايه ده له جماعو څخه نو ځكه شافعي جماع په تقرر كي د ولور شرط بولي او په نفس خلوت بېله وطي مهر واجب الاداء نه دى، او امام اعظم ابو حنيفه رحمة الله عليه وايي چي تقرر او وجوب الاداء لكه په جماعو سره چي راځي په خلوت صحيحه سره هم راځي، يعنې چي مانع د وطي نه وي نه طبعاً لكه چي مېړه سخت ناجوړى وي او قدرت د جماعو نه لري او يا شرعاً مانع نه وي لكه فرضي روژه د مېړه يا د ماينې كه څه هم وطي ورسره ونه كړي، او اصل معنى د "افضاء" دخول دى په فضاء كي، والمراد هٰ المكان الخالي.

پوه سه: چي نفس وجوب د ولور په عقد د نكاح دى او وجوب الاداء يې په جماعو سره او مافي حكمه من الخلوة الصحيحة.

درویش وايي: چي استفهام د كيف انكاري دى يعنې انكار دى پر مېړه چي ته څرنګه طلب د رد د ولور كوې او سره ددې چي ولور خو پر تا واجب ګرځېدلى و په سبب د وطي او ما في معناه.

فائده: كه مېړه په خونه كي و او ماينه په ورننو تله او ادنى وخت د جماع يې نه كړى پيدا ييرته را ووتل، نو ودې ته خلوة صحيحه نه وايي كما اشار اليه مالك رحمة الله عليه، د احنافو دليل دادى چي خلوة صحيحه هم موجب د پوره ولور دى اجماع د صدر اول ده، صحابه كرام رضي الله عنهم پر دې دي چي خلوة صحيحه لكه جماع موجب د كمال مهر دى او فقيه ابو جعفر الطحاوي رحمة الله عليه دعوه د اجماع د صحابه كړې ده چي خلوت صحيحه واجبونكى دى د كمال مهر، او ابن المنذر وايي وهو قول عمر و علي وزيد بن ثابت و عبدالله بن عمر وجابر ومعاذ بن جبل وابي هريره رضي الله عنهم.

وَّاَخَذْنَ مِنْكُمْ مِّيْثَاقًا غَلِيْظًا ﴿٢١﴾

او مانو اخستې ده له تاسي مړو څخه وعده محکمه.

پوه سه: چي دا جمله عطف ده پر افضی آه باندي، قال الحسن وابن سرين وقتاده رحمهم الله چي مراد له ميثاق غليظه څخه دا قول د ولي د نکاح دی په وخت کي د عقد زوجتکها علی ما اخذ الله للنساء للرجال من امساک بمعروف او تسريح باحسان.

درويش وايي: چي دا اصطلاح خو د عربو ده، د پښتنو په نکاح بندي کي به ميثاق غليظه څه شی وي، او شعبي رح او عکرمه رضی الله عنه وايي چي عهد وثيق هغه دی چي په حديث شريف کي چي روايت يې مسلم کړی دی له حديث څخه د جابر رضی الله عنه چي انه صلی الله علیه وسلم قال "اتقوا في النساء فانكم اخذتموهن بامانة الله واستحللتم فروجهن بكلمة الله.

درويش وايي: چي دا تفسير د ميثاق غليظ صحيح دی، ولي چي دا خو خدای جل جلاله اخستې په قول د عليه الصلوة والسلام، نو دا شرعي ميثاق دی و ذکر ته يې عند عقد النکاح ضرورت نسته، فمعنی الآية او ثق الله عليكم لهن، نو گويا ښځو له تاسي څخه دا ميثاق اخستی دی، روی عن محمد بن کعب القرضي دی وايي چي يو سړی چي به وفات سو اوماينه به يې پاته سوه، نو زوی د ميت حقداره و چي په نکاح يې کړي که به يې خوښه وه يعنې د زوی مور نه وي بلکې ميره به يې وي، او يا دغه زوی خپله ميره چي چاته يې خوښه وي په نکاح ورکړي، نو څه وخت چي ابو قيس وفات سو نو دده زوی محصن نکاح د مېرې په خپل لاس کي واخسته چي يا به دی په نکاح کوي دغه مېره او يا به يې بل چا ته په نکاح ورکوي او مهر به يې دی اخلي، او هغو ته يې هيڅ شی ور نه کړی د مال څخه د مېره، نو هغه ميره يې و عليه الصلوة والسلام ته ورغله او د خپل بونځي حال يې تړوله ورته بيان

کړی، نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل چي ته اوس ولاړه سه شاید ستا
په باره کي به خدای جل جلاله یو حکم نازل کړي، نو دا آیت نازل سو.

وَلَا تَنكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُم مِّنَ النِّسَاءِ

او تاسي مه په نکاح کوئ هغه ښځي چي ستاسي پلرونو په نکاح کړي وي
له ښځو څخه.

سوال: منکوحه خو وي ښځه نو د من النساء څه فائده ده؟

ځواب: دا لفظ لپاره د مزید تعمیم دی.

پوښتنه: کلمه د "ما" خو په غیر ذوی العقولو کي مستعملېږي او ښځي خو
ذوی العقول دي؟

ځواب: مظهري رحمة الله علیه داسي ځواب ورکړی دی چي دا استعمال په تاویل د
صفت دی ای منکوحات ابائکم، او کلمه د "ما" په صفاتو کي د عقلاؤ
مستعملېږي، او بل ځواب یې دا ورکړی دی چي ما مصدري ده او مصدر په
معنی د مفعول دی ای المنکوحة، او بعض مفسرانو داسي ځواب ورکړی
دی چي ښځه په سبب د نقصان عقل نازل منزلة غیر ذوی العقول ده، نو ځکه
یې ما پکښي استعمال کړه.

درویش وایي: چي دا ټوله جوابونه خلاف التحقیق دي، ولي چي محققین
د نحاتو وایي چي کلمه د "من" خو په ذوی العقول پوري خاصه ده او کلمه د
"ما" عامه ده، قال الله تعالی ﴿والسماء وما بناها والارض وما طحاها﴾

إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ

پوه سه: چي "الا" په معنا د لکن دی او دا استثناء منقطع ده یعني لکن چي
تاسي دمخه کړي وي یعنې په وخت کي د شرک پر هغه مواخذه نسته لان
الاسلام یجب جمیع ماقبله من المعاصي.

إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا

په تحقیق ده نکاح د زوجة الاب یعنې میرې تر حد متجاوزه گناه چې ددې میرې نکاح په هیڅ دین کې د ادیانو خدای ﷻ نه ده روا کړې.

پوه سه: چې "مقت" اصلاً مصدر دی دلته په معنی د ممقوت دی په نېز د خدای ﷻ او په نېز د صاحب المروت او غیرت، او عربو به وزوی ته د سړي د پلار له ماینې سره به یې نکاح کړې وه مقیت وایه وکان منهم اشعث بن قیس وعمرو بن امیه والمقت اشد البعض.

وَسَاءَ سَبِيلًا ﴿٢٢﴾

او بده لار ده دا نکاح، له براء بن عازب ﷺ څخه روایت دی چې زه ناست وم زما ماما تېرېدی او بیرغ نبوي ورسره و، ما ورته وویل چې چېرې ځې؟ ماما راته وویل چې زه نبي ﷺ استولی یم یو سړي ته چې هغه زوجة الاب یعنې میره په نکاح کړې ده چې د هغه سر پرېکړه او رایې وړه، رواه الترمذي وابو داؤد.

مسئله: مراد له آباو څخه نفس اصول د سړي بعموم المجاز اجماعاً، نو سړي ته منکوحة الجد وان علا الی آدم ﷺ سواء کان الجد من قبیل الاب او من قبیل الام نه ده رواء.

فائده: زنی نه ثابتوي حرمت د مصاهرت یعنې مور د مزنیه او یا لور د مزنیه وغیر هما دي وزاني ته حرام نه وي کما في النکاح په نېز د امام شافعي او مالک، او په نېز د امام ابو حنیفه او احمد حرمت د مصاهرت زنی هم واجبوي لکه نکاح.

مسئله: که سړی مسه کړي یوه ښځه په شهوت سره، او یا ښځه مسه کړي نر په شهوت سره او یا یې وفرج داخل ته وګوري او یا ښځه و ذکر ته د نر وګوري په شهوت سره په نېز د امام اعظم رحمه الله حرمت د مصاهرت واجبوي.

مسئله: که یو سړي ښځه په دبره کي وطي کړه او انزال سو، نو صحیح په نېز د امام ابو حنیفه رحمة الله علیه دادی چي حرمت د مصاهرت نه واجبوي.

پوه سه: چي مس بالشهوة یا قبله بالشهوة داده چي ذکر د سړي لک سي او که دمخه لک و ښه نور پسي کلک سي، یعني صرف په شوق د زړه مسه کول بدون الانتشار او ازدیاد مس بالشهوة نه بولي وهو الصحیح.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهٰتُكُمْ

حرامي کړه سوي دي یعني له جانبه څخه د خدای جل جلاله پر تاسي باندي مندي ستاسي یعني نکاح د مور.

پوه سه: چي عمومي مفسران وایي چي په لفظ کي د امهاتکم عموم مجاز دی نو معنا یې اصولکم ده، نو جدات ثم وثم که دغه جده چي د مور مور ده په پلاړ او مور دواړو کي د مور سړی شریکي او که یوازي په پلار یا په مور کي شریکه وي، او بعض مفسران وایي چي لفظ د اُم دلته په معنی لغوي دی، ولي چي ام په لغت کي اصل ته وایي چي په قاموس کي وایي ام کل شيئ اصله، نو ددې سببه مکه مکرمه ام القری بولي او فاتحه شریفه ام الکتاب بولي، نو پر دې تقدیر ټولو جداتو ته که له طرف څخه د پلار وي او که له طرفه څخه د مور وي دا لفظ شامل دی.

وَبَنٰتُكُمْ

پوه سه: چي دا لفظ هم پر طریقه د عموم مجاز بنات الابن او بنات البنت وان سفلن شامل دی باجماع الامة من عصر النبي صلى الله عليه وسلم الی یومنا هذا.

أَخَوٰتُكُمْ

او ستاسي خوندي نو که د مور او پلار دواړو له خوا څخه خور وي او که د پلار د خوا یوازي او یا د مور له خوا یوازي خور وي اجماعاً.

وَعَمّٰتُكُمْ وَخٰلٰتُكُمْ

او امه ګاني ستاسي او خاله ګانې ستاسي.

پوه سه: چي امه عامه ده که د پلار خور په مور او پلار کي او یا یوازي په پلار کي او یا په یوازي مور کي، او خاله ګاني هم عامې دي که یې د مور خور وي سکه یا ناسکه.

پوه سه: چي په عماتو کي عمات الاب وعمات الام هم داخلېږي اجماعاً، او داغه رنګه په خالاتو کي خالات الاب د خالات الام داخلي دي اجماعاً، او داغه رنګه پکښي داخلي دي عمه ګاني او خاله ګانې د جد او د جدې وان علون سواء کن من قبل الاب أو الام وسواء کن اخت ابیه او ام اوجده او جدته لاحد الابوین او لکلها اجماعاً وکلا اللفظین علی عموم المجاز.

وَبَنٰتُ الْاَخِ وَبَنٰتُ الْاُخْتِ

پوه سه: چي له بنات الاخ او له بنات الاخت څخه هم علی طریق عموم المجاز فروع د ورور دي او فروع د خور دي، یعنې بناتهما وبنات ابنائهما وبنات بناتهما وان سفلن سواء کان الاخ والاخت لاب وام او لاب فقط او لام فقط.

وَاُمَّهٰتُكُمُ الّٰتِیْٓ اَرْضَعْنَكُمْ وَاَخَوٰتُكُمْ مِّنَ الرَّضَاعَةِ

او داغه رنګه وتاسي ته حرامي کړل سوي دي هغه ستاسي مندي چي وتاسي ته یې شیدې درکړي وي او داغه رنګه حرامي کړه سوي دي وتاسي ته ستاسي خوندي چي د رضاع له لاري مو خور وي، وکذا العمات والخالات بنات الاخ وبنات الاخت من الرضاعة اجماعاً لقوله علیه الصلوة والسلام "یحرم من الرضاع ما یحرم من النسب" لکن پوه سه چي دا حدیث مبارک قضیه مهمله ده په قوت کي د جزئیه کما في الهدایة ویجوز اخت اخیه رضاعاً مع انه لایجوز اخت اخیه نسباً فتدبر، او له حضرت علي رضي الله عنه

ښځه روایت دی چې مسلم یې روایت کړی دی چې ما و علیه الصلوة والسلام ته وویل "هل لک في بنت عمک حمزة فانها اجمل فتاة في قریش" نو علیه الصلوة والسلام راته وویل چې ته نه یې خبر چې حمزه ﷺ زما رضعي ورور دی او خدای ﷻ حرامي کړي دي د رضاع هغه ښځي چې حرامي وي له نسب ښځه، قوله هل لک معنی هلک رغبة یعنې في نکاح بنت حمزه ﷺ، قوله اجمل فتاة یعنې ډېره ښائسته پیغله ده په قریشو کې.

پوه سه: چې امام اعظم او امام مالک په اطلاق ددغه آیت او په اطلاق د هغه حدیث چې تېر سو عنقریب، چې د رضاع قلیل او کثیر سره برابر دی چې په مده کې د رضاع وي چې یا دوه کاله دي یا دېرش میاشتي علی اختلاف بین ابی حنیفه رحمه الله وصاحبیه کما في الهدایة.

مسئله: د فقهاؤ او مذاهبو ټولو پر دې اتفاق دی چې رضاع وروسته تر مدې د رضاع حرمت نه واجبوي لانه لایحصل النمو للطفل الا بالرضاع في مدته، نو وروسته تر مدې د رضاع که څوک د ښځي تی وروي هغه یې مور نه ګڼل کېږي.

أُمَّهَٰتُ نِسَآئِكُمْ

او تاسي ته حرامې کړل سوي دي میندي د ماینو ستاسي یعنې خواښیانې ستاسي.

پوه سه: چې لفظ د "امهات" په عموم مجاز سره شامل دی و جداتو ته د ماینو سواء کن من جانب الاب او الام قریبة کان او بعیدة، او په حدیث شریف کې میندي د ماینو او جداتي د ماینو من الرضاع او ملحق په نسائکم پوري هغه ښځه یعنې مینځه چې وطي سوې وي په ملک الیمین سره نو د هغې مینځي مور او انا هم و واطي ته ناروا دي، او یا یوه ښځه په شبه سره سړي وطي کړي لکه د سړي د ماینې په ځای کې چې بېګانه ښځي بیده وي، د سړي دا خیال سي چې دا زما ماینه ده نو وطي ورسره وکړي، او هغه هیڅ نه وایي وروسته ور معلومه سي چې دا خو زما ماینه نه وه، نو ددغي ښځي

مور او جدات و واطي ته نارو ادي، دا خو اجماعاً ټولې مسئلې دي.

او چي سړي د يوې ښځي سره زنا کړې وي د هغې مور او ټوله جدات يې و زاني ته نا روا دي عند ابي حنيفه رحمة الله عليه، او يوه ښځه چي سړی يې په شهوت سره مسه کړي او يا مچه ځندي واخلي په شهوت سره او يا يې وفرج داخل ته وګوري په شهوت سره، د هغې ښځي مور او جدات ټوله دې سړي ته حرامي دي په نېز د ابي حنيفه رحمة الله عليه.

درویش وايي: چي اندازه د شهوت دمخه تېره سوه فتذکر.

وَرَبَآئِبُكُمُ

او ستاسي د ماينې له بل مېړه څخه لوڼې وتاسي ته ناروا دي.

پوه سه: چي "ربائب" جمع د "ربيبة" ده ولد المرئة من غيره چي په پښتو يې پر کتمی بولي وجه التسميه چي مېړه د ښځي يعني د ماينې هغه نجلی چي له بل مېړه څخه ددې لور ده اوسنی مېړه ددې تربيه کوي لکه د خپل عيال، نو ربيب فعيل دی په معنی د مفعول، او د تا کلمه يې لپاره د نقل د وصفيت او اسميت ده لکن ربيبه په شرع کي نر ته وايي.

پوه سه: چي ربائب يا په عموم مجاز او يا په قياس سره بنات ابناء الزوجات وبنات بناتهن وان سفلن او بناتو د موطوئات په ملک يمين سره اويا په شبه سره اجماعاً وبنات المزنياتو وان سفلن عند ابي حنيفة رحمة الله عليه شامل دی.

الَّتِي فِي حُجُورِكُم

يعني هغه ربائب چي ستاسي په تربيه کي وي.

پوه سه: چي دا قيد خارج مخرج العادة دی، ولي چي د ماينې له بل مېړه څخه لور غالباً د مور د مېړه په تربيه کي وي او مفهوم مخالف نه لري حتی که ربيبه د سړي دده په تربيه کي نه وي هم دته ناروا ده.

مِّن نِّسَآئِكُمُ الَّتِي دَخَلْتُم بِهِنَّ

چې دا ستاسي ربيبې وي له هغو ماينو څخه چې تاسي يې په مور دخول کړي وي يعنې جماع مو ورسره کړې وي نو ددغي ماينې چې تاسي جماع ور سره کړي وي د هغې لور د بل مېړه څخه چې ربيبه ده تاسي ته نه ده روا.

فَإِن لَّمْ تَكُونُوا دَخَلْتُم بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ

او که په مور د ربيبې مو دخول نه وي کړی يعنې صرف دا مور د ربيبي مو په نکاح کړې وه او طلاقه کړې مو وه، نو بيا ګناه نسته پر تاسي په نکاح کي د ربيبي، يعنې نکاح د ربيبې تاسي ته روا ده بالشرط المذکور.

وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ

پوه سه: چي "حلائل" د حليلة جمع ده مراد ځندي ماينه ده، ولي دا مېړه ته وطي روا دي نو ځکه يې حليله بولي نو معنی د آيت داده چي دغه رنګه وتاسي ته حرامي سوي دي ماينې د زامنو ستاسي، او هغه مينځيانې چي زامنو ستاسي په ملک يمين سره وطي کړي وي، او هغه ښځي چي زوی په شبه سره وطي کړي وي هم وپلار ته ناروا دي اجماعاً، او د امام اعظم رحمة الله عليه په نېز ښځي چي زوی په زنی سره وطي کړي وي هم و پلار ته نا روا دي.

پوه سه: چي د "ابنائکم" څخه په سبب د عموم مجاز نفس فروع مراد دي من ابناء الابناء وابناء البنات وان بعدوا، نو د دوی د ماينو نکاح ونيکه ته نه ده روا اجماعاً.

الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ

هغه زامن چي ستاسي له ملاوو څخه پيدا سوي وي.

پوه سه: چي دا قيد لپاره د ايستولو د متبنی دی يعنې مثلاً څوک زوی نه لري بېګانه کوچنی يا لوی په زوی ګلوي ونسي، ولي چي متبنی ته هم عربو

زوی وایه ولو مجازاً نو د متبنی ماینه و سړي ته روا ده، او له دې څخه دا مراد نه دی چي که ابن له ملا څخه د سړي نه وي بلکې د زوی یا د زوی د زوی وهلم جرا یا د لور د خوا زامن د هغو د ماینو نکاح نو نیکه ته روا ده کمامر آنفاً چي د هغو نکاح نه ده روا، ابن جریر له ابن جریج څخه روایت کړی دی چي ما عطاء رحمة الله علیه ته وویل چي "الذین من اصلابکم" د چا په باره کې نازل سوی دی؟ ده راته وویل چي دا آیت په باره کي د محمد ﷺ نازل سوی دی چي زید بن حارثه رضی الله عنه چي د علیه الصلوة والسلام متبنی و، او زید چي خپله ماینه طلاقه کړه، نو هغه ښځه علیه الصلوة والسلام په نکاح کړه، نو مشریکانو او یهودانو به ویل چي محمد د زوی ماینه په نکاح کړه نو په دغه قید د "الذین آه" دغه متبنی خارج کړی یعنې د متبنی چي د زید بن حارثه رضی الله عنه ماینه و علیه الصلوة والسلام ته یې نکاح چي مطلقه ښځه وه روا وه، او په قرآن مجید کي هم راغلي دي ﴿وماجعل الله ادعیائکم ابنائکم﴾ یعنې نه دي گرځولي خدای جل جلاله ستاسي ادعیا یعني چي تاسي یې په نامه د زوی دعوه کوئ چي متبنی دی ستاسي حقیقي زامن نه دي، او په بل آیت کي په باره کي د متبنی دا آیت هم نازل سوی دی ﴿ماکان محمد ابا احد من رجالکم آیت﴾

وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ط

او داغه رنگه حرام کړه سوی دی جمع کول د دوو خوندو په نکاح کي، نو پر دې تقدیر "ان" مصدري دی، او په اجماع هم دا ناروا ده چي جمع د دوو خوندو کوي په وطي سره د ملک یمن.

درویش وایي: چي قید د جمع ددې لپاره دی که یوه ښځه د سړي په نکاح وي او یا یې میړه طلاقه کړي او عده یې تېره سي، نو د بلي خور نکاح یې ورته روا ده.

پوه سه: چي "الا ماقد سلف" استثناء منقطع ده په معنی د لكن، والمعنى الا ماسلف من الجمع بين الاختين في وقت الشرك فانه معفو في الاسلام لانه يجب ماقبله.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٢٣﴾

په تحقيق خدای ﷻ بخښونكى د كفر او معاصيو او مهربان دى.

فروع: (۱) په جمع كولو كي د دوو خندو په نسب كي چي جمع يې په نص د قرآن ثابته سوه، حرمت د دوو خندو په رضاع كي جمع كول په نص د حديث ثابت دى سواء كانتا لاب فقط او لام فقط او لاب وام كلها في النسب والرضاع

(۲) يو سړى چي زنى وكړي د يوې ښځي سره د هغې خور په نكاح ورته حرامه نه ده، كما لايحرم نكاح الاخرى بعد موت احدهما.

(۳) په حديث نبوي سره ثابت دى حرمت د جمع په منځ كي د ښځي او د هغې د عمه په نكاح سره او يا جمع په منځ كي د ښځي او د هغې د خاله چي دا جمع هم حرامه ده.

(۴) يحرم الجمع بين المرئة وعمة ابيها او عمة امها او خالة احداهما.

(۵) نا رواه ده جمع كول د ښځي او د هغې د عمه گانو د نيكه گانو او د انا گانو او كه څه لېري وي من اى جهة كن اى من الابوين او من اب او من ام، روى عن ابي هريرة ؓ قال قال رسول الله "لايجمع بين المرئة وعمتها، ولا بين المرئة وخالتها" متفق عليه، و روى ابو داؤد والترمذي هذا الحديث بهذه العبارة لاتنكح المرئة على عمتها ولا العمة على بنت اختها ولا المرئة على خالتها ولا الخالة على بنت اختها لا الكبرى على الصغرى ولا الصغرى على الكبرى.

حاصل دا چي احاديث شريفه په عدم جواز الجمع بين ما ذكرت من النساء كثيرة في كتب الصحاح الستة وغيرها.

درويش وايي: چي سبب د عدم اجتماع د نسبي ښځو په نكاح كي لكه مخكي چي ذكر سوې دادی چي عداوت او بغض په منځ كي د بنو طبعي شی دی، نو كه جمع د مذكوره نسبي ښځو روا سي نو سبب د قطعي د صله رحمي به وگرځي چي هغه واجب ده، او سبب د مذكوره ښځو د جمع كولو د رضاع له سببه دادی چي مراعات د رضاع واجب دی لكه د نسب. نو قطع د صله رحمي د رضاع هم نا روا ده نو په جمع مذكوره كي رضعي خوندي مثلاً قطع د صله رحمي د رضاع لازميږي.

درويش وايي: ودليل مراعات وصلة الرضاع ما روى عن ابى الطفيل الغنوي رضي الله عنه دی وايي چي زه يوه ورځ ناست وم يعني په مجلس كي د نبي عليه السلام چي يوه ښځه راغله نو عليه الصلوة والسلام خپل پټو ورته اوار كړی او هغه ښځه پر كښېنستل يو گړی ناسته وه بيا ولاړه بعض خلگو چي نه يي پيژنده تعجب وكړی ودې ته چي عليه الصلوة والسلام ددې ښځي څونده احترام وكړی، نو چي دا ولاړه خلگو وويل چي دا مرضعه د رسول كريم صلى الله عليه وسلم وه يعني حليمه السعدية رضي الله عنها رواه ابو داؤد.

درويش عاصي بانواع معاصي محمد عبيد الله الايوبي القندهاري غفرله الباري ذنبه الخفي والجلي چي په ورځ د چار شنبې د ماپښين پنځه بجې جمادي الاول سنه (۱۴۲۷) هـ تفسير د پارې د "لن تنالوا البر" وپای ته په توفيق د خدای سبحانه وتعالى ، وروسته ان شاء الله العزيز تفسير د پارې د "والمحصنٰت" شروع كيږي وارجو من رحمة الله وحسن توفيقه ان يوفقني تفسير ذالک الجزء ايضاً بل ادعوا الى الله عز وجل ان يوفقني لتفسير جميع اجزاء القرآن العزيز بالخير والعافية والصحة والسلامة.

درویش وایي: چي زما عاصي ټوله تمنيات او امیدونه خدای ﷻ پوره کړي دي، اوس دا یو ارمان چي تکمیل دی د تفسیر د اجزاء د قرآن عزیز، نو په ډېر عجز او نیاز او فقر له خدای ﷻ څخه دا غواست کوم چي دا ارمان مي هم خدای ﷻ را پوره کړي او زما تفسیر دي یتیم نه پرېږدي.

درویش وایي: چي ددې تفسیر پوره کېدل که څه هم زما د عمر په مقتضی چي د نیوي (۹۰) کلو په شا وخوا کي دی ډېره نادره موضوع ده لکن د خدای ﷻ وقدرت ته نادره نه ده، بلکې خدای ﷻ تر دې د عجب تر کارو وبندګانو ته توفیق ورکړی دی وما ذالک علی الله العزیز وارجو من الله الکریم ان یجعل هذا التفسیر لوجهه الکریم وخیراً باقیاً من هذا العبد العاصي الی یوم نفخة الصور.

ع ما نیز حاضر میشوم تفسیر قرآن دربغل

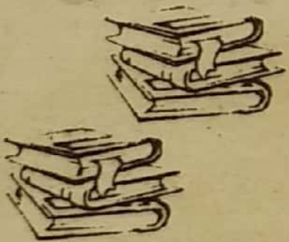
درویش وایي: چي دا حصه د تفسیر شریف په یوه مکتوب مختصر د کتاب قدسي آیات مکتوبات مجدد الف ثاني تبرکاً ختم کوم دا مکتوب و چاته امام رباني نوشته کړی دی.

اولاً الله تعالی ته وایي ایدیکم الله ونصرکم، وروسته عبارت دادی "شکر منعم بر منعم علیه واجب است عقلاً وشرعاً، ومعلوم است که وجوب شکر باندازه وصول نعمت است پس هر چند وصولی نعمت بیشتر وجوب شکر آن زیاده تر، پس بر اغنیاء علی تفاوت درجاتهم نسبت به فقراء اضعاف مضاعفه شکر واجب آمد، لهذا فقراء این امت پیش از اغنیاء پنج صد سال دربهشت خواهند در آمد، وشکر منعم تعالی اولاً بتصحیح عقائد است بمقتضی آرای فرقه ناجیه که اهل سنت و جماعت اند.

وثانیاً باتیان احکام شرعیه عملیه است بروفق آرای مجتهدین این فرقه علیه.

وثالثاً بتصفیه وتزکیه برطبق سلوک صوفیه علیه این فرقه سنیه. ووجوب این رکن اخیر استحسانی است بخلاف رکنین سابقین که اصل اسلام مربوط باین دو رکن است وکمال اسلام مربوط به آن یک اخیر است. وعملی که مخالف این ارکان ثلثه باشد اگرچه از جنس ریاضات شاقه ومجاهدات شدیده باشد داخل معصیت است. ونافرمانی وناسپاسی منعم ﷻ. براهمه هند وفلاسفه یونان در رضیات ومجاهدات خود را معاف نداشته اند. اما آن ریاضت چون بر وفق شرائع انبیاء صلوات الله وتسلیماته علی اجمعهم عموماً وعلی افضلهم خصوصاً واقع شده اند مردود اند، و از نجات اخروی بی نصیب فعلیکم بمتابعة سیدنا ومولنا وشفیع ذنوبنا وطبیب قلوبنا محمد رسول الله ﷺ ومتابعة خلفائه الراشدین الهادیین رضوان الله تعالی اجمعین.

فهرست تفسير ايوبي پنځم جلد

د آخر الزمان فخر موجودات سردار کل عالم د تر ټولي غټي او ژوندۍ معجزې یعني قرآن مجید په زړه پورې تاریخ په کتابي شکل کې په معیاري پښتو سره لیکل سوی یعني

قَصَصُ القُرآن

چې د پېښ امامانو لپاره د نصیحت یوه غټه ذریعه ده. همدارنګه د مطالعې او په ژوند کې د سفر لپاره ډېر ښه ملګری دی

خپرونکې اداره

مَکتَبَةُ القِرَاۃِ وَالتَّجوِید

تفسیر ایوبي حنفي 5 ټوک

د نصیراحمد احمدي لـخوا

سکین او pdf سـو.

تاریخ. ۲۴-۳-۱۳۹۹

واتساپ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

د دعـا محتـاج احـمدي!